

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ONLİNE SESLİFOTO (OSF) YÖNTEMİYLE ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİNİN TASAVVUF ANLAYIŞINI KEŞFETMEK

Hazırlayan
Abdurrahim TANHAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Abdulvehap ERİN

TEMMUZ-2022
BATMAN

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ONLİNE SESLİFOTO (OSF) YÖNTEMİYLE
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TASAVVUF
ANLAYIŞINI KEŞFETMEK

Abdurrahim TANHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temmuz-2022
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Abdurrahim TANHAN

Tarih: 04.07.2022

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ONLINE SESLİFOTO (OSF) YÖNTEMİYLE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TASAVVUF ANLAYIŞINI KEŞFETMEK

Abdurrahim TANHAN

**Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdulvehap ERİN

2022, 101 Sayfa

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Abdulvehap ERİN

Prof. Dr. Abdurrahim ALKİŞ

Doç. Dr. Nurullah AKTAŞ

Bu çalışmada araştırmacı, Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle Türkiye’de yardım meslekleriyle ilgili bölümlerde (ilahiyat/İslami ilimler, PDR, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp vb.) okuyan öğrenciler ile belirtilen bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvuf konusundaki algılayışlarını kendi biricik perspektiflerinden inceleyerek keşfetmeye çalışmıştır. Araştırma, öğrencilerin tasavvufa dair anlayış ve algılayışlarını, ortaya çıkacak ana temalar yoluyla farklı bölümler arasında karşılaştırma yaparak ortaya koyma amacıyla nitel olarak kurgulanmıştır. Nitel çalışmanın yanında nicel bazı sorularla da öğrencilerin tasavvuf anlayışlarının kaynağı, dindarlık ve maneviyat düzeyleri ile tasavvuf eğitime dair görüşleri incelenmiştir. Araştırmaya toplam 409 üniversite öğrencisi katılmış, 69 kişi verilerinin araştırmada kullanılması için onam vermediğinden, 23 kişi ise verisi yeterli kriterleri taşımadığından nihai olarak 103 erkek 214 kadın toplam 317 kişi ile veri analizi yapılmıştır. Tüm katılımcılardan elde edilen temalar doğrultusunda toplam 21 ana tema oluşmuştur. En önemli ana temalar ve oranları şöyle olmuştur; hoş giden duygular: Huzur, aşk, sevgi (%25,86, n=82), âlemde Allah’ı görme ve O’nunla iletişim, her şeyin bize O’nu hatırlatması, döngü, bizi rabbe ulaştırır (%25,86, n=82), rabbe bağlılık, yakınlık, O’na duyulan sevgi-ilahi aşk, tevekkül, kendini O’na adama, O’nda yok olma (%22,08, n=70), anlam arayışı, ruhi doyum, farkındalık, hassas bir süreç, maneviyat (%19,55, n=62). Çalışma sonucunda öğrencilerin tasavvufu ilgili olumlu bir anlayış ve algılayışlarının olduğu, tasavvufu; sağlıklı, derin anlamları olan olumlu kelime, kavram, düşünce ve fotoğraflarla ifade ettikleri görülmüştür. Öğrenciler tasavvufu dile getirirken daha çok olumlu duygu ifade eden kelimeler kullanmışlardır. Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre aldıkları eğitimin de etkisiyle yardım meslekleri ile ilgili olan bölümlerde okuyan öğrencilerin tasavvufu diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha fazla duygu içeren temalarla ifade ettikleri görülmüştür. Sonuçlar, ortaya çıkan ana temalar yoluyla karşılaştırılmış, yardım meslekleriyle ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler ile diğer bölümlerde okuyan öğrenciler arasındaki farklılıklar ele alınmıştır. Araştırmacının bir amacı da sonuçları ilahiyat/İslami ilimler fakülteleri, ruh sağlığı uzmanları, eğitimci, öğrenci ve ilgili kuruluşların yöneticileriyle farklı yollarla (ör., konferans, seminer, makale) paylaşmaktır. Böylece tasavvuf gibi önemli bir kavram ve olguya dair öğrencilerin anlayışlarının bilimsel olarak daha iyi anlaşılmasını, bu kavram ve olguya ilgili olası meselelerin daha etkili bir şekilde ele alınmasını ve bu kavramın genel eğitim ve insanlara yardım/hizmet gibi alanlarda genel iyilik halini ele almada kullanılmasını sağlamaya katkıda bulunmaktadır. Araştırmacı bu çalışma için etik kurul izni almıştır.

Anahtar kelimeler: Din, Tasavvuf, Mistisizm, Maneviyat, Üniversite Öğrencileri, Online Seslifoto.

ABSTRACT

MS THESIS

EXPLORING COLLEGE STUDENTS' PERCEPTION OF TASAWWUF THROUGH ONLINE PHOTOVOICE (OPV) METHODOLOGY

Abdurrahim TANHAN

**THE GRADUATE SCHOOL OF EDUCATION OF BATMAN
UNIVERSITY**

THE DEGREE OF MASTER OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

Advisor: Asst. Prof. Dr. Abdulvehap ERİN

2022, 101 Pages

Jury

Advisor Asst. Prof. Dr. Abdulvehap ERİN

Prof. Dr. Abdurrahim ALKİŞ

Assoc. Prof. Dr. Nurullah AKTAŞ

In this study, the researcher conducted an Online Photovoice (OPV) method in the departments related to helping professions in Turkey (theology/Islamic sciences, counseling, social work, nursing, medicine, etc.). The researcher (he) tried to explore the perceptions of these students about Tasawwuf and other students studying in different departments other than the departments mentioned. He tried to understand if there is any difference among the students based on their own unique perspectives. The research has been deconstructed qualitatively in order to reveal the students' understanding and perceptions of Tasawwuf by comparing them among different departments through the main themes that emerged. In addition to the qualitative study, the source of students' understanding of Tasawwuf, their level of religiosity and spirituality, and their views on Tasawwuf education were examined with some quantitative questions. A total of 409 university students participated in the study, 69 people did not give their consent for the use of their data in the study, and 23 people did not have sufficient criteria for the participation; 103 men and 214 women, a total of 317 people were ultimately analyzed. A total of 21 main themes were formed in accordance with the themes obtained from all participants. The most important main themes and their proportions have been as follows; pleasurable emotions: peace and love, (%25,86, n=82), seeing God in the world and communicating with God, everything reminding God to us, loop, getting close to the Lord (%25,86, n=82), commitment, intimacy, the God-divine love, trust, commitment, annihilation in God (%22,08, n=70), the search for meaning and spiritual satisfaction, awareness, and a delicate process and spirituality (%19,55, n=62). As a result of the study, it was seen that the students have a positive understanding and perception of Tasawwuf and express it with positive words, concepts, thoughts and photos that have functional and deep meanings. Students used words expressing more positive emotions when expressing Tasawwuf. According to the data obtained, students in the helping professions, maybe with the impact of their helping profession, expressed more emotion than the other students. The results were compared through the main emerging themes. The differences between students studying in departments related to helping professions and students studying in other departments were examined. One of the aims of the researcher was to share the results with the faculties of theology/Islamic sciences, mental health professionals, educators, students and managers of related organizations in different ways (e.g., conference, seminar, article). Thus, this study contributes to a better scientific understanding of the students' understanding of Tasawwuf as an important concept and phenomenon. This can contribute to a more effective handling of possible issues related to Tasawwuf, the use of this concept in addressing general well-being in areas such as education, and helping/serving people. The researcher has obtained the permission of the ethics committee for this study.

Key Words: Religion, Tasawwuf, Mysticism, Spirituality, University Students, Online Photovoice.

ÖNSÖZ

Çalışma boyunca bana en büyük desteği veren, çok değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdulvehap ERİN ve rehberlik ederek yolumu açan değerli Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TANHAN'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Allah kendilerinden ebeden razı olsun.

Tezimi bitirme aşamasında okuyarak özellikle dil ve yazım noktasında daha iyi bir noktaya getirmem de yardımlarını esirgemeyen Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Mustafa Said KIYMAZ ve Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin TUĞLUK'a şükranlarımı sunuyorum.

Araştırma anketinin farklı il, üniversite ve bölümlerdeki öğrencilere ulaştırılması ve çalışmanın anlatılması aşamasında büyük emekleri bulunan TETKA grubunun üniversite öğrencisi olan değerli üyeleri Hicran TANHAN, Merve DEMİREL, Abdulcelil TURAN, Abdulsamet SATKAN, Emine KAPLAN, Rıdvan TANHAN, Suzan KİNO, Merve ŞİMŞEK, Ömer Faruk TANHAN, Suzan PEK, Serdar SAKİN, Ramazan DOĞAN ve Büşra TURAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Her zaman desteklerini yanımda hissettiğim burada ismini sayamadığım yeğenlerim ile yakın ve uzak aile üyelerime, çalışmamı tamamlamamda büyük emekleri olan, yüreklendirip moral destek sağlayarak beni yalnız bırakmayan değerli eşim ve sevgili çocuklarıma minnettarım.

Okumayı her şeyden üstün tutmuş olan merhum anne ve babamın aziz ruhlarına...

Abdurrahim TANHAN
BATMAN-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ VE GENEL BİLGİLER.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi	1
1.2. Tasavvuf Kavramı	3
1.2.1. Tasavvufun mahiyeti	5
1.2.2. Tasavvuf ve mistisizm	8
1.3. Tasavvufun Tarihsel Süreci.....	10
1.3.1. Züht dönemi	10
1.3.2. Tasavvuf dönemi.....	12
1.3.3. Tarikat dönemi	13
1.4. Bireysel ve Toplumsal Alanda Tasavvuf	14
1.4.1. Tasavvufun üniversite gençliğine sunabileceği imkânlar	16
1.4.1.1. Psikoloji.....	17
1.4.1.2. Maneviyat	19
1.4.1.3. Eğitim	20
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	23
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	28
3.1. Araştırmanın Soru Cümleleri	28
3.2. Örneklem.....	29
3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	29
3.4. Yöntem.....	29
3.4.1. Online seslifoto (OSF).....	29
3.4.2. Online yorumlayıcı fenomenolojik analiz (OYFA).....	31
3.5. Veri Toplama Araçları	31
3.6. Verilerin Analizi: Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (OYFA)	34
4. ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA.....	37
4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular	37
4.2. Betimsel Bulgular.....	39
4.2.1. İlahiyat/İslami ilimler bölümlerinde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler.....	40
4.2.2. Sosyal bilimler (PDR, sosyal hizmet, psikoloji) ile ilgili bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler....	43
4.2.3. Sağlık (tıp, hemşirelik vb.) ile ilgili bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler	45

4.2.4. Öğretmenlik (sınıf, tarih, edebiyat vb.) bölümlerinde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler	47
4.2.5. Yukarıda sayılan bölümler dışında kalan diğer (mühendislik, mimarlık, gazetecilik vb.) bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler	49
4.2.6. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler ve bu bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışlarının ana temalar yolu ile karşılaştırılması.....	51
4.2.7. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler ve bu bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışlarına dair fotoğrafların ana temalar yolu ile karşılaştırılması	55
4.3. Nicel Bulgular	58
4.4. Tartışma.....	62
4.4.1. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler ve bu bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışları ile ilgili ortaya çıkan ana temaların tartışılması	71
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	74
5.1. Sonuçlar.....	74
5.2. Öneriler	76
KAYNAKLAR	78
EKLER	87
EK.1. Online Seslifoto (OSF) Formu	87
EK.2. Araştırma Tanıtım Videoları	90
ÖZGEÇMİŞ	91

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

%	: Yüzde
N	: Çalışmaya katılan toplam kişi sayısı
n	: Alt tema/gruptaki kişi sayısı
X	: Ortalama
&	: ve

Kısaltmalar

b.t.y.	: Basım tarihi yok
C	: Cilt
çev.	: Çeviren, çevirenler
DKAB	: Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği bölümü
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
EST	: Ekolojik sistemler teorisi
haz.	: Hazırlayan, hazırlayanlar
Hız.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OPV	: Online photovoice
OSF	: Online seslifoto
OYFA	: Online yorumlayıcı fenomenolojik analiz
öl.	: Ölüm tarihi
Öğr.	: Öğretim
ör.	: Örnek, örneğin
PDR	: Psikolojik danışmanlık ve rehberlik
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TeTKa	: Topluluk temelli katılımlı araştırma
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri
vs.	: Vesaire
YFA	: Yorumlayıcı fenomenolojik analiz

1. GİRİŞ VE GENEL BİLGİLER

Çalışmanın bu bölümünde araştırma ile ilgili genel bilgiler verilecek daha sonra çalışmanın temel kavramı olan tasavvuf üzerinde ana hatlarıyla durulacaktır.

1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Tasavvuf, İslam ülkelerinde ve özellikle Anadolu kültürü ile ülkemizde toplum yaşamında önemli bir işleve sahiptir. Tasavvufun Batı ülkelerinde sosyal yaşam içindeki rolünün pratikte ve bilimsel araştırmalarda da gittikçe arttığı gözlenmektedir (Erginli, 2018; Gürsu, 1999; Küçük, 2004). Son yıllarda üniversite öğrencilerinin manevi duyguları ve dinî yaşayışları hakkında bilimsel tartışmalar hem ülkemizde hem de dünyada artmıştır (Zavalsız, 2014). Günümüz dünyasında ve Türkiye’de ampirik araştırmalarda çalışılmamış konuları yeni yöntemlerle çalışmak ve buna uygun şekilde bağlamsal ve bilimsel olarak duyarlı araştırma ve hizmetler geliştirmek gittikçe önem kazanmaktadır. Bu açıdan dünyada ve özellikle de Batı’da toplumsal ve bireysel yaşamda önem kazanan tasavvufun, tasavvuf anlayış ve öğretilerinin, bilimsel ve yenilikçi yöntemler kullanılarak ülkemizde de ele alınmasının toplumsal ve bilimsel alanlarda ülkemize önemli bir değer katacağı düşünülmektedir. Üniversite öğrencilerinin maneviyat ve tasavvuf anlayışı ile ilgili yapılan kapsamlı literatür çalışmasında bu konu üstüne hazırlanmış çok az çalışma ile karşılaşılmıştır.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin tasavvuf konusundaki anlayış ve algılayışları ile dindarlık ve maneviyat ile ilgili sorulan diğer sorulara verdikleri yanıtların sonuçlarını genel olarak değerlendirmek ve bölümler arasında karşılaştırma yapabilmek için katılımcıların okuduğu bölümler iki gruba ayrılmıştır. Bu gruplar *yardım meslekleri ile ilgili bölümler* ve *diğer bölümler* olarak adlandırılmıştır. İnsanları genelde biyolojik, psikolojik, sosyal ve/veya manevi (biyopsikososyal ve manevi) meseleleri için dinlemeye çalışarak onların yaşadığı problemleri ele almaya çalışan mesleklerle ilgili bölümler yardım meslekleri ile ilgili bölümler arasına alınmıştır. İlahiyat/İslami ilimler, PDR, sosyal hizmet, psikoloji ve sağlık bölümleri yardım meslekleri ile ilgili bölümler; bunlar dışında kalan bölümler (öğretmenlik, mühendislik, grafik tasarlama, tapu ve kadastro bölümleri vb.) ise ikinci kısım bölümler başlığı altına alınmıştır. Öğretmenlik bölümleri yardım mesleği başlığı altında bulunabilecek olmasına rağmen bu mesleklerde biyopsikososyal ve manevi meseleleri ele almaktan ziyade entelektüel (akademik) içeriğe odaklanıldığı için diğer bölümler arasına alınmıştır. Bu gruplandırma yapılırken Holland’ın tipoloji kuramından da yararlanılmıştır (Demirkol ve Aslan, 2021; Kuzgun, 2009).

Bu tez çalışmasındaki amaçlar şunlardır:

- a) Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle Türkiye’de yardım meslekleriyle ilgili ilahiyat/İslami ilimler, psikolojik danışmanlık ve rehberlik-PDR, psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp gibi bölümlerle bunun dışında kalan mühendislik, mimarlık, gazetecilik, öğretmenlik vb. bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvuf konusundaki anlayış ve algılayışlarını keşfetmek.
- b) Çalışmada ortaya çıkacak ana temalar yoluyla karşılaştırma yapmak suretiyle yardım meslekleriyle ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler ile diğer bölümlerde okuyan öğrenciler arasında farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak.
- c) Bilimsel araştırmanın sonuçlarını ilahiyat/İslami ilimler fakülteleri, ruh sağlığı uzmanları, eğitimci, öğrenci ve ilgili kuruluşların yöneticileriyle farklı yollarla (konferans, seminer, bilimsel makale vb.) paylaşmak.
- d) Nicel sorularla öğrencilerin dindarlık, maneviyat ve tasavvuf eğitimine dair görüşlerini ele alarak bölümler arasında karşılaştırma yapmak.
- e) Böylece tasavvuf gibi önemli bir kavrama ve olguya dair, öğrencilerin anlayışlarının bilimsel açıdan daha iyi anlaşılması, bu kavram ve olguyla ilgili olası mesele ve problemlerin daha etkili bir şekilde ele alınıp çözümlenmesi ve bu kavramın genel eğitim ve insanlara yardım/hizmet gibi alanlarda genel iyilik halini ele almada kullanılmasını sağlamaya katkıda bulunmaktır.

Üniversite öğrencileri hem dünyada (Otanga vd., 2022; Tanhan & Francisco, 2019; Tanhan & Strack, 2020) hem de Türkiye’de (Demir vd., 2021; Doyumgaç vd., 2021; Tanhan, 2020; Tanhan vd., 2021; Tümkeya vd., 2021) birçok biyopsikososyal, manevi ve ekonomik sorun yaşamaktadır. Batı ülkeleri başta olmak üzere, yurt dışında ve ülkemizde, din, psikoloji, toplum sağlığı ve psikolojik danışmanlık gibi konularda ve eğitimlerde tasavvuf ve maneviyat gibi konular geniş ölçüde yer almakta ve gittikçe daha önem kazanmaktadır (Acar, 2018; Isgandarova, 2018; Tanhan, 2019). İnsana ve özellikle üniversite öğrencilerine bütüncül bir şekilde hizmet verirken bu bakış açısı önemsenmelidir. Ayrıca bu bakış açısının daha iyi anlaşılması için toplumdan farklı kesimlerin ve özellikle toplumun geleceğini oluşturan üniversite öğrencilerinin tasavvuf algılarının bilinmesi faydalı olacaktır.

Mevcut araştırmanın ana anahtar kelimesi olan tasavvuf kavramı son dönemlerde özellikle toplum yaşamında ve ruh sağlığı alanında yoğun bir ilgi görmektedir. Binlerce yıllık dinî ve manevi kadim değerlerde çok önemli bir yeri bulunan tasavvufun hem genel toplum için ve özellikle de hassas bir dönemden geçen üniversite öğrencileri için ne ifade ettiği, öğrencilerin bu anlamda tasavvuftan istifade edip etmediği gibi konuların yeterince ele alınmadığı, yapılan geniş literatür taraması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu açıdan öğrencilerin tasavvuf anlayış ve algılayışlarının ele alınması kayda değerdir. Bu konunun ele alınmasının ilgili bilimsel alanlara önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Online Seslifoto'nun (OSF), yeterince ele alınmamış konuları ele almak için oldukça uygun olması, katılımcının biricik perspektifini koruyarak ortaya çıkarması, zor ve belki de hiç konuşulmayacak hassas konulara etkili ve işlevsel bir şekilde yer vermesi ve bütüncül olması açısından bu mevcut çalışmada OSF ile öğrencilerin tasavvuf anlayış ve algılayışlarının keşfedilmesinin din, ilahiyat, maneviyat, ruh sağlığı ve özellikle de belirgin olarak tasavvuf alanına özgün bir değer katacağı ve önemli bir literatür boşluğunu dolduracağı düşünülmektedir. Bu araştırma, dünyada tasavvufu OSF ile ele alan ilk çalışma olması açısından mevcut çalışmanın önemi oldukça yüksek olabilir.

Çalışmanın giriş ve genel bilgiler bölümünün bundan sonraki alt başlıklarında öncelikle tasavvuf kavramı ile ilgili ana hatlarıyla bilgiler verilecek sonra kaynak araştırması bölümü yer alacaktır. Materyal ve yöntem bölümünde çalışmada kullanılan metot ve materyaller ile ilgili bilgiler verilecek, araştırma sonuçları ve tartışma bölümünde ise araştırma bulguları sunulacak ardından bulguların tartışması yapılacaktır. Sonuçlar ve öneriler bölümünde çalışmada ortaya çıkan sonuçlardan sonra sonuçların değerlendirilmesine ilişkin öneriler ile devam edilecektir. Daha sonra çalışmanın kaynakça bölümünde araştırmada yararlanılan kaynaklar sunulacak, çalışmanın ekleri ve öz geçmişi ile çalışma son bulacaktır.

1.2. Tasavvuf Kavramı

Tasavvuf kavramının kökeni hakkında tasavvufla ilgili yazılan ilk eserlerde birkaç müellif dışında doğrudan bir değinme olmamış daha çok sufi kavramının kökeni ile ilgili görüşlere değinildiği görülmüştür (Öngören, 2011, s.119-126). Kavramın kökeni ile ilgili farklı görüşler olduğundan ve günümüzde yapılan çalışmalarda da konuyla ilgili yeni bir görüş sunulmadığından ayrıntılarına bu çalışmada değinilmeyecektir.

Tasavvufun dinamik ve bir hâl ilmi olmasının da etkisiyle çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tanımlar sufinin bulunduğu makam, mertebe ve içinde bulunduğu manevi hâlden kaynaklı olmuştur (Aydınlı, 1986, s.30; İbn Haldûn, 1984, s.36; Öngören, 2011, s.119-126). Özellikle şeyhlerin müritlerine cevap verirken kendi bulundukları makam ve mertebeden muhatabın bulunduğu yeri de dikkate alarak yaptıkları tanımlardan dolayı çeşitlilik artmıştır (Altıntaş, b.t.y., s.11; Eraydın, 2014, s.40).

Yapılmış olan bu çeşitli tasavvuf tanımlarını üç başlık altında toplamak mümkündür (Yılmaz, 2015, s.36).

- a) Allah'ın emir ve yasaklarına teslimiyet.
- b) Güzel ahlak.
- c) Dünyadan el etek çekerek yalnız O'na yönelmek.

Bu tanımlardan bazıları aşağıda zikredilmiştir.

Muhammed b. Vâsi' (öl. 123/741) tarafından yapılan tanım bu kapsamda ilklerden biri olarak bilinir. Bu tanımında Vâsi', tasavvufu "kanaatkârlık, huşu, alçak gönüllülük ve nefsi hor görme" olarak tarif etmiştir (Öngören, 2011, s.119-126).

Ebû Hafs el-Haddâd'a (öl. 260/874) göre tasavvuf edepten ibarettir. (Yazıcı, 1994, s.127-128).

Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî (öl. 295/908) ise aynı kavramı "Hakk'ın hakkı için, nefsin bütün haklarını terk etmek veya nefsin tüm hazlarını ve arzularını terk etmek" şeklinde tanımlamıştır. (Küçük, 2015, s.29). Tasavvufla ilgili bir başka tanımı da şu şekildedir: "Tasavvuf; hürriyet, fütüvvet, tekellüf terk ve cömertliktir" (Bayzan, 1998, s.73-74).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240): "Tasavvuf, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmaktır" (Bayzan, 1998, s.73).

Abdülvâhid Yahyâ (René Guénon) (1886-1951), tasavvufun özünde ve tam anlamıyla saf metafizik olduğunu belirtmiştir (Bayzan, 1998, s.74).

Sufilerin tasavvuf kavramını tanımlarken veya tasavvufu anlatırken bazen şok edici ifadeler kullandığı görülmüştür. Bu şok edici ifadelerin kullanım amacı, adeta kişiyi alıştığı konfor ve bilinç alanından uyandırmak ve sezgilerini harekete geçirmektir (Bayzan, 1998, s.76).

Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909): "Tasavvuf, Allah'ın seni sende öldürmesi ve kendisiyle diriltmesidir" (Doğrul, 1948, s.54).

Mustafa Kara (2015), tasavvufu şöyle tanımlar: “Tasavvuf; önemi, Kur’an ve Hadis’le belirtilen “kalbi selim” ve “takva” ile sevgi ve kulluk dolu bir gönül sahibi olarak ve çeşitli temrinler ve mürşitlerin eğitim ve denetimi altında yapılan bir din ve ruh eğitimidir” (s.41-42).

Tasavvuf, İslam’ın zahiri ibadetlerini ihlasla eda ederek hakikate, yakîne ulaşmaya götüren manevi yoldur (Sayar, 2020, s.64).

Türer (2013), eserinde genel bir tarif yaparak tasavvufu, “insanın kalbindeki kötü vasıflarla, onlardan kurtulma çarelerinden; kalpteki iyi vasıflarla, onları kazanma yollarından; manevi mertebeleri kat ederek, en yüksek mertebe olan “insan-ı kâmil” mertebesine ulaşabilmenin kural ve kaidelerinden ve nihayet “tevhid”in sırlarından bahseden bir ilim” şeklinde tarif etmiştir (s.23).

Doğrul (1948), tasavvufu ruh hayatı olarak tanımlar. Ona göre kişinin tasavvufa başvurma amacı, gönlünü her türlü karışıklıktan kurtarmak ve kendisi ile Tanrı ve diğer insanlar arasındaki ilişkiyi bozan tüm durumları ortadan kaldırmaktır (s.3).

Kılıç (2020), tasavvufun öncelikle bir düşünüş tarzı, üslup olduğunu belirterek tasavvufu İslam’ın özünden doğmuş bir felsefe, bir yorum ekolü olarak tanımlamıştır (s.181-182).

Kayıklık (2011), tasavvufun bir psikoloji olduğunu belirtmiş ve tasavvufu İslam’ın içsel pratiği olarak tanımlamıştır. Ona göre tasavvuf, varlığı bütünüyle anlamaya ve anlamlandırmaya yönelmiş, bireyin kendisini keşfetmesi için olanaklar sunarak onu bu yolda cesaretlendiren bir dönüşüm sistemidir (s.71-72).

1.2.1. Tasavvufun mahiyeti

Kur’an-ı Kerim ve sünnetin öğretilerine bakıldığında akait, ibadet ve muamelat ile nefsin temizliği ve güzel ahlaka dair ayet ve öğretiler gibi genel esaslarla karşılaşılır. Nefsin temizliği ve güzel ahlaka dair olan ayet ve hadisleri âlimler tasavvuf ilminin kaynakları olarak ele almışlardır. Gazzâlî’nin (öl. 505/1111) ahiret yolunun ilmi diye dillendirdiği tasavvufu bâtın ilmi olarak adlandıranlar da olmuştur (Altıntaş, b.t.y., s.11; Gözütok, 1992, s.32-33). Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde inananlara ahireti unutup dünyaya dalmamaları ile maneviyata öncelik vermeleri konusunda önemli uyarı ve yönlendirmeler yapılmıştır. Bu önemli mesajları alan sufiler dünyaya dalmayarak ahiret hayatını merkeze alan bir yaşam sürmüşlerdir (Öngören, 2011, s.119-126). Kur’an-ı Kerim’de ledün ilmi, zikir, velayet, âlemin yaratılışı, tevbe, züht, tevekkül ve riyazet-mücadele ile ilgili ayetler, ilim adamları tarafından tasavvufun İslami kaynaklarından sayılmıştır. Peygamber ve ashabının zühdi ve ahlaki yaşam tarzı ile ihsan, ahlak, zikir,

takva ve ihlas ile ilgili hadisler de yine tasavvuf ilminin çıkış noktasının İslam olduğunu bize göstermiştir (Türer, 2013, s.47-70). Yılmaz (2015), eserinde konuyu şöyle dile getirmiştir: “İslam tasavvufu Müslümanca yaşama ihtiyacından doğmuş, prensiplerini de ayetlerden ve Hz. Peygamber’in kavli, fiili ve takrirî sünnetinden iktibas etmiştir.” Yılmaz’a göre “Cibril Hadisi” tasavvufun İslam dini ve ilimleri içindeki yerini belirleyen en önemli hadistir. Bu hadis-i şerifin üç temel kavramından biri olan “ihlas” kavramı ahlak esaslarını ve dolayısıyla tasavvufu işaret etmektedir (s.41-42).

Tasavvuf ilmi, geçmişte yaşanan meşruiyet sorunları ile uğraşması ve tecrübeye dayanan bir ilim olması nedeniyle kavramlarının oluşması ve doğru anlaşılması zaman aldığından tamamlanma süreci uzamıştır (Kartal, 2015, s.18). Tasavvuf diğer ilimlerden farklı olarak, dinî metinleri ele alma hususunda özgün bir yöntem ortaya koymuştur (Kartal, 2015, s.66). Diğer ilimlerin metotlarını kullanmanın yanında keşf, ilham ve sezgiyi de bilgi kaynağı olarak kabul eden tasavvuf, bu yönüyle diğer ilimlerden ayrılmış ve özgün bir ilim olmuştur (Türer, 2013, s.34). Dinî kavramlara kendine özgü anlamlar yüklemiş ve dinî literatüre yeni kavramlar kazandırmıştır (Kartal, 2015, s.73).

Peygamberin liderliğini iki kısma ayırmak mümkündür. Bunlar; dinin fikhî yönüyle ilgili liderliği ve dinin mistik (tasavvuf) yönüyle ilgili liderliğidir. Tasavvufun bir amacı da Hz. Peygamber’den (s.a.v.) sonra onun mistik (tasavvufi) liderlik yolunu devam ettirmek ve devam ettirecek veli ve sufiler yetiştirmektir (Türer, 2013, s.25). Türer (2013), tasavvufun asıl konusu insandır der. Ona göre insan ruhu ve onun psikolojik yapısı ile ahlaki değerler tasavvufun üstünde durduğu başta gelen konulardır (s.24). Bununla birlikte en başta varlık konusu olmak üzere ruh temizliği, ahlaklı bir yaşam, makam ve haller, ilahi aşk, istiğrak vb. konular da tasavvufta yerini bulmuştur (Öngören, 2011, s.119-126).

Mutasavvıflar ibadetlerle birlikte hem ibadette hem de ibadet edende bâtını bazı hâl ve özelliklerin de olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bunların başında gelenlerden bir tanesi “ihlas”tır. Sabır, tevekkül, samimiyet, huşu, gönül zenginliği ve züht de bâtını keyfiyetlerdendir. Mutasavvıflara göre ceset için ruh ne ise şeriatın zahirine göre de bâtın, tasavvuf odur. Dolayısıyla zahirî ilimlerde ibadet ve muamelat ilmine fıkıh deniyorsa bâtını fıkha da tasavvuf denilmelidir ve bunlar birbirine denk ilimlerdir (İz, 1969, s.30-32; Nedvi, 1996, s.10-16).

Bireyin ihlasla ibadet ederek takva ile süzölmüş bir hayata sahip olması tasavvufun gayesi olmuştur (Öngören, 2011, s.119-126). Mutasavvıflar bazı muamelat konularının hayatta insana belki sadece bir defa lazım olabileceği konusunu dile

getirirken ihlas ve güzel ahlakın ise her zaman insanla olması gerektiğini belirtirler (Serrâc, 1996, s.19). Ayette bu konu şöyle dile getirilmiştir: “Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!” (Kehf 18/28). Bu ayete göre kişi kalbinde her an Allah’ı taşımalıdır. Tasavvuf ilmi de tam da bu konuya değinmekte ve böyle insanları yetiştirmek istemektedir (Gözütok, 1992, s.34). Tasavvuf, insanları ihlasla ibadete yönelterek manevi duygularını zirveye çıkarır. İnsanı iki yönüyle geliştirerek (iman ve amel) hakikat mertebesinde kemal derecesine çıkarmanın peşindedir (Akkır, 2020, s.450). Mutasavvıflar dini bir ilim alanı olarak görmekten çok onu yaşam alanı olarak görmüşler ve yaşandığında bir manası olacağını belirtmişlerdir (Güngör, 1996, s.57). Uludağ da (1979) eserinde tasavvufun durağan değil dinamik bir İslam anlayışını benimsediğini vurgulamıştır (s.129).

Tasavvufun iki gerçeğinden söz edilebilir ki amelî (pratik) olana “ahlak”, nazari (teorik) olana ise “hakikat” denilmiştir. Ahlak, tasavvufun ibadet, taat ve zikir yönünü; hakikat ise keşf, keramet ve marifet yönünü gösterir. Bu iki yön tasavvufu bütünleştirir (Kara, 2015, s.31). Tasavvuf aynı zamanda selim bir kalbe ulaşmanın ancak şeriatın mubah dairesinde ve hayırlı ameller yoluyla gerçekleşebileceğini belirtir (Gözütok, 1992, s.36).

Mutasavvıflara göre bedendeki tüm organlar kalbe bağlıdır ve kalbin emrindedir. Kalbin durumu ve içinde bulunduğu hâl bütün organları etkiler. Tasavvuf, Müslüman’ın, İslam’ın ruhi cephesine odaklanmış ve Müslümanları bu yönde eğitme amacı gütmüştür. Sufiler, samimiyeti, iyi bir Müslüman olmanın şartı olarak görür (Gözütok, 1992, s.103). Ayrıca sufiler, kendilerini canlı cansız bütün varlıklarda her zaman özü arayan kişiler olarak görürler (Kartal, 2015, s.21).

Her ne kadar tasavvufta süreç içerisinde bazı fırka ve gruplarda sapmalar olmuşsa da ileri gelen mutasavvıfların bu konuda tavır koymaları ve bu sapmaları reddetmeleri nedeniyle bir bozulma meydana gelmemiştir (Battal Bayraktar, 2021; Öngören, 2011, s.119-126). Tasavvuf literatürüne bakılırsa sufi müelliflerin bu tür sahtelere karşı “sahteleri tanımanın yolları” başlığıyla eserlerinde insanları uyardıkları ve halkı bunlara karşı bilinçlendirdikleri görülecektir. Bu yönüyle de tasavvufun özeleştirisini ilk dönemlerden beri yapabilmiş başlıca disiplinlerden biri olduğu söylenebilir (Kılıç, 2005, s.1084).

İslam tasavvufunun farklı bölgelerdeki mistik hareket, gelenek, öğreti ve kültürlerden etkilendiğini ifade eden araştırmacılar olmuştur. René Guénon, özellikle İslam, Hint ve Çin tasavvuf öğretilerini entelektüel seviyede ele aldığı eserlerinde, bu

doktrinler arasında bazı benzerlikler olduğunu belirtmiş olsa da her birinin kendi içinde bir bütünlüğü olduğunu dile getirerek İslam tasavvufunun da kaynağının tamamen İslam olduğunu bildirmiştir (Öngören, 2011, s.119-126). Eraydın (2014) eserinde, tasavvufun kaynağının kitap ve sünnet olduğunu belirterek peygamberimizin yaşadığı ve sahabelerinin de örnek aldığı zühdî hayatı misal olarak vermiştir (s.60). Ona göre dinler arasında bir tesirden söz etmek yerine her dinin kendi zahirî ve bâtını yönlerinin olduğunu kabul etmek gerekir. Eraydın, dinlere ait bu yönlerin her birinin kendi istikametinde geliştiğini söyleyerek tasavvufun da Kur'an ve sünnet doğrultusunda ortaya çıkan kaideleri “kal”den “hâl”e dönüştürme görevini yaptığını belirtmiştir (s.45).

1.2.2. Tasavvuf ve mistisizm

İnsanlar tarih boyunca gerçeğin ve hakikatin arayışı içinde olmuşlardır. Kimi insanlar hakikat ve gerçeği duyular ve akılla anlamlandırmaya çalışırken bir kısmı ise varlık âleminin ötesinde bir mana arayışında olmuşlardır. İkinci kısım insanlar “ene”den ve varlıktan sıyrılmakla hakikate ulaşmayı denemişlerdir. Günümüzde de devam eden bu çabalar mistisizm olarak adlandırılmıştır (Gözütok, 1992, s.24).

Mistisizmin bu ismi almadan çok önce Uzak Doğu’da ortaya çıktığı söylenebilirse de kelime olarak ilk defa miladi 1. yy.’da Hıristiyan azizi Dionysius the Areopagite tarafından ortaya atılmıştır (Safa, 1961, s.8; Yılmaz, 2015, s.36). Bazı bilginler mistisizmi Yunanca “mystikos” (gizemlere katılım) manasıyla kullanılan “mysteria” kavramıyla da ilişkilendirmişlerdir (Yılmaz, 2015, s.20). Genel olarak mantığı aşan şeyler anlamında kullanılmakla birlikte, bilginler mistisizmi, kutsal ruhun vasıtasız olarak anlaşılması olarak anlamlandırmışlardır (Serouya, 1967, s.8). Batı dünyasında tasavvuf kavramı önceleri “kâinatın sırlarını, kanunlarını ve bunların üzerinde tasarruf etme yollarını öğreten akım” manasındaki “theosophy” ya da bir dinin ruhani, deruni, tarafını gösteren “mistisizm” (mystisisme) gibi algılanmış ve tasavvufta İslam mistisizmi denilmiştir. Daha sonra tasavvufta mistisizmin aynı olmadığını anlaşılmasıyla birlikte “sufizm” kelimesinin kullanımı ağırlık kazanmıştır (Öngören, 2011, s.119-126).

Mistisizm pratik bir tecrübedir. Mistisizmde “mutlak”a ulaşmak için “ben”i disiplin altına alarak ona adapte olunmalıdır. Bunun için de mistiğin içsel erdemlere sahip olması gerekir (Sunar, 2005, s.10-13).

Mistisizm ve tasavvufun mahiyet ve yapılarının daha iyi anlaşılması için aşağıdaki maddelerle karşılaştırma yapılabilir.

- a) İki kavramın kaynaklarına bakıldığında tasavvufun dinî kaynaklı, mistisizmin ise dinî gibi görünse de felsefi kaynaklı olduğu görülecektir (Öztürk, 1989, s.43).
- b) Mistisizmde pasiflik esas iken tasavvuf hayırda aktifliği esas alır. Mistisizmde sadece istidat yeterli görülür, mistik ayrıca bir gayret ve çalışmaya ihtiyaç duymaz. Tasavvufta ise her ne kadar yeterlilik ve kabiliyet bir şart ise de çalışmak ve gayret etmek de önemli bir yer teşkil eder (Tahralı, 1981, s.28).
- c) Mistisizmde herhangi bir kişi veya kuruma bağlılık yoktur ve bu konuda bir denetim de olmadığından gerçek mistikleri ayırt etmek zordur. Tasavvufta ise şeyhsiz süluk düşünülemez. Mürşit, bir kişi olabileceği gibi Kur'an, sünnet gibi manevi bir mürşit de olabilir (Tahralı, 1981, s.30).
- d) Tasavvufta kesintiye uğramamış bir silsile şart olmasına rağmen mistisizm de böyle bir şey aranmaz (Öngören, 2011, s.119-126).
- e) Tasavvufta mürşit yol gösterici ve bir kontrol sağlayıcıdır. Mürşit gerekli eğitim ve irşadı verir ama asıl gayreti gösteren ve çalışmayı yapan mürididir. Mistisizm de ise mürşit olmadığından herhangi bir eğitim ve öğretimden de söz edilemez (Tahralı, 1981, s.33).
- f) Tasavvufta makamlar vardır ve mürit bu aşamaları geçerek vuslata erer. Mistisizm de ise belli bir gayret ve çalışmaya gerek duyulmaz. Yaratılışının müsait olması yeterlidir (Tahralı, 1981, s.33).
- g) Tasavvufta tarikatlara göre değişen belli usuller bulunur. Bir bakıma teknik kaideler olarak görülebilecek bu kurallara mistisizmde rastlanmaz (Öngören, 2011, s.119-126).
- h) Tasavvufta önemli bir yeri bulunan tarikatların vird ve zikirleri vardır ve bunun yanında ibadet ve duaların işlevi mühimdir. Mistisizmde ise zikir, vird veya buna benzer ritüeller bulunmamakla birlikte dua ve ibadetle ilgili bir bağlayıcılık da yoktur (Tahralı, 1981, s.33-34).
- i) Tasavvuf ehli yaptıkları dua ve ibadetlerle "hakka'l-yakîn" derecesine ulaşarak "insan-ı kâmil" mertebesini elde etme olanağı bulabilirler. Mistisizmde böyle bir amaç olmamasına rağmen yapılan dualarla tasavvuf deyimiyle ancak "ilme'l-yakîn" derecesine ulaşılabilir (Tahralı, 1981, s.34).
- j) Tasavvufta çalışma ve hâller derunidir yani "iç"e aittir. Mistisizmde bu hâller "kendinden çıkış" olarak tanımlanabilir ve haricî bir etki söz konusudur. Tasavvufta bu haller sağlam teknik bir altyapıya ve kaidelere dayanır ve

kalıcıdır. Mistisizmde ise bu hâller geçici olmanın yanında aniden kaybolabilir (Tahralı, 1981, s.34).

- k) Tasavvufta hiyerarşi söz konusudur. Salikin kademesi mertebe ve manevi bilgisine göredir. Mistisizmde böyle bir durum yoktur (Tahralı, 1981, s.35).
- l) Ildırıp tasavvufta bazı durumlarda salikteki keşifler için bir çıkış noktası olabilir. Fakat tasavvufta özel bir yeri yoktur. Mistisizmde ise önem arz eden bir durum olmakla birlikte bir nevi alışkanlık haline dönüşmüştür (Tahralı, 1981, s.35).
- m) Tasavvufun doğrudan Hakk'a ulaşma amacıyla olan teslimiyetçi bir yönü olduğu bilinirken mistisizmin ise daha çok dünyada akılcı davranma yönü ağır basar (Balaban ve Yapıcı, 2013, s.748).

Yukarıda sayılan maddelerden anlaşılacağı üzere Türer'in de (2013) işaret ettiği üzere tasavvufun mistik bazı yönleri olsa da içerik ve metot bakımından mistisizmden tamamen farklıdır (s.43).

1.3. Tasavvufun Tarihsel Süreci

İslam kaynaklı her ilmin çıkış noktasının peygamber devrine bağlanması gerektiğinden tasavvuf ilminin de köklerini burada aramak gerekir. Bu aynı zamanda tasavvufun meşruluğuna da delil olacaktır. Çünkü İslami her ilmin kaynağı Kur'an ve peygamberdir (Gözütok, 1992, s.8). Genel kabul gören görüşe göre tasavvuf tarihi züht, tasavvuf ve tarikat olmak üzere üç dönem olarak ele alınmaktadır (Yılmaz, 2018, s.106). Burada aşama aşama tasavvufun günümüze kadar olan serüveninden kısaca ve ana hatlarıyla bahsedilecektir.

1.3.1. Züht dönemi

Züht dönemi, hicretin ilk iki asrını kapsayan ve tasavvuf kavramının ortaya çıktığı zamana kadar süren dönemdir (Yılmaz, 2018, s.81). Tasavvufta birinci aşama olarak görülen züht, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde "filî sünnet" tarzında yaşanmıştır. Hem Hz. Peygamberin (s.a.v.) -Hira Mağarası'nda geçirdiği dönemler ile Ramazan ayında yaptığı itikâf gibi- hem de çok sayıda sahabe'nin zühdî hayatına dair örnekler mevcuttur (Yılmaz, 2015, s.66). Başta dört halife ve tasavvufi hayatın ilk temelini oluşturan ashâb-ı suffe olmak üzere birçok sahabe ve tâbiîn'in yaşantısında zühdî özellikler ön plandadır (Yılmaz, 2018, s.87-101). Sahabe ve tâbiîn dönemi, dünyaya fazla meyletmeme, süs ve ziynetlerine gönül bağlamama, ibadetlere sarılma hususları bakımından dikkate değerdir. Her ne kadar hicri I. asırda tasavvuf ve sufi

kelimelerinin kullanıldığına ilişkin bir iki rivayet olsa da genel kanaat bu dönemde tasavvuf ve sufi kelimelerinin kullanılmadığıdır. Ayrıca hicri I. asırda, ne tasavvuf ve sufi diye tanınan bir cemaatten ne de zahitler -züht hayatıyla öne çıkan sahabe ve tâbiînin çokluğuna rağmen- adıyla anılan bir gruptan söz edilmemiştir (Kara, 2015, s.26-27; Aydın, 1986, s.41).

Bu dönemde tasavvufun başlangıcı sayılan züht ile ilgili ilk eserler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Ebü'd-Derdâ (öl. 32/652 [?]) ve Hasan-ı Basrî'nin (öl. 110/728) yazdığı mektuplar ile Zeynelâbidîn (öl. 94/712) tarafından yazılan Şahîfetü'z-zühd adlı risale sayılabilir (Düzenli, 2007; İsfahânî, 2015; Kılavuz, 2013, s.365-366).

Hicri II. asırda İslam beldelerinde refah ve zenginliğin artması insanların çoğunu dünya malıyla meşguliyyete sevk etmesine rağmen sahabe ve tâbiîni örnek alanlar züht hayatı yaşamayı seçmiştir. Züht hayatı yaşamayı seçen bu insanlar toplumda dikkat çektiklerinden farklı bir cemaat olarak bunlara yeni isim yakıştırmaları bu dönemle birlikte yapılmaya başlanmıştır. Züht hayatını yaşayanlara *bükkâin*, *zühhâd*, *nüssâk* ve *ubbâd* gibi isimlendirmeler bunların ilklerindendir (Altıntaş, b.t.y., s.13-14; İbn Haldûn, 2004, s.669-681; Kara, 1995, s.44-45; Uludağ, 1979, s.124).

Genel olarak züht hareketi ile tasavvufu birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu iki hareket birbirinin içinde gelişmiştir. Hicri II. asrın sonlarına doğru gelişmeye başlayan tasavvuf hareketinde daha çok zühdi nitelikler ön plandadır. Tasavvufun mistik yönü henüz bu dönemde öne çıkmamıştır (Güngör, 1996, s.58; Uludağ, 1979, s.124). Züht aslında tasavvufta her dönemin kavramı olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar süreç içerisinde farklı dönemlerde farklı kavramlar ön plana çıkmış olsa da züht tasavvufun esas yapısında bulunmaya devam etmiştir (Kartal, 2015, s.49). Buna rağmen züht ve tasavvufu aynı görmek de yanlıştır. Züht tasavvufun özünde bulunsa da tasavvuf ilmi zühitten yapı bakımından farklıdır ve hicri ikinci asrın sonlarında ortaya çıkmıştır (Kartal, 2015, s.65-66).

Hankahların kurulmaya başlaması hicri II. yüzyıldan itibaren. Sufiler bir araya gelmek, sohbet etmek, zikir yapmak ve inzivaya çekilmek üzere bu yapıları oluşturmuşlardır (Öngören, 2011, s.119-126). Bu dönemde sufi lakabı ilk defa Kûfeli Ebu Haşim (öl. 160/776) hakkında kullanılmıştır. Ebu Haşim aynı zamanda Suriye'nin Remle şehrinde ilk olmak üzere bir tekke kurmuş ve böylece tekkenin de ilk kurucusu sayılmıştır (Yılmaz, 2018, s.100).

Bu iki asır zühüdün daha çok münferit olarak yaşandığı bir dönemdir (Yılmaz, 2018, s.101). Hicri II. asır zühüdün olgunlaşıp kemale erdiği bir dönem olmakla birlikte tasavvufun ciddi bir hazırlık ve geçiş dönemidir (Gözütok, 1992, s.18).

1.3.2. Tasavvuf dönemi

Bu dönem sufi ve tasavvuf kavramlarının kullanılmaya başlandığı hicri II. asrın sonlarından başlayarak tarikatların ortaya çıktığı zamana kadar olan dönemi kapsar (Yılmaz, 2018, s.81). Hicri III. asrın başında vefat eden Ma'rûf-i Kerhî'nin (öl. 200/815-16[?]) tasavvufun tanımını bu terimi kullanarak yapan ilk kişi olması da tasavvufun hicri II. asrın sonlarında kendini göstermeye başladığını ortaya koyar. Ma'rûf-i Kerhî, tasavvufu, "hakikatleri almak ve halkın elindekilerden yüz çevirmektir" diye tarif etmiştir (Küçük, 2015, s.213-246).

Hicri III. asırda tasavvufun sistemleşmesi için yoğun çalışmalar yapılmıştır. Ma'rûf-i Kerhî'nin yaptığı tanımla açtığı yol Zünnûn el-Mısırî (öl. 245/859[?]) ile devam etmiştir. Tasavvufun niteliklerini en anlaşılır ve basit bir tarzda sunmaya çalışan Zünnûn, tasavvufî işaretler ile velayet makamlarını açıklayarak bu çabaların devamını getirmiştir. Zünnûn aynı zamanda dile getirdiği vasıflarla adeta tasavvufun temellerini atmış oluyordu. Zünnûn'un saydığı vasıflar şunlardır: Allah ve peygamberi sevmek, kitap ve sünnete riayet etmek, dünyaya meyletmemek, hevâ, heves ve nefsin isteklerine karşı çıkmak (Doğrul, 1948, s.61).

Bu dönem mutasavvıflarının görüşlerine bakıldığında aynı zamanda bu mutasavvıfların birer zahit de olduklarını görürüz (Gözütok, 1992, s.20). Bu zahitlerden biri de tasavvufa ilmi bir yön kazandırmanın yanında ilk defa tasavvuf esasları hakkında minberde sohbet sunan Yahyâ b. Muâz'dır (öl. 258/872). Hem tevhit hem de ilahi hakikatleri izah ederek tasavvufa fikrî bir derinlik katmış olan Serî es-Sakatî de (öl. 251/865) bu zatlardan biridir (Doğrul, 1948, s.59; Eraydın, 2014, s.36).

Hicri II. asırda kurulan ilk tekkeden sonra tekkeler çoğalmaya başladığından bu müesseselerde terbiye ve eğitim görenlerin bazı kurallara riayet etmesi gerekli hale gelmişti. Bu usul ve esasları ilk tesis eden zat Ebû Saîd el-Harrâz'dır (öl. 277/890 [?]) (Aktaran Gözütok, 1992, s.20).

Hicri III. ve IV. asırlarda bugün kullanılan yaygın ve bilinen manasıyla olmasa da tarikat kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Tasavvuf tarihi açısından bu asırlardaki en önemli gelişmelerden birisi de fikrî olarak belli bir aşamaya ulaşan tasavvufun fırkalara ayrılmaya başlamış olmasıdır. Aynı zamanda bu fırkalar kendilerine mahsus kural ve usuller de belirlemişlerdir. *Melâmiyye*, *Kassâriyye*, *Tayfûriyye*, *Harrâziyye* ve

Nûriyye ilk meşhur fırkalardan sayılabilir (Öngören, 2011, s.119-126; Yılmaz, 2018, s.119-122).

Bu asırdaki gelişmelerden bir tanesi de tasavvufun mistik bir kimliğe bürünmeye başlamasıdır (Küçük, 2015, s.213). Sonradan “Vahdet-i Vücûd” öğretisini ortaya koyan Muhyiddin İbnü’l-Arabî’ye de öncülük etmiş olan Hakîm et-Tirmizî (öl. 320/932) bu alanda tasavvufa yeni bir veçhe kazandıran ilk sufi sayılabilir (Câmî, 1971, s.181-182).

Hicri III. ve IV. asırların tasavvuf açısından ilklere sahne olduğu söylenebilir. Bu yüzyıllar, tasavvufun tanımının yapıldığı, tekkelerin yaygınlaştığı, tekkelerle ilgili usullerin belirlendiği, hâl ve makamlardan bahsedilen, fırkaların oluşmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu ilk çabaların sonucu olarak tasavvufun sistemini kurmaya başladığı ve III. asrın sonlarından başlayarak IV. asır başlarında tam olarak tasavvufun müesseseleştiği görülmektedir (Kara, 2015). Diğer ilimlerle aynı dönemde ortaya çıkmasına rağmen tasavvufun daha geç sistemini tamamlaması, bir hâl ilminin esaslar ve kaideler olarak ifade edilmesinde yaşadığı zorluğa bağlanabilir (Kartal, 2015, s.18).

Hicri V. ve VI. asırlarda tasavvuf şiirlerle ifade edilmeye başlanmıştır. Daha önce sanat endişesi taşımayan şiirlerde bu dönemden itibaren edebî sanatların kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Göktaş, 2019, s.70; Yılmaz, 2018, s.124-125).

1.3.3. Tarikat dönemi

Bu dönem günümüzde yaygın anlamıyla kullanılan, tasavvufun en önemli kurumlarından tarikatların ortaya çıkmaya başladığı hicri VI. asırdan günümüze kadar olan zamanı içine alır (Yılmaz, 2018, s.81).

Hicri V. asır sonrası tasavvufun hızlı yayıldığı bir dönem olmuştur. İslam âlemindeki çeşitli çekişme ve karışıklıklar insanları bu çatışmalardan uzak kalmaya itmiş ve halkı tasavvufa yakınlaştırmıştır. Siyasi ve dünyevi çekişmelerden uzak kalmayı seçen sufiler devlet ricalinden de hürmet ve destek görmüştür (Türer, 2013, s.85; Yılmaz, 2018, s.126).

Hicri VI. ve VII. asırlarda kurulmaya başlanan tarikatlar, miladi XIV. ve XV. yüzyıllarda en nüfuzlu dönemlerini yaşamışlardır. *Kübreviyye*, *Sühreverdiyye*, *Ekberiyye*, *Şâziliyye*, *Bedeviyye* ve *Mevleviyye* ilk kurulan tarikatlardan bazılarıdır (Yılmaz, 2018, s.127-133).

Günümüze kadar tasavvuf ilmi ile ilgili şekilsel ve zahirî değişiklikler tabii mecrasında olmuşsa da esaslar aynı kalmıştır. Süreçte zikretmeden geçilmemesi gereken önemli bir şahsiyet de Gazzâlî’dir. Gazzâlî kendi zamanına kadar tasavvufa yapılan itirazları da göz önüne alarak tasavvufun ehl-i sünnet akidesiyle çatışmadığını

ve bu akidenin tamamlayıcısı olduğunu dile getirmiş ve tasavvufu ilgili görüşlerini eserlerinde nakletmiştir. Gazzâlî'nin bu çalışmaları tasavvufa önemli bir manevra alanı sağlamış ve çekincesi olan birçok insanın tasavvufu kabullenmesine olanak sağlamıştır (Türer, 2013, s.86).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de başta “vahdet-i vücûd” öğretisi olmak üzere tasavvufa kazandırdığı kavram ve metafizik doktrinler ile tasavvufu, sadece ahlaki bir süreç olmaktan çıkarmıştır. Arabî, bu öğretileriyle, varlığı açıklayan ve varlık ile insanın tekâmül sürecini gerçekleştirmesini (tahakkuk) amaçlayan bir disiplin olma yolunda tasavvufa yeni bir boyut kazandırmıştır (Kartal, 2015, s32). Arabî, tasavvufi kavramlara epistemolojik bir içerikle birlikte ontolojik anlamlar da kazandırmıştır (Kartal, 2015, s.78).

Tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan sufi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (öl. 672/1273) görüş ve öğretileri özellikle “Meşnevî” eseriyle canlılığını günümüze kadar da devam ettirmektedir (Öngören, 2011, s.119-126).

Tasavvuf çeşitli kurumlarıyla ülkemizde etkinliğini sürdürmeye devam etmektedir (Akkır, 2019; Tanhan, 2020). Özellikle 1980 ve sonrası dönemde kent yaşamı ve kentli bireyler üzerinde de etkilerinin artmış olduğu gözlenmiştir. Değişen zaman ve şartlarla birlikte sürece uymak amacıyla söylem ve eylem değişiklikleri olmuş olsa da son safhada dinî veya mistik havasını sürdürmüştür. Maneviyatı merkeze alarak insanların günlük hayatlarının içinde yer almak suretiyle hem günlük hayatlarını düzenlemek hem de ahlaki ve psikolojik olarak onları desteklemek gayesiyle çok çeşitli kesimleri etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir (Akkır, 2019, s.1281; Aktaş, 2020, s.277).

1.4. Bireysel ve Toplumsal Alanda Tasavvuf

Tasavvufun toplum hayatı ve kültürünün bütün bileşenleri üzerinde etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Tasavvuf devlet yönetiminden sanata, dilden ahlaki değerlere kadar çok geniş bir alanda dengeli, geniş, kapsayıcı, birleştirici ve bütünleştirici görüş açıları sunmuştur (Akkır, 2020, s.451; Kılıç, 2009). Tasavvuf denince aklımıza geçmişten günümüze değişmeyen tekdüze bir olgu gelmemelidir. Tasavvuf, toplum ve medeniyet inşasına elverişli ve içinde birçok alanı kapsayan çok çeşitli fikir ve görüş bulundurur (Konur, 2018, s.24-25). Ayrıca sufi gönül insanıdır. Temiz kalplidir, güzel görür, düşünür, davranır, yaşar, kısacası kendi içinde ve insanlarla muamelesinde idealin peşindedir. Bu sayılan özellikler de medeni insanda aranan özelliklerdir. Tasavvufta önemli bir öğretisi olan vahdet-i vücûd anlayışı gördüğümüz her varlığı

Hakk'ın tecellileri olarak gördüğünden hayatın her alanına dair daha medeni, saygılı ve dikkatli bir bakış açısı getirmiştir. Tasavvuf da hayatın her alanında olgun insan yetiştirme hedefiyle hareket etmiştir (Bayraktar, 2016; Konur, 2018, s.31-33).

Tasavvufun özellikle ahlaki davranışlar vasıtasıyla hem birey hem de toplum yaşamında ve günlük hayatında etkileri olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Akkır, 2019, s.1274). Tasavvuf insanı küçük bir âlem olarak görür. Sufiye göre kâinata her ne var ise insanda da ondan küçük bir cüz bulunur (Bayzan, 1998, s.78; Erin, 2018). Sufi yaşamın önemli bir özelliği de taklide dayalı değil her zaman bilinçli hareketi vurgulamasıdır (Konur, 2018, s.27-28). Sufi, insanın ve hayatın kutsallığına inanır ve bu kutsala zarar verecek davranışlardan da kaçınır. Dolayısıyla hayata dair ortaya çıkacak birçok sorun bu bakış açısıyla baştan halledilmiş olur (Kılıç, 2009, s.60). Tasavvuf insana âlemdeki yeri ve hayatın anlamına dair doyurucu ve kuşatıcı doneler sunduğundan rağbet görmeye devam etmektedir (Akkır, 2019, s.1292).

Tasavvuf geçmişten günümüze farklı görüş ve siyasi düşünceye sahip insanları aynı çatı altında buluşturmaya becerebilmiştir. Farklı düşünce ve mezhebe aidiyet hisseden bireylerin bu durumu İslam ahlakından uzaklaşma olarak görmemelerini sağlamıştır. Bu sebeplerden ötürü çatışan tarafları toplumsal alanda uzlaştıran güç olmuştur. İslam'ın önemli kurumları olan tarikat ve tasavvufi kurumlar yüksek makamdaki insanlardan sıradan vatandaşa kadar bütün toplumu aynı çatı altında ve makam farkı olmadan bir araya getirmiştir. Ayrıca savaş ve buhran dönemlerinde insanların sığındığı ve iç sıkıntılarına çare aradığı mekânlar olmuşlardır (Polat ve Bilgin, 2019, s.170-171). Tasavvuf, günümüzde hâlâ tartışılmaya devam eden insan haklarını kendi kurumlarında asırlarca fiilî olarak tatbik etmeyi başarmıştır (Yılmaz, 2018, s.65).

Tasavvuf sadece Müslüman toplumların günlük yaşamına katkıda bulunma ile yetinmemiştir. Diğer toplumlarda da etkisini göstermiş ve İslam düşüncesinin yayılmasında katkısı olan bir maneviyat hareketi olmuştur (Akkır, 2019, s.1276). Tasavvufun katkı sağladığı önemli bir alan da sanat ve edebiyat olmuştur. Tasavvuf ve sanatın ortak mekânı kalptir. Tasavvuf, sanat ve edebiyat, insanın gönül dünyasını güzelleştirme hususunda ortak hareket etmişler ve tasavvuf bu alanlara özellikle de İslam sanatları alanında önemli katkılar sunmuş ve sunmaya devam etmektedir (Konur, 2018, s.30-31; Kılıç, 2009).

1.4.1. Tasavvufun üniversite gençliğine sunabileceği imkânlar

Sosyal değişim ve dönüşümün en hızlı olduğu ve en net olarak gözlenebildiği grup üniversite gençliğidir. Bu değişim ve dönüşüm üniversite gençliğinin maneviyat ve dindarlık boyutunda da yeni düşünce ve algılar ortaya çıkarmıştır (Meydan ve Aydın, 2020; Tümkiye vd., 2021). Bu dönem gençliği muhasebeler sonucunda yüksek oranda dini kimlik noktasında istikrar bulmaya başlar ve bu süreç sonraki dönemi de etkiler (Meydan ve Aydın, 2020, s.302-303).

Sekülerleşme ile birlikte din ve dindarlığın ortadan kalkacağı tezi, yerini kurumsal dinden uzaklaşarak öznel bir din anlayışına yöneliş olacağı tezine bırakmıştır (Meydan ve Aydın, 2020, s.303-304). Mirza da (2014), günümüzde dinin farklı yönleriyle ortada olduğunu ve kutsal bir içerikle birlikte mistikleştiğini belirtmektedir (s.254). Çağımızda en çok rağbet edilen filmlere, kitaplara ve gençlerin yoğun ilgisini çeken düşünürlere, konuşmalara bakıldığında hep bir anlam arayışı izine rastlanılır. Pozitivist, materyalist, geleneği göz ardı eden ve insanı açıklamakta eksik kalan modernitenin artık eleştirilmekte olduğu görülmektedir. Modernitenin bireylere dayattığı “Neye sahipsen o sun” öğretisine karşılık tasavvuf ve Mevlânâ insandaki bilgi ve tekâmül sürecini öne alarak “Ne arıyorsan o sun” der. (Kılıç, 2020, s.9-10).

İnsanlar ve özellikle günümüz gençleri dünyada savaş ve karmaşadan uzak durma ve bunun yerine huzur ve barış içinde yaşama arayışındadır. Huzur ve mutluluğun maddi ve fiziki kazançlarla olmayacağını anlayan bireyler kendi içlerine dönmekte ve iç dünyalarına, ruhlarına hitap eden organizasyonlar peşinde koşmaktadır. Örnek olarak, özellikle son zamanlarda ülkemizde de rağbet edilen, Uzakdoğu kökenli, çeşitli adlar altında varlığını sürdüren mistik faaliyetler gösterilebilir (Yılmaz, 2007, s.199-200). Diğer taraftan insanların gizemli durumlara olan ilgisini gören yapımcı ve yayıncılar da bu konuyla ilgili yapımlar yapmakta ve bu yapımlar yoğun bir rağbet görmektedir. Yabancı ülkelerde yapılmış olan “Harry Potter”, “Yüzüklerin Efendisi” ile ülkemizdeki benzeri yayınlar buna örnektir (Yılmaz, 2015, s.51).

Ülkemizdeki vatandaşların ve özellikle kimlik arayışında olduğu bilinen üniversite gençliğinin manevi, dinî ve millî kimliğini daha zengin bir şekilde tanıması, keşfetmesi ve gerektiğinde bunları etkili birer kaynak olarak genel iyilik halini arttırmak ve yaşadığı biyolojik, psikolojik, sosyal (biyopsikososyal), manevi ve ekonomik zorlukları daha iyi bir şekilde ele almak için kullanması için tasavvufun önemli bir kaynak olduğu görülmektedir (Tanhan, 2019, 2020; Tanhan vd., 2021; Tümkiye vd., 2021). Zorlayıcı ve yasaklayıcı tarzda hareketin artık geleceğinin olmadığından

hareketle bu vazife için görev yapacak kişilerin akıl ve ilimle birlikte gençlerin bilhassa dünyasına daha bütüncül ve özellikle gönül dünyalarına da dokunabilecek yetkinlikte olmaları beklenmektedir (Yılmaz, 2007, s.187-188).

Din ve dinî değerler, milletlerin kültürünün ana öğelerindendir. Bu değerler olmadan bir millet tasavvuru ve inşası mümkün değildir. Milletlerin kurtuluşu fertlerinin bu değerlere olan bağlılığı ile orantılıdır (Eraydın, 2014, s.22). Günümüzde bireylerin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde değerlerden uzaklaştırma veya değerleri tanımama yönünde yönlendirildiği görülmektedir. Oysa ülkemizin -özellikle insan kaynağı ve sosyolojik olarak ele alındığında- ancak dini ve milli değerlerimizi birlikte koruyup bağdaştırabilirsek başarılı olabileceği görülmektedir (Yılmaz, 2007, s.198). Tasavvuf gençlerimize bu amacı gerçekleştirmek adına imkânlar sunabilecek önemli bir yapıdır.

1.4.1.1. Psikoloji

Tasavvuf psikolojisi denilince ilk çağrışım sufi yaşamın psikolojik açıklaması olsa da aslında tasavvuf kültürüne bakıldığında tasavvufun bizatihi psikoloji olduğu gerçeği karşımıza çıkacaktır. Tasavvufun kalp, nefis ve ruh temelinde yaptığı insanın duygu dünyasıyla ilgili izahları bunu bize gösteren önemli göstergelerdir (Kayıklık, 2011, s.71). Kayıklık (2011), tasavvuf psikolojisinin bireyi görülen ve görülmeyen bütün yönleriyle ele aldığını ve modern psikolojiyi de içerdiğini belirtir (s.208). Tasavvuf psikolojisi, asırlardır bozulmamış bir geleneğin tecrübesini ve rehberlik bilgeliğini içinde barındırır (Frager, 2014, s.40). Günümüzde hem dünyada hem de ülkemizde ruh sağlığı hizmetlerinin (ör., psikiyatri, psikolojik danışmanlık) belki de en önemli sınırlılığı hizmet verdiği bireylere biyopsikososyal, manevi ve bağlamsal açıdan etkili, bütüncül bir yaklaşım veya bir anlam çerçevesi ortaya koyamamasıdır (Tanhan & Francisco, 2019; Tanhan vd., 2022; Tanhan vd., 2020). Günümüz psikolojisi insanı daha çok bir organizmadan ibaret olarak ele alırken sufi psikoloji ise onu daha fazlasıyla ele alır ve insanın aşkın boyutunu önceler (Kılıç, 2020).

Gençlerimizin bataklığına düştüğü uyuşturucu, alkol gibi bağımlılıklar, umutsuzluğu örtme ve bulunamayan anlam yerine heyecanı koyma isteğinden kaynaklanmaktadır (Sayar, 2020, s.180). Gençler, anlam arayışına bağlı olarak din ve maneviyat olgusunu; kendini güvende hissetme, kimlik oluşturma, bağlanma, anlama gibi psikolojik ihtiyaçları için önemli bir etken olarak görürler (Koç, 2011, s.15; Tümkiye vd., 2021). Yapılan araştırmalar göstermiştir ki dinlerine olan bağlılıkları, bireyleri hayatta karşılarına çıkan stres ve sorunlara karşı daha sağlam ve dirayetli hale

getirmektedir (Sezgin, 2016, s.82). Acar (2018), üniversite öğrencileri ile ilgili yaptığı tez çalışmasında, dinî boyutun da kullanıldığı psikolojik danışma uygulamalarının bireylerin ruhsal durumlarını olumlu etkilediği ve bu olumlu etkinin geçici olmadığı sonucuna ulaşmıştır (s.178).

Tasavvuf adeta bireyin hayatında akıl ve dinî ibadetler ile amellerin ahengini sağlamak için ortaya çıkmıştır. Sufi sistem, devamlı bir değişim ve gelişim içinde olan aklı, hikmete ve hakikate yönelterek bireye mevcudiyetine dair varoluşsal iyileşmeye götüren cevaplar verir. Bu sistemdeki terapötik olgu ve prensipler psikoloji bilimi için önemlidir. Sufiler bireyin sistemini evrenin sistemiyle uyumlu hale getirecek bir sonuca ulaşma peşindedir (Sayar, 2020, s.95-97). Mutasavvıflar her zaman çevre ve doğayla uyumlu bir yaşam sürmüşlerdir. Sadece insanlarla değil doğadaki canlı cansız her varlıkla duygudaşlık kurma eğiliminde olmuşlardır (Konur, 2018, s.29).

Tasavvufun eğitim alanı nefis ve ruhtur. Dolayısıyla tasavvufun psikoloji ile çok yakın ilişkisi vardır. Tasavvufî eğitimin psikolojik temellerinin çok güçlü ve çok köklü olduğu bilinen bir gerçektir (Isgandarova, 2018; Tanhan, 2019). Sufi yaşamdaki uygulamalar ve şeyh-mürit arasındaki etkileşim bir yönüyle psikoterapilerdeki terapist-danışan ilişkisine benzerdir (Frager, 2014, s.157; Gürsu, 1999, s.158). Günümüz modern eğitiminde de psikolojinin eğitim ve öğrenmeye etkisinin önemi gittikçe daha çok anlaşılmaya devam etmektedir (Gözütok, 1992, s.81-82).

Tasavvufa göre insanın iyi yönünü ruh temsil ederken beşerî, dünyevi ve kötü yönünü ise nefis temsil eder. İnsanın bu iki yönünün çatışma alanı ise kalptir. Ruh ve nefisten hangisi kalpte hâkim olursa kişilik o yönde oluşur (Bayzan, 1998, s.79-80). Sufiler bu görüşlerini şu hadis-i şerife dayandırır: “...*Bilin ki! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o, iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Bilin ki! O, kalptir.*” (Buhârî, İmân, 39).

Öztürk (2017) ve Tanhan (2020), çalışmalarında dinî inancın, yaşamdaki zorlukların üstesinden gelme, hayata karşı olumlu bir tutum geliştirme ve psikolojik iyimserlik için önemli bir etken olduğunu ortaya koymuştur. Öztürk’e göre (2017); din, gelecek ile ilgili kaygılarının çok yüksek olduğu bir dönemde olan üniversite gençliğine başka olgularda bulamadıkları desteği ve teselliği sağlar. Ona göre dinî ibadetler iyimserliğe etki etse bile asıl etken dinî anlayışın içselleştirilmesidir (s.186-187).

Şair Rainer Maria Rilke, bunalımda olduğu bir dönem psikoterapi için doktora gidecekken son anda vazgeçmiş ve bunun nedenini şöyle açıklamıştır: “Şeytanlarımı kovalayayım derken, meleklerimi ürkütmekten korktum.”. Tasavvuf bireylere kendi

toprağımızın mayasını modern bilimlerle beraber uyumlu bir şekilde yaşantılayarak yaşanan birçok zorluğa bir çıkış yolu olabilir (Sayar, 2020, s.52).

1.4.1.2. Maneviyat

Geçmişten elde edilen bulgular bize dinsiz toplum olmayacağını göstermiştir. Toplamlar kendilerine başka olgu ve kurumların sunamayacağı hizmetleri (anlam arayışına cevap, yüce bir varlığa inanma ve sığınma, iç sıkıntılarına derman bulma, insan hayatını disipline etme ve kişilik oluşturma vs.) “din”de bulmuştur (Akkır, 2020, s.448). Sekülerizm kavramı dinin toplumsal hayattaki etkisini kaybetmesi olarak tanımlansa da insanların kutsala eğilimi devam etmektedir (Tümkiye vd., 2021). Belki sekülerizm kutsalı değiştirmiş olabilir. Bir kutsal toplum üzerindeki etkisini yitirirken yerini bir başka kutsal almıştır. Etiğin yerini estetiğin alması, zühdün yerini dünyanın çekiciliğine bırakması veya gerçek İlah’ın yerine sahte mabutların sahneye çıkması gibi (Amman, 2017; Zavalısız, 2014, s.1743).

Modern zamanlarla birlikte teknoloji ve maddi alandaki buluşların insanları yalnızlaştırdığı görölmektedir. Manevi yönden bireyi doyuramayan madde ve teknoloji onda tatminsizliğe yol açmaktadır (Abuzer, 2010, s.150). Zararlı olarak bilinen çeşitli dinî veya sosyal örgüt ve yapıların internet ortamı gibi sanal medya yoluyla dua seansları, manevi ihtiyaçlara yönelik programlar düzenlemesi ve özellikle gençlerin bunlara rağbet göstermesi de manevi ihtiyacın gerekliliğini ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2007, s.199).

Fıtraten insana verilmiş olan din duygusu bireylerin hayatında önemli bir role sahiptir (Tanhan & Young, 2021, 2022). Geçmişte olduğu gibi günümüzde de devletlerin bireylerdeki bu duyguyu dikkate aldıkları görölmektedir. Nitekim yabancı devlet başkanlarının hem kendi ülkelerindeki faaliyetlerinde hem de yaptıkları yabancı devlet ziyaretlerinde oradaki din adamları veya dinî toplulukları ziyaret etmelerinden bu durum anlaşılabilmektedir (Yılmaz, 2007, s.190).

Din ve maneviyat duygusu doğuştan geldiği için bu duygunun olumlu ve faydalı olacak şekilde dikkate alınmaması, boş bırakılması halinde, yerine olumsuz ve başka mecraların kendi çıkarları için kullanacağı bir alan açılmış olur. Bu nedenle bireylerimiz ve özellikle gençlerimizin zararlı başka mecralarca kullanılabilecek yönlerinin istismar edilmemesi için bu alanın planlı ve faydalı olacak şekilde doldurulması önem arz eder (Tanhan & Francisco, 2019; Yılmaz, 2007, s.193).

Gürsu (2018) çalışmasında, travma ve çeşitli patolojilerde, psikoterapiyle birlikte manevi danışmanlık uygulamalarından da yararlanılabileceğini belirtmiştir

(s.320). Sufilerin gayesi insanların iç huzurunu sağlayarak sade ve mutlu yaşamalarını temin etmektir. Tasavvuf insanlara maneviyatla yükselmeyi ve âlemin özünün maneviyat olduğunu öğretme amacındadır (Sayar, 2020, s.65). Mutasavvıfların en önemli hizmetlerinden biri kişilerin iç yaşamına muazzam bir zenginlik katmaları ve kişinin dinini tam anlamıyla yaşaması için bir çeşit yol göstericilik yapmalarıdır (Güngör, 1996, s.170). Sufi yaşamın belki bütün boyutlarının ama özellikle davranış boyutunun tüm bireylere katkı sunabilecek özellikleri vardır. Dolayısıyla tasavvuf sadece tarikata, cemaate girmiş veya bu alanda uzman kişilerin faydalanabileceği bir alan olarak bırakılmamalıdır (Işıtan, 2014, s.32).

1.4.1.3. Eğitim

İnsan hayatı boyunca ister örgün ister yaygın olsun, eğitimle iç içedir (Doyumgaç vd., 2021). Genel eğitim denilebilecek, insanın içinde olduğu bu eğitim planlı veya plansız, bilinçli veya bilinçsiz her yer ve yönden kişiyi etkiler ve onda değişikliğe yol açar. İnsanı etkileyen bu eğitimlerden biri de din eğitimidir. Din eğitimi insan davranışlarında değişiklik meydana getirme durumundan dolayı psikolojik bir zemine de oturmaktadır (Bilgin, 1981, s.471; Armaner, 1980, s.163). Böylece din eğitiminin hem genel eğitim hem de psikolojik eğitim zemini olduğu ortaya çıkar. Tasavvufi eğitim ise din eğitiminin bir parçası olup daha çok eğitimin psikolojik yönüne yöneliktir (Gözütok, 1992, s.44). Tasavvufa göre kemalin bir sonu olmadığından insan için sınırsız bir gelişim ve ilerleme olanağı vardır (Konur, 2018, s.25). Yılmaz da (2018) tasavvufu İslam'ın ruh eğitimi şeklinde ifade etmiş ve tasavvufun değişik ruh yapılarına sahip olan bireyleri kişisel özelliklerini dikkate alarak eğittiğini belirtmiştir (s.67).

Mistik bir eğitim olan tasavvufi eğitimde akla dayalı bilgiyi kazandırmak yerine sezgisel ve zevke dayalı bilgiyi kazandırmak esas alınmıştır. Bu yolun metodunda ise nefis terbiye ve tezkiyesi ile insanı bu sezgisel bilgiyi almaya hazırlık çabası vardır (Gözütok, 1992, s.44). Nefis, çekiciliğiyle insanın aklını çeler, merhametini yok eder. İnsanı maddi zevkler ve hedeflere köle yapan, onu gelişmekten mahrum bırakan ana etkindir (Sayar, 2020, s.65). Tasavvufta samimi bir irade ve eğitim aşamasından sonra nefis terbiyesi ile mertebeler elde edilir. Samimi bir çaba ve ihlaslı ibadetlerle nefis ayaklar altına alınarak zikirlerle kişi ferdiyetinden kurtulur ve yolun sonunda O'nun iradesine teslim olunur (Pazarlı, 1982, s.163).

Her ne kadar daha çok psikolojik bir eğitim olsa da bugünkü örgün diyebileceğimiz eğitim de tasavvufta yer alır. Mürşit müridini bu yolda eğiterek öncelikle dinin zahîrî hükümlerini öğretir ve tatbikini sağlar (Kuşeyrî, 2020, s.623-643).

Tasavvuf eğitiminin amacı normal bir insan değil bir “insan-ı kâmil” yetiştirmek ve yaşatmaktır. Tasavvufi eğitimde daha çok eğitilen kişideki kapasite yetersizliğinden veya düşük bir ihtimal de olsa eğitimdeki bazı aksaklıklar nedeniyle bazen başarılı sonuçlar alınmayabilir (Gözütok, 1992, s.45). Daha önce bizim geçeceğimiz yollardan geçmiş ve deneyimleri yaşamış bir kılavuz eğitim için önemlidir. İnsanın kendi eksikliğini görmesi ve bunu kabul etmesi zor bir görevdir. Bu durumlarda bizi uyaracak, uyandıracak, bize ufuk açacak ve farkındalık kazandıracak birine ihtiyaç duyarız. Mürşit, doğrudan veya talimat vermek suretiyle bir öğretim gerçekleştirmez. O, müride kendisinin farkında olması için yönlendirir ve deneyimlemesi gereken yaşantılar için uygun ortam sağlar. (Sayar, 2020, s.78-79). Günümüzde değerlerden uzaklaşma ortamı oluşmuş, toplum için anomi sorunu ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda toplumun bireylerine manevi olarak rehberlik etmesi önemlidir (Zavalsız, 2014, s.1742).

Eğitimde sevgi boyutunun da ihmal edilmemesi gerekir. Sevgi yoksunluğu durumunda kişilikte bozulma, tutarsız davranışlar, hayata karşı olumsuz tutumlar ve ahlaki yozlaşmalar olması kaçınılmazdır (Koç, 2011, s.25-26; Tanhan, 2019). Aynı zamanda olumlu bir tanrı tasavvuruna sahip bireylerde (sevgiye dayalı din eğitimi alan öğrencilerde tanrı tasavvurunun daha olumlu olduğu bilinmektedir) daha sağlıklı bir ruh yapısı oluştuğu, öfke yaşantılarının daha minimum düzeyde olduğu ve diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurulduğu saptanan bir gerçektir (Koç, 2011, s.86-88). Ergenlikten yetişkinliğe geçiş aşamasında olan üniversite gençliğinin ruh sağlığının korunması, sağlıklı bir kişilik ve inanç oluşturmaları ve benlik saygısı için olumlu bir tanrı tasavvuruna sahip olmaları son derece önemlidir (Koç, 2011, s.90-91). Eraydın (2014), içinde sevgi barındırmayan dindarlığı, gerçek dindarlık değil sadece bir gösteri dindarlığı olarak gördüğünü belirtmiştir (s.18). Tasavvuf “yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü” şiarıyla ve korku ögesi içermeyen, sürekli Allah sevgisine dayanan bir anlayışla eğitimdeki bu sevgisizlik sorununa çare olabilir.

Hayatın diğer alanlarında olduğu gibi öğrencilere verilecek eğitimde ve bilhassa din eğitiminde sadece öğüt, kural, emir ve yasaklar öğretilirse bu durum karakter gelişimi için yetersiz olabilir ve beklenen etkiyi göstermeyebilir (Tanhan, 2019). Böyle bir yaklaşım kural güdümlü davranışlara yol açtığı gibi kişinin değerlerini gerçekten keşfetmesine de engel olabilir (Tanhan vd., 2020, 2022). Bunların yanında eğitimin duygu yönünün ihmal edilmemesi elzemdir. Duygu yönünü tamamlayacak olan önemli bir faktör de tasavvuf olabilir. Tasavvuf eğitime katacakları ile doyurucu ve tamamlayıcı bir rol oynayacaktır (Selçuk, 1991, s.14). Göktaş da (2011) çalışmasında,

tasavvufun her alanda üniversite gençliğine katkı ve kaynak sağlayabilecek, ilham verebilecek zengin bir literatürü olduğunu belirtmiştir. Ona göre tasavvuf öğretilen kitabı bilginin yanında kişinin ruh ve duygu dünyasını geliştirerek bireyde şahsiyet ve bilgi bütünlüğünü sağlar (s.146-153).

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

Kaynak araştırması sürecinde araştırmacı, üniversite öğrencileri üzerine tasavvufla ilgili yapılan çok az çalışmaya rastlamıştır. Genel olarak çalışmalarda üniversite öğrencilerinin din anlayışı analiz edilmiş fakat özellikle tasavvuf konusunda çok az çalışmaya rastlanmıştır. Bu araştırma din ve maneviyat alanlarıyla da ilgili olduğundan kaynak araştırmasında bunlarla ilgili olabilecek çalışmalara da yer verilmiştir.

Balaban ve Yapıcı (2013), *Türkçe Öğretmen Adaylarının Tasavvufa İlişkin Metaforları* adlı çalışmalarında 2012-2013 öğretim yılında Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü ikinci ve üçüncü sınıfında öğrenim gören 95 öğrenciden görüş almıştır. Bu öğrencilerin diğer bir ortak noktası tasavvuf dersi almalarıdır. Öğrenciler bu çalışmada yaşamlarında tanıdıkları, gördükleri unsurları bazı yönleriyle tasavvufa benzetmişler ve tasavvufu zorlu bir yaşantı olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcılar 48 adet metafor üretmiştir. Somut bir olgu olarak tasavvuf ve soyut bir olgu olarak tasavvuf şeklinde iki temel kategori ortaya çıkmıştır. Somut olgu kategorisinde en çok tercih edilen metaforlar; okyanus, ağaç, ney, su, bebek, güneş ve sevgili olmuştur. Soyut kategoride en çok dillendirilen metaforlar ise sonsuz yol, aşk, ayna, derya/deniz, uzay boşluğu olmuştur.

Akkır'ın (2019), *Üniversite Öğrencilerinin Tasavvuf, Tarikat ve Rabıta Olgusuna Bakışı: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği* adlı çalışmasını, 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde mezun olan 10 kadın ve 10 erkek toplam 20 dindar öğrenciden gelen veri oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucu, nitel yöntem ile elde edilen bulguların yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu çalışma sonucunda öğrencilerin tasavvufa olumlu bir yaklaşımları olduğu görülmüştür. Akkır, tasavvufun tercih sebebini; ahlak ile bilgi ve eylemi birleştiren yönlerinin ağır basması olarak bulmuştur.

Benzer ve başka bir çalışmada Akkır (2020), *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışları: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği* adıyla Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okuyan 922 öğrencinin dini eğilimlerini dört kategoride incelemeye ve analize tabi tutmuştur. Bunlar tasavvufi, modernist, siyasal ve selefi din anlayışlarıdır. Araştırma sonucunda bu öğrencilerin genel din anlayışlarının siyasal İslam eğiliminde olduğu tespitine yer vermiştir. Çalışmaya göre tasavvufi İslam anlayışı eğilimi son sırada yer almıştır. Araştırmacı aynı zamanda ilahiyat fakültesindeki din eğitiminin yetersizliği nedeniyle

dini grup, tarikat ve cemaatlerin öğrenciler üzerinde etkili olmasından hareketle cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin tasavvufi İslam anlayışına yönelmelerinde bir farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre erkek öğrencilerde kadın öğrencilere göre tasavvufi İslam anlayışı daha ağır basmaktadır.

Abuzer (2010), *Üniversite Gençliğinin Değişen Din Anlayışı* adlı çalışmasını 2006-2007 öğretim yılında Harran Üniversitesinde farklı bölümlerde okuyan öğrencilerle yapmıştır. Adı geçen çalışmaya 215 kadın ve 245 erkek toplam 460 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucuna göre din, üniversite öğrencilerinin günlük yaşamlarını farklı şekillerde ve önemli bir düzeyde etkilemektedir. Yine araştırma sonucuna göre öğrencilerin büyük çoğunluğu dini inanç, değer ve ibadetlere karşı olumlu bir bakış açısına sahiptir. Abuzer'in çalışmasındaki bir başka sonuç da öğrencilerin özellikle Allah inancı konusunda bir sorgulama içinde olduklarına dairdir.

Koç (2011), *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı* adlı çalışmasını 2009-2010 öğretim yılında Ankara, İstanbul, Eskişehir ve Sakarya illerindeki çeşitli devlet üniversitelerinde okuyan 124 kadın ve 93 erkek olmak üzere yaşları 18 ile 33 arası değişen toplam 217 kişi ile yapmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin Allah kavramı düşünüldüğünde huzur, güven vb. olumlu duygu ve çağrışımlar yaptığı ortaya çıkmıştır. Çalışmaya göre sevgiye dayanan bir din eğitimi alan öğrencilerde Tanrı tasavvuru, korkuya dayalı din eğitimi alan öğrencilere göre daha olumludur. Yine bu çalışmaya göre Tanrı tasavvuru anlayışı açısından öğrencilerin demografik özellikleri ve okudukları bölümler arasında önemli bir farklılık yoktur.

Zavalsız (2014), *Üniversite Öğrencilerinin Değer Algısı (Karabük Üniversitesi Örneği)* çalışmasını 14 farklı bölümden 340 öğrenci (180 erkek, 160 kadın) ile yapmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin değer öncelikleri sırasıyla dinî, ahlaki, sosyal, siyasi, estetik, teorik-bilimsel ve ekonomik değerler şeklinde ortaya çıkmıştır. Bütün bağımsız değişkenlerde din değerinin ilk sırada yer alması ile ilk üç sıradaki değerlerin din, ahlak ve sosyal değerler olması üniversite gençlerinin dini inanç ve değerlere olan ilgisini göstermektedir.

Kemaleddin Taş'ın (2010) *Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma* adlı çalışmasında, iman ile amel arasında bağ kurulmuş olup ibadetleri yapmadan sadece Allah inancının yeterli olmayacağı vurgulanmıştır. Taş, çalışmasında üniversiteli gençlerin din büyüklerini rehber edinmeyi dindarlığın bir parçası olarak gördüğünü söylemektedir. Öğrenciler

türbe, muska benzeri uygulamaları dinin özüne uygun bulmamış, dindarlığı ahlaki bir hayat sürmek olarak görmüş ve hoşgörüyü önem vermişlerdir.

Efe (2008), *Dini Gruplaşma ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açidan İncelenmesi (Isparta Örneği)* adlı çalışmasında, verileri Isparta ilinde bulunan dini cemaat ve grupların temsilci ve üyeleriyle görüşerek, anket, mülakat ve sohbetler yoluyla elde etmiştir. Çalışma için, katılımcı gözlem ve serbest mülakat tekniği kullanmıştır. Çalışmaya göre bireylerin dini cemaat ve gruplara katılma amaçları; dinî değerlere daha fazla zaman ayırma, onları yoğun yaşama ve Allah'a iyi bir kul olma arzusudur.

Baynal ve Yaman (2015), *Kadınların Dini Gruplara Yönelme, Katılma ve Bağlanma Nedenleri* adlı çalışmalarını İstanbul'da yaşayan ve farklı dinî gruplara mensup 50 kadın katılımcı ile yapmışlardır. Beş farklı dinî grup seçilerek her gruptan 10 kadın seçilmiştir. İnançlarını daha iyi öğrenmek ve Allah'ın rızasını kazanmak, dinî gruplara yönelmenin nedenleri arasında olmuştur.

Meydan ve Aydın (2020), *Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma* adlı çalışmalarında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesinde farklı bölümlerde okuyan 30 üniversite öğrencisi ile yapılan mülakatlar neticesinde öğrencilerin kendilerini öznel dinî anlayışla tanımladığı sonucuna varmışlardır. Çalışmaya göre öğrenciler din anlayışlarında manayı ön plana alarak, akıl, irade ve dinî bilince vurgu yapmışlardır. Araştırmacılara göre öğrencilerde bu anlayışın ortaya çıkmasındaki faktörler ise dinî kurum ve din görevlisi imajı ile üniversite çevresidir.

Öztürk'ün (2017), *Üniversite Öğrencilerinde İyimserlik, Dindarlık ve Dini Yönelim İlişkisi* adlı çalışmasının amacı insan hayatına anlam ve bakış açısı katan dinin, yaşama karşı iyimserlik düzeyinde etkisini ve bu etkinin dinin hangi alanlarıyla ilgili olduğunu ortaya koymaktır. Araştırma İstanbul Üniversitesindeki 12 değişik fakültede okuyan 753 öğrenci ile yapılmıştır. Sonuç olarak dindarlık ile iyimserlik arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu açıklanmıştır. Çalışma ile ilgili sonuçlardan biri de namaz kılma, Kur'an-ı Kerim okuma ve dua etme ile iyimserlik arasında da olumlu ve pozitif bir ilişkinin varlığı olmuştur. Araştırma sonucuna göre her ne kadar dinî ibadetler iyimserliğe olumlu etki etse de asıl etkenin içselleştirilmiş dinî anlayış olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin okudukları fakültelere göre dindarlık ölçeği puanları incelendiğinde en yüksek puan ilahiyat fakültesi öğrencilerine (X=87,30) ait olmuştur. Bu fakülte öğrencilerini sırasıyla DKAB (X=85,17), eğitim

fakültesi (X=80,12), yabancı diller (X=78,81), bilgisayar mühendisliği (X=78,00), iktisadi idari bilimler (X=76,22), fen bilimleri (X=73,31) ve edebiyat fakültesi (X=71,49) öğrencileri takip etmektedir.

Şahin (2014), *Nevşehir Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran Üniversitesi Öğrencilerinin Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran-ı Veli İle Bektaşilik ve Ahilik Algıları* adlı çalışması için adı geçen iki üniversitenin farklı bölümlerinde okuyan 1500 öğrenciye anket uygulamıştır. Çalışmanın amacı bu zatların ismini taşıyan üniversitelerde okuyan öğrencilerin onları ne kadar tanıdıkları ve nasıl algıladıklarıdır. Çalışmanın diğer bir amacı da bu zatların öğretilerinin genç nesillere tanıtılmasıdır. Çalışma sonucunda bu üniversitelerde okuyan öğrencilerin üniversitelerinin adını taşıdığı zatları yeterince tanımadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmacı bu durumu, kültürel değerlerin yeni nesillere aktarımındaki başarısızlığa bağlamıştır.

Doğan'ın (2021), *Üniversite Öğrencilerinin Kader Algıları: Metaforik Bir Araştırma* adlı çalışması, farklı üniversite ve bölümlerden 211 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiş, 163 öğrencinin verisi analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonunda elde edilen ve öğrencilerin üretmiş olduğu 106 metafordan elde edilen verilere göre en çok tekrarlanan metaforlar sırasıyla yol, kitap ve çark olmuştur. Çalışma sonunda öğrencilerin %40'a yakınının din, inanç temelli bir kader anlayışına sahip olduğu belirlenmiştir. Bir diğer bulgu da gençlerde kadere dair fatalistik bir eğilimin olduğudur.

Gündüz ve Ocak (2016), *Üniversite Öğrencilerinin Yesevî Algısı* adlı çalışmaları için Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesindeki Türkçe konuşan devletler ve topluluklardan gelen, farklı inançlara sahip öğrencilerden veri toplamıştır. Araştırmacılar, anılan öğrencilerin Yesevî felsefesini yeteri kadar tanımadıkları sonucuna varmıştır.

Yıldız (2001), *Dindarlık ve Ölüm Kaygısı (Tasavvufî Yaklaşım ve Günümüz Üniversite Öğrencileri)* araştırmasında dindar bireylerde ölüm korkusunun daha fazla olduğu kanısına varmıştır. Bu sonucun nedeni olarak dindar bireyin aldığı korku temelli dinî eğitimi göstermiştir.

Bu geniş alanyazında görüldüğü gibi din, maneviyat ve bunlarla ilgili daha özel bir kavram olan tasavvuf, bireysel, grup ve toplum düzeyinde oldukça önemli bir yer tutmakta ve birçok işlevi olmaktadır. Bu çalışmaların ortak bir özelliği, birçoğunun nitel çalışma ve geri kalanların nicel çalışma olmasıdır. Karma yöntemle yapılan çalışmalar az olduğu gibi araştırmacı, yenilikçi yöntemlerle din, maneviyat veya tasavvufu ele alan çalışmalara rastlamamıştır. Bütün bunların ışığında mevcut araştırmada üniversiteli

öğrencilerin tasavvuf algılayışlarının Online Seslifoto (OSF) ile ele alınmasının ilgili araştırma alanına teorik ve pratikte önemli bir değer katacağı düşünülmektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Toplumun bütün katmanlarından bireyleri bir arada barındıran üniversiteler ve üniversite gençliği adeta toplumun aynası durumundadır. Bu nedenle de toplumsal araştırmalarda önemli bir örneklem oldukları söylenebilir (Abuzer, 2010, s.149). Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin tasavvufa dair anlayış ve algılayışlarını, ortaya çıkacak ana temalar yoluyla farklı bölümler arasında karşılaştırma yaparak ortaya koyma amacıyla nitel bir araştırma olarak kurgulanmıştır. Nitel çalışmanın yanında nicel bazı sorularla da öğrencilerin tasavvuf anlayışlarının kaynağı, dindarlık ve maneviyat düzeyleri ile tasavvuf eğitime dair görüşleri incelenmiştir.

Son yıllarda gittikçe dikkat çeken fenomenolojik nitel bir araştırma yöntemi olan Online Seslifoto'nun (OSF) maneviyat veya tasavvuf gibi toplumumuz için önem arz eden kavramları anlamamızda kullanılmadığı görülmüştür. OSF oldukça yeni bir yöntem olmasına rağmen bütüncül, yenilikçi, kapsayıcı ve pratik olması gibi çeşitli kolaylaştırıcı ve etkili nedenlerden dolayı birçok farklı konuda kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: ABD'de yaşayan Müslümanların ruh sağlığını ve üniversite yerleşkesindeki hayatlarını anlama (Tanhan & Strack, 2020), COVID-19 sürecinde üniversite öğrencilerinin hayatını kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörler (Tanhan, 2020), uzaktan veya online eğitimi anlama (Doyumğaç vd., 2021; Tümkiye vd., 2021), kadınların kendi cinselliklerini algılayışları (Özkan, 2021) ve COVID-19 pandemi sürecini çiftler için kolaylaştıran ve zorlaştıran faktörler (Genç vd., 2021). OSF'yi kullanan güncel araştırmacılar da maneviyat ve dinle ilgili kavramların OSF ile ele alınması çağrısında bulunmuşlardır (Doyumğaç vd., 2021; Genç vd., 2021; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020; Tanhan vd., 2021; Tümkiye vd., 2021)).

3.1. Araştırmanın Soru Cümleleri

Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- a) Üniversite öğrencileri tasavvufu hangi temalar ile ele almaktadır?
- b) Farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencileri arasında tasavvuf ile ilgili ortaya çıkan ana temalarda bir farklılık/benzerlik var mıdır?
- c) Üniversite öğrencileri tasavvufu hangi görsellerle ele almaktadır?
- d) Farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvuf ile ilgili görsellerinde bir farklılık/benzerlik var mıdır?
- e) Farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin maneviyat, dindarlık, tasavvufun hayatlarındaki yeri ve tasavvuf eğitimi ile ilgili verdikleri puanlar arasında bir farklılık/benzerlik var mıdır?

3.2. Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2021-2022 güz döneminde Türkiye çapında yardım meslekleriyle ilgili bölümlerde ve bu bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan, Türkçe anlayabilen üniversite öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmanın örnekleme yöntemi ise genel olarak uygun (elverişli-convenience) örnekleme olmuştur. Aynı zamanda kartopu yöntemi ve sistematik örnekleme de kullanılmıştır. Örneklem için Topluluk Temelli Katılımlı Araştırma (TeTKa) ilkelerine uygun olarak öncelikle kendisi araştırmaya katılmış ve çalışmaya inanan gönüllü bireyler, kartopu yöntemini kullanmak suretiyle amaca uygun katılımcıları araştırmaya dâhil etmiş ve süreci kolaylaştırmıştır.

Bu araştırmaya toplam 409 üniversite öğrencisi katılmış, 69 kişi verilerinin araştırmada kullanılması için izin vermediğinden, 23 kişi ise verisi yeterli kriterleri taşımadığından nihai olarak 317 kişi ile veri analizi yapılmıştır.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma sonuçları, araştırmaya gönüllü olarak katılan 317 kişilik üniversite öğrencileri örnekleme için geçerlidir. Araştırmanın sonuçları araştırmada kullanılan ölçeklerle sınırlıdır. Araştırmada kullanılan anket belli bir zaman aralığında uygulandığından çalışma kesitsel bir çalışmadır. Araştırma sonuçları bu zaman dilimi için geçerlidir.

3.4. Yöntem

Bu çalışmada karma yöntemden faydalanılmış olup hem nitel hem de nicel metotlar kullanılmıştır. Nitel yöntem kısmında var olan bir durumu katılımcıların perspektifinden anlamak için fenomenolojik bir teknik olan OSF'den faydalanılmıştır. Nicel yöntem kısmında önceden belirlenen likert tipi sorulara cevap aranarak öğrencilerin bu sorularda ele alınan kavramlara dair düzeyleri genel tarama yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada veri toplamak için Online Seslifoto (OSF) yöntemi ve verinin analizinde Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (OYFA) kullanılmıştır.

Araştırmada tasavvufi ilgili doğrudan sorular sormak yerine OSF yöntemi tercih edilmiştir. Böylece üniversite gençliğinin zihinlerinin derinliklerinde yer alan gerçek anlayış ve algılayışlarını keşfetmek amaçlanmıştır.

3.4.1. Online seslifoto (OSF)

Photovoice (seslifoto) yöntemi, özellikle gençler için düşünüldüğünde onlara yaşadıkları deneyimleri yorumlama ve bunları daha yaşanılabilir bir dünya için

paylaşmaları konusunda bir fırsat vermektedir. Gençlerin onları ilgilendiren birçok meselede olayın dışında tutulduğu ve fikirlerinin nadiren sorulduğu bir gerçektir. Hâlbuki hayatın içindeki pek çok konuda gençler gidişatı etkilemekte ve gidişattan etkilenmektedir. İşte bu noktada bu yöntem gençleri daha katılımcı yapmakta ve seslerinin duyulması için yardımcı olmaktadır (Kütük Yılmaz, 2021, s.176-177; Özkan, 2021).

Seslifoto yöntemi, kelimelerle görüntüleri bir araya getirerek bireylerin kendilerini farklı açılardan ifade etmelerini sağlar. Bu yöntem aynı zamanda fotoğrafların gücünden yararlanarak okuyucuyu, deneyime, yaşayanın gözünden bakmaya yöneltir (Palibroda ve vd. 2009, s.8-10).

Geleneksel seslifoto yönteminde uygulama gruplar halinde ve yüz yüze yapılır. Bir araya gelen 8-13 kişiden oluşan gruplar uygulayıcıdan kısa bir yöntem eğitimi alır (Özkan, 2021; Tanhan, 2020). Bireyler eğitimden sonra araştırılan konu ile ilgili kendi perspektiflerini yansıtan fotoğraflar çeker ve buna eşlik edecek seslerini kelimelere dökerler. Katılımcılar hem fotoğraf hem sesle kendilerini ifade etme imkânı bulmuş olurlar (Foster-Fishman ve vd., 2005; Tanhan, 2020; Tanhan ve Strack, 2020). Böylece katılımcılar kendi seslerini ve güçlü yönlerini keşfeder, iletişim becerilerini geliştirir, kişisel gelişimine katkı sağlar, bunu başkalarıyla paylaşır ve onların paylaşımlarından yararlanır (Wang, Burris ve Ping 1996, s.1391-1400).

Geleneksel seslifoto yönteminin avantajları yanında sınırlılıkları da vardır. Katılımcıların aynı saatte ve aynı mekânda bulunma zorunluluğu ile grup katılımcılarının grup içinde tanınmaları ve anonim olamamaları nedeniyle kendilerini özgürce ifade edememeleri önemli sınırlılıklardır (Tanhan, 2020; Tanhan ve Strack, 2020).

Özellikle pandemi döneminde yer-zaman birlikteliği problemini aşmak ve kişilerin kendilerini tanınmadan özgürce ifade etmek konusundaki sınırlılıkları ortadan kaldırmak amacıyla Tanhan ve Strack (2020), geleneksel seslifoto (photovoice; Wang ve Burris, 1997) üzerine çalışmışlardır. Tanhan ve Strack (2020), seslifotonun bu sınırlılıklarını yani mekân ve zaman birlikteliği gibi sınırlılıkları aşan ve bu sınırlılıkları avantaja dönüştüren OSF'yi ilk olarak İngilizce dilinde geliştirmişlerdir. Tanhan (2020), COVID-19 pandemi sürecinde OSF'yi Türkçeye bağlamsal ve kültürel bir perspektiften uyarlamıştır. Bu şekilde bireyin sağlığı da düşünülerek bilimsel çalışmalara devam etme, yüz yüze sınırlılığı ortadan kaldırılarak daha fazla kişiye ulaşma ve katılımcıların tanınmadan kendilerini özgürce ifade etmeleri amaçlanmıştır.

Bu çalışma da pandemi döneminde yapıldığından, sağlık konusu da ön plana alınarak özellikle farklı ve olabildiğince fazla öğrencinin kendi seslerini daha fazla yolla (yazı-görüntü) ve özgürce ifade edebilmeleri amacıyla OSF tercih edilmiştir. İlahiyat/İslami ilimler alanında bu yöntemle uygulanan ilk çalışma olacağından alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Aşağıdaki bölümlerde OSF'nin aşamaları ve özellikle OSF'ye eşlik eden temel GÖZSAN soruları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

3.4.2. Online yorumlayıcı fenomenolojik analiz (OYFA)

Bu araştırmada Tanhan ve Strack (2020) tarafından OSF'ye özel geliştirilen ve Tanhan (2020) tarafından Türkçeye kazandırılan Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz yönteminden faydalanılmıştır. Bu araştırmacılar OYFA'yı geleneksel Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz'den (YFA) faydalanarak geliştirmişlerdir.

Geleneksel Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA; Interpretative Phenomenological Analysis-IPA), katılımcıların kendilerine ve çevrelerine bakışını, hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarını derinlemesine inceleme amacındadır (Smith ve Osborn, 2004). Geleneksel YFA sürecinde katılımcı kendi bakışını anlatıp yorumlarken diğer yandan araştırmacı katılımcının anlattıklarını ve onun bakışını yorumlamaya çalışmaktadır (Smith ve Osborn, 2003; Smith 2011). Bu durumda araştırmaya yansıyan katılımcının kendi yorumu ve sesi değil araştırmacının yorumu ve sesi olabilmektedir (Tanhan & Strack, 2020; Tanhan, 2020).

Tanhan ve Strack (2020) ve Tanhan (2020), tarafından uyarlanan Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analizi (OYFA) katılımcının sesini ve yorumunu araştırmaya daha fazla yansıtma amacındadır. Bu araştırmada katılımcı kendi fotoğraf ve hikâyesinin temasını kendi yazmakta ve yorumlamaktadır. Bu nedenle araştırmada katılımcının kendi perspektifinden daha fazla yararlanmak ve analiz sürecinde buna bağlı kalmak için OYFA kullanılmıştır.

3.5. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler toplanmadan önce etik kurul izni alınmıştır. Katılımcıya anketin başında çalışmanın içeriği ve amacıyla ilgili gerekli açıklamalar yapılmış ve verilerin anonim bir şekilde araştırmada kullanılması için katılımcılardan onam izni istenmiştir. Araştırmada sadece onam izni verilen anket verileri kullanılmıştır.

Bu araştırmada asıl veri toplama aracı olarak Online Seslifoto (OSF) formu kullanılmıştır. Bu formla birlikte katılımcılarla ilgili demografik ve bağlamsal (ör., üniversite, bölüm, cinsiyet (biyolojik)) bilgi edinmek amacıyla bir bilgi formu

kullanılmıştır. OSF'yi katılımcılara anlatmak ve formla ilgili bilgi vermek amacıyla anketin her aşamasıyla ilgili video çekilerek ilgili basamaklara eklenmiştir. Belirtilen tüm dokümanlar online form aracılığıyla katılımcılara sunulmuştur. Videolara ait bağlantılar ve ilgili formlar ekte sunulmuştur.

Çalışma iki ana bölümden oluşmuştur.

Bölüm 1: Online seslifoto (OSF) yoluyla tasavvufu genel olarak anlamak:

Bu bölüm beş adımdan oluşmaktadır.

1. Bölüm - 1. Adım: Aklınıza gelen ilk kelimeler/kavramlar:

Bu bölümde katılımcılardan “tasavvuf” kavramını düşünmeleri ve akıllarına ilk gelen kelime ya da kelimeleri yazmaları istenmiştir. Sonraki adımlarda yazdıkları arasından kendileri açısından en önemli olan bir veya birkaç kelimeye odaklanabilecekleri belirtilmiş ve bu aşamada en az bir (1) ve en fazla on (10) kelime yazmaları istenmiştir.

1. Bölüm - 2. Adım: Fotoğraf yükleme

Bu bölümde katılımcılardan “tasavvuf” denildiğinde akıllarına gelen ve yukarıda yazdıkları kelimeleri tanımlayan, simgeleyen, betimleyen kelime veya kelimeleri biraz daha iyi düşünmeleri ve bu kelimelerden en önemli bir veya birkaç kelimeyi betimleyecek temsili bir fotoğraf çekmeleri istenmiştir. Nasıl bir fotoğraf çekmek istedikleri konusunda zorluk yaşıyorlarsa istedikleri kadar fotoğraf çekebilecekleri ve ardından bunların arasından seçecekleri bir fotoğrafı yükleyebilecekleri belirtilmiştir. Özellikle de COVID-19 sürecinde bu çalışma yapıldığı ve sosyal hayatta tam normalleşme başlamadığı için katılımcıların istedikleri fotoğrafı almakta zorlanacağı gerçeği de göz önünde bulundurulmuştur. Bunun için katılımcılara ayrıca daha önce çekmiş oldukları fotoğraflardan bu çalışmaya uygun olan varsa onu da kullanabilecekleri iletilmiştir. Katılımcılar, yüklenen fotoğrafın hiçbir insanı kısmi veya tam olarak içermediğine ve üçüncü kişilerin özel mülküne ait tanınacak unsurları barındırmadığına dikkat etmeleri konusunda bilgilendirilmişlerdir. Kendi çekecekleri fotoğrafların daha değerli olacağı ve internetten bulunan ile onlara ait olmayan fotoğrafları kullanmamaları önerilmiştir.

1. Bölüm - 3. Adım: Hikâye ekleme

Bu adımda katılımcılardan fotoğraflarına bir ses vermeleri yani ona bir hikâye ya da yorum eklemeleri istenmiştir. Birinci adımda en önemli kelime/lere ve ikinci adımda onu temsil edecek fotoğrafa karar verdikten sonra, şimdi bunlara eşlik edecek anlamlı bir yorum yazmaları istenmiştir. Yazacakları bu yorumun, tasavvufa dair çekilen

fotoğraflarına anlam katan bir hikâye olacağı belirtilmiştir. Yorumlarının anlamlı ve kapsayıcı olması için aşağıda bulunan GÖZSAN sorularını kullanabilecekleri anlatılmıştır. GÖZSAN sorularına tek tek cevap vermek yerine, cevapları içeren anlamlı bir bütün yazmaya çalışmaları tavsiye edilmiştir. Yorumu yazarken tanınacak şekilde kişi bilgileri kullanmamaları ve böyle bilgilerin kullanılması durumlarında analiz sürecinde bu özel bilgilerin dışarıda bırakılacağı belirtilmiştir. Aşağıdaki altı sorunun anahtar kelimelerinin harflerinden oluşan GÖZSAN açıklamasını takip ederek daha etkili, öz ve anlamlı bütün hikâyeyi/yorumu/sesti aktarabilecekleri söylenmiştir.

- Fotoğrafta tasavvufa dair NE **GÖRÜYORSUNUZ**?
- Fotoğrafta NELER OLUYOR (fotoğrafi kısaca anlatınız/betimleyiniz)?
- Fotoğrafta olanların SEN/SİZ (bireysel veya beraber yaşadığımız topluluğumuz için) ile nasıl bir ilişkisi var?
- Bunun oluşmasını SAĞLAYAN NE?
- Fotoğrafi alırken ve şu anda bunları yazarken ne YAŞIYORSUNUZ (bedensel his, duygu, düşünce, davranış)?
- Bu en önemli kelime/leri, fotoğraf ve hikâyeyi düşündüğünüzde bu konuda hepimiz (ilahiyat uzmanları, din adamları, manevi önderler, ruh sağlığı uzmanları, akranlar, araştırma ve hizmet kuruluşları, yöneticiler ve diğerleri) NE YAPABİLİRİZ hayatı daha da anlamlandırmak için?

1. Bölüm - 4. Adım: Özet, tema, metafor

Bu adımda katılımcılardan ilk üç adımı yani en önemli kelime/kavramları, fotoğraf ve özellikle de hikâyelerini düşünmeleri ve tüm bunları özellikle de hikâyelerini kapsayan yani özetleyen kelime, tema veya metaforlar belirlemeleri istenmiştir. Bu özet, tema veya metaforlarının toplamda 10 kelimeyi geçmemesi önerilmiştir.

1. Bölüm - 5. Adım: Tasavvuf anlayış ve algılayışınızı aşağıdaki hangi sistem/faktörlere atfediyorsunuz (yani sizin bu tasavvuf algınızı hangi faktörler etkiledi, oluşturdu)?

Bu adımda katılımcılara kelime, fotoğraf, hikâye ve özet kelime (metaforlar) aracılığıyla yorumladıkları “tasavvuf” anlayış ve algılayışlarını hangi sisteme veya sistemlere atfettikleri, hangi faktörlerin bu anlayışlarını oluşturmada etkili olduğu sorusu sorulmuş ve aşağıdaki beş seçenek verilmiştir. Katılımcılar birden fazla seçenek işaretleme konusunda özgür bırakılmıştır. Bu sistem ve sistemler Ekolojik Sistemler

Teorisi'nden (EST; Bronfenbrenner, 1977) ve önceki OSF çalışmalarından faydalanılarak eklenmiştir (Tanhan & Strack, 2020; Tanhan, 2020).

(1) Bireysel/içsel faktörler: Kişinin duygu, düşünce, davranış, tutum, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi.

(2) Mikrosistem faktörler: Aile, okul, akran, fiziki çevre, dinî/manevi kaynaklar gibi.

(3) Egzosistem faktörler: Medya, komşular, sosyal hizmetler, yerel yönetimler, yerel kuruluşlar.

(4) Makrosistem faktörler: Hükümetlerin politikaları, toplum değerleri, ekonomi.

(5) HEPSİ beraber algılayışımı şekillendirmekte etkilidir.

2. Bölüm: Demografik ve bağlamsal sorular

Bu bölümde aşağıdaki sorular sorulmuştur:

hangi üniversitede okuduğu:

okuduğu bölüm:

cinsiyet (biyolojik): kadın - erkek

Öğrenciler aşağıda sorulan altı soruya Kesinlikle KATILMIYORUM 1 2 3 4 5

Kesinlikle KATILIYORUM doğrultusunda cevap vermişlerdir.

Tasavvuf bilgim oldukça iyi bir düzeydedir.

Tasavvufun kendi şahsi hayatımdaki rolü oldukça önemlidir.

Dindar bir insan olduğumu düşünüyorum.

Maneviyata önem veren bir insan olduğumu düşünüyorum.

Tasavvuf bilgisinin minimum düzeyde tüm topluma verilen eğitimde öğrencinin seviye/sınıfına göre sağlanması gerektiğini düşünüyorum.

Yardım mesleğini okuyan öğrencilerin (ilahiyat/İslami ilimler, psikolojik danışmanlık ve rehberlik - PDR, psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp vb.) tasavvuf eğitimini minimum düzeyde de olsa alması gerekir.

3.6. Verilerin Analizi: Online Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (OYFA)

Bu araştırmada, Online Seslifoto (OSF) formu aracılığıyla katılımcılardan elde edilen tema ve fotoğraflar OYFA ile analize tabi tutulmuş, ayrıca demografik ve bağlamsal sorulara verilen cevaplar da veri olarak kullanılmıştır. Katılımcılar tarafından daha çok kendi ifadeleriyle belirlenen tema ve metaforlar doğrultusunda tema grupları oluşturularak toplam katılımcı sayısının %3 veya üzeri tarafından ifade edilmeyen

temalar yorumca en yakın tema grubuna dâhil edilmiştir. Bu araştırmada OYFA dört aşamalı olarak gerçekleşmiş olup beşinci aşamada ise nicel soruların analizi yapılmıştır.

1. Aşama – Eksik Veri ve Onam İzni için İncelenme: Araştırmacı, bu aşamada tüm verileri incelemiş, eksik bilgi bulunan, tekrarlayan ve araştırma için yeterli veri bulunmayan formları süreçten çıkarmıştır. Gönüllü onam formunda “Hayır, gönderdiğim bilgiler araştırma için kullanılsın. Çalışmayı merak ettiğim için katıldım.” Seçeneğini işaretleyen 69 katılımcı verisi ile yeterli veri bulunmayan 23 anket analiz sürecinin başında çıkarılmıştır.

2. Aşama – Temaları Bölümlere Göre Ana Temalar Altında Gruplama: Bu aşamada araştırmacı, Online Seslifoto (OSF) formunda öncelikle dördüncü adımda elde edilen özet kelime, tema ve/veya metaforları ele almış, dördüncü adımda yeterli veri bulamadığı durumlarda sırasıyla hikâye ve fotoğraf adımlarından özet kelime veya tema çıkarmıştır. Çıkarılan temalar bu aşamada öğrencilerin okudukları bölümlere göre OYFA takip edilerek ana temalar altında gruplandırılmıştır. Böylece katılımcıların kendi sesleriyle ortaya koyduğu temalar doğrultusunda araştırmacı bölümlere göre tema grupları oluşturmuştur. Katılımcının sesinin kaybolmaması için temanın grubu ile ilgili tereddüde düşüldüğü durumlarda araştırmacı, katılımcının hikâyesini okuyarak gruba yerleştirmiştir. Katılımcı verilerinden elde edilen temalar üç ana tema grubuna yerleştirilmeye çalışılmıştır. Katılımcı verisinden üç tema çıkmaması durumunda bir veya iki tema ile yetinilmiştir.

3. Aşama – Bölümlere Göre Ayrılan Temaları Birleştirerek Gruplama: Çalışmanın amacı doğrultusunda farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin temalarının farklılaşıp farklılaşmadığını görebilmek için ana temaları ve beş farklı bölüm grubunu içeren bir tablo hazırlanmıştır. Böylece farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin benzer tasavvuf anlayışına sahip olup olmadığını anlamak okuyucu ve özellikle de araştırmacılar için kolaylaşmıştır. Bu aşamada da toplamda %3’ün altında kalan temalar en yakın tema grubuna eklenmiştir.

4. Aşama – Fotoğrafları Gruplama: Bu aşamada katılımcıların çektiği fotoğraflar incelenip fotoğraftaki özellikler (ör., mekân, ışık açısı, sembol) ele alınarak gruplamalar yapılmıştır. Fotoğraflar hikâye ve temadan bağımsız olarak gruplandırılmış ve böylece tasavvufun somut olarak nasıl resmedildiğine dair bir bakış kazanmak mümkün olmuştur. Fotoğraf tablosunda hem bölümler bazında hem de toplu bir sayısal analiz gösterimi yapılmıştır.

5. Aşama – Nicel Sorulara Verilen Cevapları Gruplama: Bu aşamada öğrencilerin demografik ve bağlamsal nicel sorulara verdikleri cevaplardan elde edilen sonuçlar “Excel” programı vasıtasıyla formüller kullanılarak bölüm bazında ve toplu olarak tablo haline getirilmiş ve çalışmada sunulmuştur. Nicel veri tablolarında hem bölümler bazında hem de toplu bir istatistiki analiz yapılmıştır.

4. ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılara ait demografik bilgilere, verilerden elde edilen betimsel ve nicel bulgularla birlikte temsili verilere de yer verilmiştir.

4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya ülkemizdeki 53 farklı ildeki 81 üniversiteden ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) bulunan iki üniversiteden olmak üzere toplam 83 farklı üniversitede okuyan 134 erkek 275 kadın toplam 409 öğrenci katılmıştır. Türkiye'de ve dünyada birçok araştırmacı, katılımcıya araştırmaya onam için tek bir seçenek verebilmektedir. Onam veriyorsanız kutucuğu işaretleyip devam ediniz veya onam vermiyorsanız araştırma anket linkini kapatınız gibi. Ancak OSF çalışmaları yapan bazı araştırmacılar OSF'nin psikolojik, sosyal, bağlamsal ve felsefi perspektifinden hareketle özellikle de toplumu ilgilendiren bir konu araştırma yoluyla ele alındığında onam verip vermediğinden bağımsız olarak katılımcılara araştırmanın sonuna kadar gitme, araştırmanın tüm basamaklarını görme ve deneyimleme ve isterse de verisini onam vermeden gönderme hakkını vermiş ve bunu diğer araştırmacılara da önermiştir (Özkan, 2021; Tanhan & Strack, 2020; Tanhan, 2020; Tanhan vd., 2021; Tümkaya vd., 2021). Böylece OSF'nin temel amaçları arasında yer alan yeterince ele alınmamış bir konuyu olabildiğince toplumla paylaşmak ve bundan mümkün olduğunca yeterli ilgili kişi, kurum ve yöneticileri haberdar etmek kısmen gerçekleşmiş olur. Bu yolla özellikle de sesi kısılmış, ezilmiş, sömürülmüş kişiler az da olsa duyulmamış kendi ses, hikâye ve yaşantılarını sadece kendileri ve araştırmacı ile profesyonelce düşünülmüş bir yolla paylaşma fırsatı yakalamış olabilir (Tanhan, 2020; Tümkaya vd., 2021). Yine bu perspektif ve hassasiyetlerden hareket ederek önceki araştırmacıların da yaptığı gibi (Özkan, 2021; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020; Tümkaya vd., 2021) katılımcılara en başta ve en sonda iki defa onam sorusu sorulmuştur. İlk olarak geçici ve cevaplanması zorunlu olmayan bir onam sorusu sorulmuş ve katılımcılara asıl ve zorunlu onam sorusunun en sonda sorulacağı söylenmiştir. Böylece katılımcı gönül rahatlığıyla araştırmanın sonuna kadar gidebilmiş ve en sonda kararını verebilmiştir. En son asıl ve cevaplanması zorunlu olan onam sorusuna göre katılımcılar araştırmaya dâhil edilmiş veya edilmemiştir. Bu şekilde iki defa onam sorusu soran önceki araştırmacılar katılımcılarına iki defa onam sorusunun anlamlı olup olmadığını sormuş ve katılımcıları bunun çok anlamlı olduğunu ve hoşlarına gittiğini ifade etmiştir (Özkan, 2021; Tanhan, 2020; Tanhan & Strack, 2020; Tümkaya vd., 2021).

Tasavvuf üstüne olan bu mevcut çalışmada cevaplanması zorunlu, asıl ve ikinci onam sorusuna bilimsel çalışmalar için izin vermeyen ama çalışmayı merak ettiği için katılmak isteyen 69 kişinin yanıtları analiz edilen veriden çıkarılarak analize 340 kişinin verisiyle devam edilmiştir. Analiz sürecinde verisini eksik giren 23 anket daha çıkarılarak analize toplamda 317 (103 erkek 214 kadın) öğrencinin verisi dâhil edilmiştir. Anketlerin bölümlere göre dağılımı; ilahiyat/İslami ilimler bölümünden 84, sosyal bilimler olarak alınan bölümlerden 44, sağlık bölümlerinden 75, öğretmenlik bölümlerinden 60, bunların dışında kalan bölümlerden 54 anket şeklinde olmuştur. Araştırmada kullanılan anketlerin bölümlere göre dağılımı aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 4.1. Araştırmada kullanılan anketlerin bölümlere göre dağılımı

Bölümlere Göre Anket Sayıları					
Bölüm Adı	Toplam Anket Sayısı (n=409)	Bilimsel Çalışmada Onam Veren ve Analize Dâhil Edilen Kişi Sayısı (n=317)	Bölüm Adı	Toplam Anket Sayısı	Bilimsel Çalışmada Onam Veren ve Analize Dâhil Edilen Kişi Sayısı
Dini Meslek Bölümleri	(n=102)	(n=84)	Diğer Bölümler	(n=73)	(n=54)
İlahiyat/İslami İlimler	102	84	Bilgisayar Programcılığı	4	4
Sosyal Bilimler Meslek Bölümleri	(n=48)	(n=44)	Gazetecilik	2	2
PDR	36	34	Afet Yönetimi	5	3
Sosyal Hizmet	10	10	Grafik Tasarım	2	0
Psikoloji	2	0	Adalet	2	2
Medikal/Sağlık Meslek Bölümleri	(n=104)	(n=75)	Askeriye	2	0
Tıp	16	11	Kamu Yönetimi	3	2
Hemşirelik	30	22	İnşaat Mühendisliği	4	3
Ebelik	8	7	Özel Güvenlik ve Koruma	2	2
Dış Hekimliği	5	5	Maden İşletmeciliği	1	1
Fizyoterapi	5	5	Elektrik ve Elektronik	2	1
İlk ve Acil Yardım	4	2	Bahçe Bitkileri	1	0
Eczacılık	8	6	Bilgisayar Mühendisliği	3	3
Sağlık Yönetimi	7	3	İşletme	1	1
Ağız ve Dış Sağlığı	3	0	Metalürji Malzeme Mühendisliği	1	0
Eczane Hizmetleri	3	2	Makine Mühendisliği	4	1
Paramedik	1	0	Deniz Ulaştırma ve İşletme	1	1
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon	1	1	Maliye	1	1
Anestezi Teknisyeni	2	2	Yönetim Bilişim Sistemleri	1	1
Yaşlı Bakım	1	1	Saç Bakım ve Güzellik	1	1
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	3	3	Turizm İşletmeciliği	1	1
Tıbbi Laboratuvar Teknikerliği	2	2	Gastronomi	1	1
Tıbbi Görüntüleme	2	1	Sivil Savunma ve İtfaiyecilik	1	1
Moleküler Biyoloji ve Genetik	1	1	Mimarlık	1	1
Laborant ve Veteriner	1	0	İktisat	2	1
Dış Teknikeri	1	1	Ziraat	1	0
Öğretmenlik Bölümleri	(n=82)	(n=60)	Mütercim Tercümanlık	1	1
Çocuk Gelişimi	9	8	İç Mimarlık	1	1
Özel Eğitim	13	8	Dış Ticaret	1	1
Okul Öncesi	12	7	Mimari Sanatlar	1	1
Beden Eğitimi	8	7	Antrenörlük	1	1
Sosyal Bilgiler	5	4	Tapu ve Kadastro	2	2
Türkçe	4	4	Uluslararası İlişkiler	1	1
Tarih	3	2	Bankacılık ve Sigortacılık	1	1
Sınıf	5	5	Çevre	1	0
İngilizce	3	2	Hukuk	6	5
Resim	2	1	Sosyoloji	5	5
Temel Eğitim	3	3	Belirtilmeyen	2	1
Coğrafya	1	0			
Türk Dili ve Edebiyatı	6	4			
Mobilya ve İç Mekân Tasarım	1	1			
Matematik	5	2			
Elektrik	1	1			
Arap Dili ve Edebiyatı	1	1			

Not: Toplam katılımcı sayısı: N=409, bilimsel çalışma için onam veren katılımcı sayısı: N=340, eksik verisi olan katılımcı sayısı: n=23, analize dâhil edilen toplam katılımcı sayısı N=317 olmuştur.

4.2. Betimsel Bulgular

Yukarıda veri analizi başlığı altında belirlenen analiz basamakları takip edilerek, veriler, bölümlere göre ve karşılaştırma amacıyla tüm bölümler birlikte ele alınarak yedi

başlık altında sınıflanmıştır. Her başlığın altında o bölüm grubuna ait ana temalar ile bölümde okuyan bir öğrenciye ait temsili veri (foto, hikâye, tema) sunulmuştur. Kullanılan bu temsili verilerin, araştırmada elde edilen veriler dâhilinde en çok tekrarlanan temalardan seçilmesine dikkat edilmiştir. Katılımcının sesini tam olarak yansıtmak amacıyla verilere (yazım, ifade yanlışlığı vb.) hiçbir şekilde müdahale edilmeden aşağıya aktarılmıştır.

4.2.1. İlahiyat/İslami ilimler bölümlerinde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler

Tablo 4.2. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencilerinin tasavvufa bakışları ile ilgili ana temalar

Ana Temalar	Toplam Anket	Toplam Yüzdelik
Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi	21	%25
Hâl ilmi: İstikamet, yaşanılarak öğrenilir, mürşit, teslimiyet, bütün uzuvlar katılır	17	%20,23
Güzel ahlak: Züht, mütevazılık, tezkiye, anne baba sevgisi, vefa, takva	17	%20,23
İlim, kitap ve sünneti ihlasla tatbik etme	15	%17,85
Tedavi: Gönül tedavisi, kalbî hastalıklardan arınma, reçete	13	%15,47
Anlam arayışı, ruhi doyum	12	%14,28
Kendini sorgulama, nefis muhasebesi	12	%14,28
Rabbe bağlılık, yakınlık, O'na duyulan sevgi, aşk	11	%13,09
Rabb'e ulaşma	10	%11,9
Merhamet: Rabb'in bağışlaması, şefkat, lütuf, şükür	9	%10,71
Kişiler: Mevlânâ, İbrâhim b. Edhem, Bediüzzaman, Muhammed İkbal,	9	%10,71
Allah yoluna adama	9	%10,71
Yaratıcının güzelliği, kudreti, ihtişamı	9	%10,71
Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim	9	%10,71
Hassas ve farkında olunması gereken bir süreç, dikkatli araştırmalar yapılmalı: Sağlık ve ilahiyat çalışanları farkında olmalı	8	%9,52
Her şey bize O'nu hatırlatır	8	%9,52
İyi düşünceleri insanlara aşılama	6	%7,14
Din, ibadet, (tasavvuf İslamidir ve İslam'ı öğretendir)	5	%5,95
Tasavvuf sufilik ve tarikattan ibaret değildir, kökleri çok derinden beslenir	4	%4,76
Tevhit	4	%4,76
Ruhi istidatları inkişaf ettiren manevi terbiye	4	%4,76
Kozmolojik delil, evren	4	%4,76
Sükûnet, tefekkür	4	%4,76
Tasavvufi kavramlar: Sufi, sema, semazen, ney, vahdet-i vücûd	4	%4,76
Hoşgörü: Ne olursan ol yine gel, yaratılanı sev yaratandan ötürü	3	%3,57

İlahiyat/İslami ilimler bölümünde okuyan öğrencilerin tasavvufa bakışları ile ilgili ortaya çıkan birinci tema “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” %25 düzeyinde ifade edilmiştir. İlk dört tema içinde yer alan “Hâl ilmi: İstikamet, yaşanılarak öğrenilir, mürşit, teslimiyet, bütün uzuvlar katılır” %20,23, “Güzel ahlak: Züht, mütevazılık, tezkiye, anne baba sevgisi, vefa, takva” %20,23 ve “İlim, kitap ve sünneti ihlasla tatbik etme” %17,85 düzeyinde olmuştur.

Resim 4.1. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencisi katılımcının gönderdiği fotoğraf

Katılımcının gönderdiği hikâye:

“Fotoğrafi çekmem üzerinden uzun zaman geçti fakat etkisi hâlâ bendedir. Fotoğrafi çekme sebepim de güneşin doğuşu anında kendimi huzurlu, dingin ve çok mutlu hissetmemdi. Tıpkı bunun gibi de tasavvufî konularda, özellikle tasavvufî şahsiyetlerin menakıplarını, sözlerini dinlerken de aynı şeyleri hissediyorum. Zira onların hayata, insana ve evrene bakışında ayrı bir güzellik görüyor ve onlara gıpta ile bakıyorum. Yani aslında fotoğrafta da görüldüğü üzere güneşin doğuşu, o renk cümbüşü, nebatatın hayvanatın sanki tekrar okmuşçasına asına güne başlaması insana ayrı bir huzur, iç dinginliği sağlıyor. Böylelikle kendimi özel ve şanslı hissediyorum. Zira gözümü tekrar yeni bir güne açıyorum. Ve şükredecek çok şey buluyorum kendimde ve çevremde. Ayrıca Rabbimizin bu lütfu onu tekrar tekrar hatırlamama vesile oluyor. Lakin O’na hakkını vererek şükrediyor değilim. Ona yeteri kadar kulluk edemiyorum. İşte tasavvuf ehlinde O’na yönelik sevgiyi, itaati, kurbiyeti işittikçe, gördükçe onlara gıpta ile bakıyor, onları takdir ediyor, onlar gibi olmaya niyet

ediyorum. Lakin buna muvafık olabiliyor muyum? Hayır. Zira nefsimi onlar gibi tezkiye edemiyorum. Zira bir metodolojiye sahip değilim.

Ben tasavvufi merkezlerin çok önemli olduğu kanaatindeyim. Her ne kadar Cumhuriyet sonrası tasavvufi merkezlere yönelik tutumlar değişti ise de, her ne kadar bu çağda sapkın kişilerin tasavvuf erbabı imişcesine insanlara önderlik yaptığını düşünerek insanları sömürse de... Tasavvufi merkezlerin özüne uygun olarak tekrardan canlandırılmasını ve gerçekten buna ihtiyacı olan insanların orada ruhuna şifa bulmasını dilerim. Bunu gerçekleştirmek ne kadar mümkündür bilemiyorum. Lakin buna ihtiyacımızın olduğuna inanıyorum. Ha resmileşse mi iyi yoksa vakıf ve dernekler başlığı altında işlemeye devam etse mi iyi bilemiyorum. Fakat insanlığın buna çok ihtiyacı olduğuna inanıyorum. Zira bu doyumsuz ruhumuza, nefsimize dur dememiz için bizi yönlendirecek ve kanaatkar hale gelmemizi sağlamak adına bizi yönlendirecek bir rehber ihtiyacımız var. Ki vakıf da bunu gösteriyor. İnsanlar hayat amacını bilmeden bir oraya bir buraya savruluyor. Hiç kimse hayatından memnun değil, hiç kimse elindekinin değerini bilmiyor. Herkes egosunu tatmin etmenin, zevk ü sefa için koşturmanın peşinde. Hayatın bşr gayesi, bir sonu okmuşçasına yaşamak ve ölüm sonrasında neler olacağını bilmeden yaşamak insana da acı verir herhalde. Zira yaptığının hiçbir kıymeti kalmıyor gibidir. Aslında konu yine dine çıkıyor. Bizler dini öyle anlamlı yaşamalı, öyle yaşatmalıyız ki bu hayatın da bir anlamı olsun ve insan ruhi doyuma ulaşsın, saadeti hem bu dünyada hem de ölüm sonrasında elde etsin.”

Katılımcının Gönderdiği Tema: “Sevgi, iç huzur, samimiyet, rehber, ruh sağlığı, gayeyi bilmek, saadeti yakalamak”

4.2.2. Sosyal bilimler (PDR, sosyal hizmet, psikoloji) ile ilgili bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler

Tablo 4.3. Sosyal bilimler bölümü öğrencilerinin tasavvufa bakışları ile ilgili ana temalar

Ana Temalar	Toplam Anket	Toplam Yüzdelik
Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi	15	%34,09
Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim	12	%27,27
Anlam arayışı, ruhi doyum	10	%22,72
Kozmolojik delil, doğa, gökyüzü bilgisi	10	%22,72
Hâl ilmi: İstikamet, yaşanılarak öğrenilir, mürşit, teslimiyet, bütün uzuvlar katılır	8	%18,18
Yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti, ihtişamı	8	%18,18
Rabb'e bağlılık, yakınlık, O'na duyulan sevgi, kendini O'na adama, O'nda yok olma	7	%15,9
İyi düşünceleri insanlara aşılama	7	%15,9
Tasavvufa dair semboller, İslami kültür, sufi, sema, gül, tefekkür, ışık, aydınlık,	7	%15,9
Kişiler: Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî	5	%11,36
Bir süreç, yol	5	%11,36
Din, ibadet, ilim, kitap ve sünneti hayata tatbik etme (Tasavvuf İslamidir ve İslam'ı öğretendir)	5	%11,36
Kendini sorgulama, nefis muhasebesi, sorumluluk hissetme	5	%11,36
Merhamet: Rabbin bağışlaması, şefkat, hoşgörü, tahammül, lütuf, şükür	4	%9,09
An'ın değerini bilme	4	%9,09
Ruhi istidatları inkişaf ettiren manevi terbiye, enerji kaynağı	3	%6,81

Sosyal bilimler alanındaki bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışlarıyla ilgili temalarda ilk dört sırayı “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” (%34,09), “Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim” (%27,27), “Anlam arayışı, ruhi doyum” (%22,72) ve “Kozmolojik delil, doğa, gökyüzü bilgisi” (%22,72), temaları almıştır.

Resim 4.2. Sosyal bilimler (PDR) bölümü öğrencisi katılımcının gönderdiği fotoğraf

Katılımcının gönderdiği hikâye:

“Doğa değişiyor, değişim her birimizi içine alarak var olmaya ve var etmeye ant içmiş gibi. Yorulduğumda kafamı kaldırıp gökyüzü her ne halindeyse bakarım bazen gülümseyen bir varlıkla bazen sarılan bazen ise hatalısın sitemiyle karşılaşırım. Ne olursa olsun yaşam bir döngüdür güçlü anda da olsan güçsüz anda da olsan huzuru evrende bulabilirsin mesajı her zaman karşıma çıkar. Evrene güzel davranırsak bize iyi şeylerle döneceğine inanırım. Herhangi bir dine mensup olmadığım için yaratıcı var mıdır bilemiyorum ama tasavvuf deyince doğaya baktığımda içime döndüğümde yakaladığım huzuru anımsıyorum. Beni insan yapan şeyin huzuru sağlayan faktörler olduğuna inanırım tıpkı iyilik gibi, yardımlaşmak gibi.. velhasılı kelam hayatı anlamlandırmak için önce varolmanın sancılarını ardından huzurun yumuşaklığını hissedebilmek gerek.”

Katılımcının Gönderdiği Tema: *“Huzur, doğa, varolmak”*

4.2.3. Sağlık (tıp, hemşirelik vb.) ile ilgili bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler

Tablo 4.4. Sağlık ile ilgili bölümlerin öğrencilerinin tasavvufa bakışları ile ilgili ana temalar

Ana Temalar	Toplam Anket	Toplam Yüzdelik
Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, her şey bize O'nu hatırlatır	23	%30,66
Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi	19	%25,33
Din, ibadet, cami, ilim, kitap ve sünneti hayata tatbik etme (tasavvuf İslamidir ve İslam'ı öğretendir)	18	%24
Rabbe bağlılık, yakınlık, O'na duyulan sevgi, ilahi aşk	15	%20
Tefekkür, anlamlı ve derin düşünerek yorumlama	14	%18,66
Anlam arayışı, ruhi doyum, maneviyat	12	%16
Kendini sorgulama, nefis muhasebesi	12	%16
Yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti, ihtişamı	11	%14,66
Tevekkül, Allah yoluna adama	7	%9,33
Değerlere saygı, iyi düşünceleri insanlara aşılama, iyilik yapma	7	%9,33
Mevlânâ, sema	6	%8
Kozmolojik delil, sonsuzluk, bitiş noktası başlangıç noktası olan	6	%8
Güzel ahlak: Züht, mütevazılık, tezkiye, anne baba sevgisi, vefa, takva,	5	%6,66
İlimle tazelenme	5	%6,66
Toplum hayatıyla geniş bir şekilde kaynaşmış, bir duyuş, düşünüş ve inanış sistemi, yol gösterici (tasavvufi tecrübe)	5	%6,66
Kalbin bulanıklıktan arındırılması, sağlam inanç, hakiki imana ulaşma isteği, dinde zorlama olmaması	5	%6,66
Hoşgörü: Ne olursan ol yine gel, yaratılanı sev yaratandan ötürü	4	%5,33
Merhamet: Rabb'in bağışlaması, lütf, şükür	4	%5,33
Hâl ilmi: İstikamet, yaşanılarak öğrenilir, mürşit, teslimiyet, bütün uzuvlar katılır	4	%5,33
Din sarhoşluğu, İslam gizemciliği, somut olmayan, idrak sınırlarını zorlayan bir konu	4	%5,33

Sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinde tasavvuf anlayışı ile ilgili birinci tema “Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, her şey bize O'nu hatırlatır” %30,66 düzeyinde ifade edilmiştir. Takip eden diğer temalar, “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” %25,33, “Din, ibadet, cami, ilim, kitap ve sünneti hayata tatbik etme (tasavvuf İslamidir ve İslam'ı öğretendir)” %24 ve “Rabb'e bağlılık, yakınlık, O'na duyulan sevgi, ilahi aşk” %20 düzeyinde olmuştur.

Resim 4.3. Sağlık (Tıp) bölümü öğrencisi katılımcının gönderdiği fotoğraf

Katılımcının gönderdiği hikâye:

“Yolda yürürken aniden durdu. Sakince kendi etrafında döndü ve gözlerini bir noktaya kilitledi. Derin bir nefes aldı. Tuttu nefesini uzun bir süre. Sanki nefes aldığını unutmuş sanki nefes alıp vermeyi unutmuştu. Sonra hızla verdi nefesini. Gözlerinde bir ışıltı görür gibi oldum. Sahi nereye kilitlemişti bakışlarını?

Her zamanki bankta oturuyordum yine. Gelen geçen kişileri izliyor , acaba ne düşünüyorlar diye merak ediyordum. Sonra onu fark ettim. Kimi diye sorduğunuzu duyar gibiyim. Deniz kenarında durmuş ışıltılı gözlerle denizi gökyüzünü seyreden kişiden bahsediyorum. Evet yaşı ya da cinsiyetinin önemsiz olduğu ama gözlerinde ne gördüğümü bildiğim kişi. Yavaş yavaş süzülen bulutları takip ediyor sonra gözlerini çarşaf gibi olan denize dikiyordu. Etrafındaki insanların farkında bile değildi. Ama evrendeki kusursuz düzeni hayranlıkla bir kez daha fark etmiş ve anın tadını çıkarıyordu. Ben de diktim gözlerimi gökyüzü ve denizin birleştiği ufuk çizgisine. Sonra hayranlıkla gökyüzünü , bulutları ,denizi ,değişen gündüz ve geceyi ,değişen mevsimleri düşündüm. Doğa mükemmel bir düzen ve uyum içinde her gün her dakika bize nasıl güzel manzaralar sunuyormuş aslında bir kez daha fark ettim. Her an durup bir nefes almak ve yaratılan bu mükemmel düzeni bir kez daha fark etmek gerçekten mutlu

hissettiyordu. Yüzümde tatlı bir tebessüm gözlerimde aynı ısıltı ben de kendimi manzaranın huzurlu kollarına bıraktım. Gündüz yavaş yavaş yerini geceye bırakıyordu. Gökyüzü ve bulutlar renkten renge girerken güneş son ışıklarını gönderiyordu yeryüzüne...”

Katılımcının Gönderdiği Tema: “Doğadaki güzellikleri ve düzeni fark etmek”

4.2.4. Öğretmenlik (sınıf, tarih, edebiyat vb.) bölümlerinde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler

Tablo 4.5. Öğretmenlik bölümleri öğrencilerinin tasavvufa bakışları ile ilgili ana temalar

Ana Temalar	Toplam Anket	Toplam Yüzdelik
Kendini sorgulama, nefis muhasebesi	14	%23,33
Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, döngü	14	%23,33
Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi	11	%18,33
Anlam arayışı, ruhi doyum, maneviyat	11	%18,33
Hâl ilmi: İstikamet, yaşanılarak öğrenilir, mürşit, teslimiyet, bütün uzuvlar katılır	10	%16,66
Hikmet, ilim, kitap ve sünneti hayata tatbik etme	10	%16,66
Kişiler: Mevlânâ, Yûnus Emre	7	%11,66
Güzel ahlak, züht, tasavvuftan beslenerek tedavi: Gönül tedavisi, kalbî hastalıklardan arınma, reçete	7	%11,66
Din, ibadet (tasavvuf İslamidir ve İslam'ı öğretendir)	7	%11,66
Rabbe bağlılık, adanma, yakınlık, O'na duyulan sevgi,	7	%11,66
İlahi aşk	7	%11,66
Sufi, sema, semazen, vuslat, şeyh (mürşit)	7	%11,66
İyi davranma ve iyi düşünceleri insanlara aşılama	6	%10
Yalnızlık, sükûnet, tefekkür, dua	6	%10
Kökleri derinden beslenen bir inanış sistemi, hakikat	6	%10
Ne olursan ol yine gel, yaratılanı sev yaratandan ötürü, hoşgörü	5	%8,33
Yaratıcının güzelliği, kudreti, ihtişamı	5	%8,33
Ölüm, yokluk, hiçlik	5	%8,33
Ruhi istidatları inkişaf ettiren manevi terbiye, insanın içinde açan çiçek	4	%6,66
Merhamet: Rabbin bağışlaması, lütuf, şükür	3	%5

Üniversite öğrencileri arasında öğretmenlik bölümlerinde okuyanların tasavvufa bakışları ile ilgili ilk dört tema “Kendini sorgulama, nefis muhasebesi” %23,33,” Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, döngü” %23,33, “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” %18,33 ve “Anlam arayışı, ruhi doyum, maneviyat” %18,33 düzeyinde olmuştur.

Resim 4.4. Öğretmenlik (İngilizce) bölümü öğrencisi katılımcının gönderdiği fotoğraf

Katılımcının gönderdiği hikâye:

“Şuan okul gereği farklı bir şehirde, yurttan kalıyorum ve burada, hem okulda ve dışarıda hem de yurda döndüğümde birçok insanla beraber yaşamak zorundayım ve yalnız kalacak, ara sıra soyutlanacak ortamım olmuyor maalesef. Ufak bir ilçede taşla, toprakla, hayvanlarla, bağda bahçede hembembe sekerek büyümüş biri olduğum için kalabalık şehir hayatı çok yoruyor beni. Durup kendimi sorgulayacak, tefekkür edecek, yaşama amacımı anlamaya çalışıp ona göre günlerimi düzenlemeye çalışacak imkanım ve motivasyonum olmuyor. Bu fotoğrafı da memleketteyken dayımların evine gittiğimde sessiz sakin tepelerde kendi halimde dolanırken çekmiştim birkaç ay önce. Tertemiz havaya, yeşilin güzel tonlarına, karşıda akıp geçen suya, üzerinde laleler, buğdaylar, ağaçlar, türlü türlü meyve ve sebzeler biten toprağa baktıkça o kadar huzurlu hissediyorum ki. Sırf bu yüzden ara ara yenilenmiş, resetlenmiş hissedebilmek için buralara gelirim.

Tasavvuf deyince aklıma eski zamanlar, şeyhler, pîrlar, müritler, talebeler, dergahlar gelirdi eskiden. Farklı ve uzak bir dünya gibi. Aslında tasavvufun bununla sınırlı olmadığını zamanla farkına varabildim. Kalabalığa, işe güce, şehrin

hareketliliğine dalıp rabbimizden uzaklaşmamak; ne durumunda olursak olalım ona yakınlaşabilmek için çabalayabilmekmiş tasavvuf...

Çok uzak olduğu için senede yalnızca iki kez gidebildiğim memleketime gidip daha çok tefekkür edebilmek, soyutlanmak ve rabbime daha yakın hissetmek istediğim şu sıralarda böyle bir ankete denk geldim diyebilirim 😊

Ben insanların topraktan uzaklaştıkça mutsuzlaştıklarını ve mutluluğu farklı yerlerde aramaya çalıştıklarını düşünüyorum. Bu yüzden insanların, güzel gibi görünen kalabalık şehir hayatından zaman zaman da olsa uzaklaşıp kendilerini, hayatlarını sorgulamaya ihtiyaçlarının olduğunu düşünüyorum.”

Katılımcının Gönderdiği Tema: “Toprak, doğa, tefekkür, huzur, iman”

4.2.5. Yukarıda sayılan bölümler dışında kalan diğer (mühendislik, mimarlık, gazetecilik vb.) bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar ile temsili veriler

Tablo 4.6. Yukarıda sayılanlar dışında diğer bölümlerde okuyan öğrencilerin tasavvufa bakışları ile ilgili ana temalar

Ana Temalar	Toplam Anket	Toplam Yüzdelik
Anlam arayışı, farkındalık, hassas bir süreç, ruhi doyum, maneviyat	17	%31,48
Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi	16	%29,62
Yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti, ihtişamı, ilahi aşk	13	%24,07
Din, ibadet (tasavvuf İslamidir ve İslam’ı öğretendir)	11	%20,37
Kendini sorgulama, nefis muhasebesi	10	%18,51
Âlemde Allah’ı görme ve O’nunla iletişim	10	%18,51
Hâl ilmi: İstikamet, yaşanılarak öğrenilir, mürşit, teslimiyet, bütün uzuvlar katılır	9	%16,66
İyi davranma ve iyi düşünceleri insanlara aşılama, insanları birleştirici düşünce	7	%12,96
Şeyh, ney, aydınlık, ışık, mistisizm, Mevlânâ	7	%12,96
Güzel yaşam tarzı, hayat yolculuğu, yol	7	%12,96
Merhamet: Rabbin bağışlaması, lütuf, şükür	6	%11,11
Allah yoluna adama	6	%11,11
Rabbe bağlılık, yakınlık, O’na duyulan sevgi	6	%11,11
Yalnızlık, sükûnet, tefekkür	6	%11,11
Güzel ahlak: Züht, mütevazılık, tezkiye-tedavi, anne baba sevgisi, vefa, takva	5	%9,25
İlim, kitap ve sünneti ihlasla tatbik etme	5	%9,25
Ölüm, yokluk, hiçlik	3	%5,55
İnanış sistemi, kökleri derinden beslenen sağlam inanç,	3	%5,55
Doğa, kozmolojik delil	3	%5,55

Yukarıda sayılan dört bölüm grubunun dışındaki diğer bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa dair birinci teması “Anlam arayışı, farkındalık, hassas bir süreç, ruhi doyum, maneviyat” %31,48 düzeyinde ifade edilmiştir. Takip eden temalar “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” %29,62, “Yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti, ihtişamı, ilahi aşk” %24,07 ve “Din, ibadet (tasavvuf İslamidir ve İslam’ı öğretendir)” %20,37 düzeyinde olmuştur.

Resim 4.5. Diğer (Sosyoloji) bölümü öğrencisi katılımcının gönderdiği fotoğraf

Katılımcının gönderdiği hikâye:

“Sonbahar mevsiminde olmamızın verdiği bir ruh haleti içinde işe giderken çektiğim bir fotoğraf hayatın verdiği meşgale ile evden hızlı çıkarak bilinçsizce belkide çok tefekkür etmeden yediğim mandalina ve yaprakların dökülmesi ile elimde olmadan derin bir düşünceye daldım... Rabbim ne güzel anlatıyordu o dökülen yapraklarla bize verdiği dersi. .. Rabbim bu hayatta tıpkı o mandalina ile bizi sonsuz nimetlerle ödüllendiriyor eğer tefekkür ve teşekkür ile yersek ve o bakışla hayata bakarsak çok zengin olduğumuzu görürüz oysa evde hazırlanırken ne çok yorgun bıkmış usanmış bir ruh haleti içinde idim... O yaprakların dökülmesi beni bir anda uyandırmış ve ey insan! Uyan teşekkür et rabbine ve kendine., sev kendini.. Oysa bu yaprak lar gibi ölenlerden olacağız sonra yeni yapraklara meyvelere yer açılacak ömrümüzden... temiz havayı soldum... Şikayetlerim yorgunluklarım hepsi birer nimet olduğunu gördüm. .. Bunca

nimetlerin yanında şikayete kırgınlıklara yer olmaması gerektiğini anlatıyordu yapraklar.. Ömür kısa.. Üzmeye üzülmeye oflamaya puflamaya gerek yok tu... Özürdilerim sonbahar tefekkür den uzaklaştığım için özürdilerim Rabbim..."

Katılımcının Gönderdiği Tema: *"Geçici ve geçecek olan hiçbir dünya metası için üzülmeye ve şikayet etmeye gerek yok... Dökülen yapraklar için ağlamanın anlamsız olduğu gibi.. Dünya hayatından şikayet etmek te anlamsız oysa ağaç yeni yaprak ve meyvelere gebe..."*

4.2.6. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler ve bu bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışlarının ana temalar yolu ile karşılaştırılması

Çalışmanın bu bölümünde yukarıda ayrı başlıklar ve tablolar halinde verilen beş ayrı gruptaki üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışına dair ana temalar aşağıdaki tabloda tüm katılımcıları içerecek şekilde bir araya getirilmiş, tüm katılımcıların verisi esas alınarak %3'ün altında kalan ana temalar birleştirilmiştir. Tüm katılımcıların tasavvufa bakışına dair ana temaları içeren aşağıdaki tabloda karşılaştırmanın kolay olması amacıyla hem toplu sonuçlar hem bölümlerin sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.7. Tüm katılımcıların tasavvufa bakışları ile ilgili ana temalar

Ana Temalar	Bölümler	Anket Sayısı	Yüzdelik	Toplam Anket	Toplam Yüzdelik
Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi	İlahiyat/İslami İlimler	21	%25	82	%25,86
	Sosyal Bilimler	15	%34,09		
	Sağlık	19	%25,33		
	Öğretmenlik	11	%18,33		
	Diğer	16	%29,62		
Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, her şeyin bize O'nu hatırlatması, döngü, bizi rabbe ulaştırır	İlahiyat/İslami İlimler	23	%27,38	82	%25,86
	Sosyal Bilimler	12	%27,27		
	Sağlık	23	%30,66		
	Öğretmenlik	14	%23,33		
	Diğer	10	%18,51		
Rabb'e bağlılık, yakınlık, O'na duyulan sevgi-ilahi aşk, tevekkül, kendini O'na adama, O'nda yok olma	İlahiyat/İslami İlimler	19	%22,61	70	%22,08
	Sosyal Bilimler	7	%15,9		
	Sağlık	21	%28		
	Öğretmenlik	13	%21,66		
	Diğer	10	%18,51		
Anlam arayışı, ruhi doyum, farkındalık, hassas bir süreç, maneviyat	İlahiyat/İslami İlimler	12	%14,28	62	%19,55
	Sosyal Bilimler	10	%22,72		
	Sağlık	12	%16		
	Öğretmenlik	11	%18,33		
	Diğer	17	%31,48		
Kendini sorgulama, nefis muhasebesi, sorumluluk hissetme	İlahiyat/İslami İlimler	12	%14,28	53	%16,71
	Sosyal Bilimler	5	%11,36		
	Sağlık	12	%16		
	Öğretmenlik	14	%23,33		
	Diğer	10	%18,51		
Yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti, ihtişamı	İlahiyat/İslami İlimler	12	%14,28	49	%15,45
	Sosyal Bilimler	8	%18,18		
	Sağlık	11	%14,66		
	Öğretmenlik	5	%8,33		
	Diğer	13	%24,07		
Din, ibadet, cami (tasavvuf İslamidir ve İslam'ı öğretendir)	İlahiyat/İslami İlimler	5	%5,95	46	%14,51
	Sosyal Bilimler	5	%11,36		
	Sağlık	18	%24		
	Öğretmenlik	7	%11,66		
	Diğer	11	%20,37		

Tablo 4.7. Tüm katılımcıların tasavvufa bakışları ile ilgili ana temalar (Tablonun devamı)

Ana Temalar	Bölümler	Anket Sayısı	Yüzdelik	Toplam Anket	Toplam Yüzdelik
Hâl ilmi: İstikamet, yaşanılarak öğrenilir, mürşit, teslimiyet, bütün uzuvlar katılır	İlahiyat/İslami İlimler	17	%20,23	46	%14,51
	Sosyal Bilimler	8	%18,18		
	Sağlık	4	%5,33		
	Öğretmenlik	10	%16,66		
	Diğer	7	%12,96		
Hikmet, ilim, kitap ve sünneti ihlasla tatbik etme	İlahiyat/İslami İlimler	15	%17,85	38	%11,98
	Sosyal Bilimler	3	%6,81		
	Sağlık	5	%6,66		
	Öğretmenlik	10	%16,66		
	Diğer	5	%9,25		
Tefekkür, anlamlı ve derin düşünerek yorumlama, yalnızlık, sükûnet, dua, an'ın değerini bilme	İlahiyat/İslami İlimler	4	%4,76	34	%10,72
	Sosyal Bilimler	4	%9,09		
	Sağlık	14	%18,66		
	Öğretmenlik	6	%10		
	Diğer	6	%11,11		
Değerlere saygı, iyi davranma, iyi düşünceleri insanlara aşılama, onlara iyilik yapma, insanları birleştirici düşünce	İlahiyat/İslami İlimler	6	%7,14	33	%10,41
	Sosyal Bilimler	7	%15,9		
	Sağlık	7	%9,33		
	Öğretmenlik	6	%10		
	Diğer	7	%12,96		
Kozmolojik delil, evren, doğa, gökyüzü bilgisi, sonsuzluk, bitiş noktası başlangıç noktası olan (ölüm, yokluk, hiçlik)	İlahiyat/İslami İlimler	4	%4,76	32	%10,09
	Sosyal Bilimler	10	%22,72		
	Sağlık	7	%9,33		
	Öğretmenlik	5	%8,33		
	Diğer	6	%11,11		
Güzel ahlak: Züht, mütevazılık, tezkiye, anne baba sevgisi, vefa, takva,	İlahiyat/İslami İlimler	17	%20,23	30	%9,46
	Sosyal Bilimler	1	%2,72		
	Sağlık	4	%5,33		
	Öğretmenlik	3	%5		
	Diğer	5	%9,25		
Tasavvuftan beslenerek tedavi: Gönül tedavisi, kalbî hastalıklardan arınma, reçete	İlahiyat/İslami İlimler	15	%17,85	30	%9,46
	Sosyal Bilimler	3	%6,81		
	Sağlık	1	%1,33		
	Öğretmenlik	9	%15		
	Diğer	2	%3,7		
Ruhi istidatları inkişaf ettiren manevi terbiye, enerji kaynağı, insanın içinde açan çiçek	İlahiyat/İslami İlimler	15	%17,85	30	%9,46
	Sosyal Bilimler	3	%6,81		
	Sağlık	1	%1,33		
	Öğretmenlik	9	%15		
	Diğer	2	%3,7		

Tablo 4.7. Tüm katılımcıların tasavvufa bakışları ile ilgili ana temalar (Tablonun devamı)

Ana Temalar	Bölümler	Anket Sayısı	Yüzdelik	Toplam Anket	Toplam Yüzdelik
Güzel yaşam tarzı, hayat yolculuğu, bir süreç, yol, toplum hayatıyla geniş bir şekilde kaynaşmış bir duyuş, düşünüş ve inanış sistemi, yol gösterici (tasavvufi tecrübe)	İlahiyat/İslami İlimler	8	% 9,52	29	%9,14
	Sosyal Bilimler	5	% 11,36		
	Sağlık	5	% 6,66		
	Öğretmenlik	4	% 6,66		
	Diğer	7	% 12,96		
Hassas ve farkında olunması gereken bir süreç, dikkatli araştırmalar yapılmalı: sağlık ve ilahiyat çalışanları farkında olmalı					
Kişiler: Mevlânâ, İbrâhim b. Edhem, Bedüzzaman, Muhammed İkbal, Hacı Bektâş-ı Velî, Yûnus Emre	İlahiyat/İslami İlimler	9	% 10,71	28	%8,83
	Sosyal Bilimler	5	% 11,36		
	Sağlık	4	% 5,33		
	Öğretmenlik	7	% 11,66		
	Diğer	3	% 5,55		
Merhamet: Rabb'in bağışlaması, şefkat, lütuf, şükür	İlahiyat/İslami İlimler	9	% 10,71	26	%8,2
	Sosyal Bilimler	4	% 9,09		
	Sağlık	4	% 5,33		
	Öğretmenlik	3	% 5		
	Diğer	6	% 11,11		
Tasavvufa dair kavramlar, İslami kültür: Sufi, sema, semazen, vuslat, gül, tefekkür, ıstık, aydınlık, şeyh, mürşit, ney, mistisizm, vahdet-i vücûd	İlahiyat/İslami İlimler	4	% 4,76	24	%7,57
	Sosyal Bilimler	7	% 15,9		
	Sağlık	2	% 2,66		
	Öğretmenlik	7	% 11,66		
	Diğer	4	% 7,4		
Tasavvuf sufilik ve tarikattan ibaret değildir, kökleri çok derinden beslenen bir inanış sistemi, hakikat, kalbin bulanıklıktan arındırılması, sağlam inanç, hakiki imana ulaşma isteği, dinde zorlama olmaması	İlahiyat/İslami İlimler	4	% 4,76	18	%5,67
	Sosyal Bilimler	0	% 0		
	Sağlık	5	% 6,66		
	Öğretmenlik	6	% 10		
	Diğer	3	% 5,55		
Hoşgörü: Ne olursan ol yine gel, yaratılanı sev yaratandan ötürü	İlahiyat/İslami İlimler	3	% 3,57	16	%5,04
	Sosyal Bilimler	2	% 4,54		
	Sağlık	4	% 5,33		
	Öğretmenlik	5	% 8,33		
	Diğer	2	% 3,7		
Din sarhoşluğu, İslam gizemciliği, somut olmayan, idrak sınırlarını zorlayan bir konu, günümüz için yetersiz bir kavram	İlahiyat/İslami İlimler	1	% 1,19	6	%1,89
	Sosyal Bilimler	0	% 0		
	Sağlık	4	% 5,33		
	Öğretmenlik	0	% 0		
	Diğer	1	% 1,85		

Not: Toplam yüzdelikler, verilerinin araştırmada kullanılması için onam veren toplam katılımcı N=317 kişi sayısı üzerinden hesaplanmıştır.

Tüm bölümlerle ilgili tabloda ilk dört temaya bakıldığında en çok tekrar edilen ilk iki tema %25,86 ile “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” ile “Âlemde Allah’ı görme ve O’nunla iletişim, her şeyin bize O’nu hatırlatması, döngü, bizi Rabb’e ulaştırır” temaları olmuştur. “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” temasının tüm bölümlerde ilk üç tema arasında olduğu görülmektedir. “Âlemde Allah’ı görme ve O’nunla iletişim, her şeyin bize O’nu hatırlatması, döngü, bizi Rabb’e ulaştırır” teması ise sağlık bölümleri içerisinde en çok ifade edilen birinci tema, sosyal bilimler ve öğretmenlik bölümlerinde ikinci en çok tekrarlanan tema olmuştur. “Rabb’e bağlılık, yakınlık, O’na duyulan sevgi, ilahi aşk, tevekkül, kendini O’na adama, O’nda yok olma” teması sadece sağlık bölümlerinde ilk dört tema arasında yer alırken tüm bölümlerin ortalamasına bakıldığında %22,08 ile üçüncü sırada yer almıştır. Üç bölümün ilk dört teması arasında yer alan “Anlam arayışı, ruhi doyum, farkındalık, hassas bir süreç, maneviyat” teması (%19,55), genel sıralamada dördüncü olmuştur.

Araştırmada %3’ün altında kalan temalar en yakın temayla birleştirilmesine rağmen bu tabloda en sonda %1,89 düzeyinde yer alan “Din sarhoşluğu, İslam gizemciliği, somut olmayan, idrak sınırlarını zorlayan bir konu, günümüz için yetersiz bir kavram” ana teması, önemli ve dikkat çekici olduğundan ve başka temayla birleştirilemediğinden tabloda ona kendi başına yer verilmiştir.

4.2.7. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler ve bu bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışlarına dair fotoğrafların ana temalar yolu ile karşılaştırılması

Çalışmanın bu bölümünde öğrencilerin tasavvufa bakışına dair gönderdiği fotoğraflar incelenerek ana temalar altında gruplandırılmıştır. Katılımcıların fotoğrafları, yansıttıkları temalara göre beş ana tema grubu oluşturmuştur.

Tablo 4.8. Tüm katılımcıların tasavvufa bakışlarına dair fotoğraflar ile ilgili ana temalar

Fotoğrafın Teması		Bölmelere Göre Anket Sayıları						Toplam Anket	Yüzdelik	Ana Tema Toplam Anket	Ana Tema Yüzdelik
		İlahiyat/İslami İlimler	Sosyal Bilimler	Sağlık	Öğretmenlik	Diğer					
Mekân	İç Mekân	Cami	5	3	5	1	1	99	%31,23	258	%81,38
		Türbe	1	0	0	1	1				
		Ev, oda	18	6	7	13	8				
		Ofis, çalışma alanı, okul	5	0	0	6	9				
		Diğer	4	1	2	0	2				
	Dış Mekân	Cami	6	4	8	7	7	159	%50,15		
		Mezar, mezarlık	2	0	2	1	1				
		Ev, oda	0	0	3	0	0				
		Türbe	0	0	0	1	0				
		Ofis, çalışma alanı, okul	0	5	3	0	1				
		Bahçe	4	4	2	3	3				
		Park	2	7	2	3	5				
		Diğer	21	10	20	12	10				
Doğa	Dağ	6	1	2	3	0	12	%3,78	218	%68,76	
	Gökyüzü	15	16	17	9	10	67	%21,13			
	Yol	0	2	4	0	0	6	%1,89			
	Şehir	2	1	6	2	5	16	%5,04			
	Hayvan	4	4	2	3	2	15	%4,73			
	Orman, ağaç, çiçek	18	18	21	10	19	86	%27,12			
	Deniz	1	2	4	3	6	16	%5,04			
Dini Semboller	Sema	3	1	12	7	3	26	%8,2	127	%40,06	
	Seccade	0	0	1	0	2	3	%0,94			
	Minare	0	0	0	3	3	6	%1,89			
	Kudüs	0	0	0	0	1	1	%0,31			
	Kâbe	1	0	0	0	0	1	%0,31			
	Dinlerin sembolleri	0	0	0	1	0	1	%0,31			
	Kalp	1	0	1	1	0	3	%0,94			
	Esmâ-i Hüsnâ	0	0	0	0	1	1	%0,31			
	Tespih	2	0	1	2	2	7	%2,2			
	Sufi	4	1	2	5	2	14	%4,41			
	Ney	1	0	0	0	1	2	%0,63			
	Özlü sözler	4	2	10	1	5	22	%6,94			
	Hat yazıları	8	5	6	5	4	28	%8,83			
Kişiler	Mevlânâ	3	0	1	2	2	12	%3,78			
	İmam Gazzâlî	2	0	0	0	0					
	Bediüzzaman	1	0	0	0	0					
	Yûnus Emre	0	0	0	1	0					

Tablo 4.8. Tüm katılımcıların tasavvufa bakışlarına dair fotoğraflar ile ilgili ana temalar
(Tablonun devamı)

Fotoğrafın Teması	Bölümlere Göre Anket Sayıları						Toplam Anket	Yüzdelik	Ana Tema Toplam Anket	Ana Tema Yüzdelik
		İlahiyat/İslami İlimler	Sosyal Bilimler	Sağlık	Öğretmenlik	Diğer				
Kitaplar	Dini içerikli	11	2	1	5	3	22	%6,94		
	Kur'an-ı Kerim	8	0	5	4	2	19	%5,99	42	%13,24
	Diğerleri	0	0	0	1	0	1	%0,31		
Işık Durumu	Aydınlık	58	27	27	40	33			185	%58,35
	Karanlık	3	0	6	3	1			13	%4,1
	Loş ışık	23	17	42	17	20			119	%37,53
Fotonun Orijinallik Durumu	İnsan (kendi) çekimi	62	26	43	39	32	202	%63,72	202	%63,72
	Hazır (elektronik, internetten) foto	22	18	32	21	22	115	%36,27	115	%36,27
Eşya	Çay-bardak-kahve-fincan	1	0	0	1	3	5	%1,57		
	Elif-ba	0	1	1	0	0	2	%0,63		
	Kar	0	0	4	0	0	4	%1,26		
	Ateş	0	0	1	0	0	1	%0,31		
	Şelale	0	0	1	0	0	1	%0,31		
	Magnet	0	0	1	0	0	1	%0,31	27	%8,51
	Mum	0	2	0	0	0	2	%0,63		
	Akvaryum	1	0	0	0	0	1	%0,31		
	Mandalina	0	0	0	0	1	1	%0,31		
	Kum saati	0	0	0	0	1	1	%0,31		
	Halı dokuma	0	0	0	0	1	1	%0,31		
	Pet şişe-su	1	0	0	4	2	7	%2,2		
Soyut Kavramlar	Ölüm	2	0	2	2	1	7	%2,2		
	Ömür sermayesi	0	0	0	0	1	1	%0,31		
	Parlak ışık	0	0	4	0	0	4	%1,26		
	Bayrak	0	0	0	0	1	1	%0,31		
	Renklilik-renkler	0	0	3	0	0	3	%0,94		
	Düşünen adam	0	0	1	0	0	1	%0,31		
	İç âlem	0	0	3	2	1	6	%1,89		
	İnsan	0	0	2	0	0	2	%0,63	83	%26,18
	Güneş	0	5	0	2	2	9	%2,83		
	Uzay	1	0	1	0	0	2	%0,63		
	Köprü	0	0	0	0	1	1	%0,31		
	İbadet	13	1	6	4	2	26	%8,2		
	Kapı	0	0	1	0	0	1	%0,31		
	Aile	1	0	0	0	0	1	%0,31		
	Sevgi, şefkat	0	2	1	1	1	5	%1,57		
	Sonbahar	0	7	1	3	2	13	%4,1		

Tüm katılımcıların fotoğraf temalarına bakıldığında öğrencilerin daha çok dış mekânlardan (%50,15) fotoğraf paylaştıkları ve “Orman, ağaç, çiçek” (%27,12) ile “Gökyüzü” (%21,13), temalarını daha çok kullandıkları görülmektedir.

Katılımcılar fotoğraflarında %8,83 düzeyinde “Hat yazıları” temasını, %8,2 düzeyinde “Sema” temasını, %6,94 düzeyinde “Özlü sözler” temasını ve %4,41 düzeyinde “Sufi” temasını kullanmışlardır. Kişi olarak temalarında %3,78 düzeyi ile en fazla “Mevlânâ” teması kullanmışlardır.

Katılımcılar ayrıca %6,94 düzeyinde “Dini kitaplar” ve %5,99 düzeyinde “Kur’an-ı Kerim” temasıyla fotoğraf paylaşımı yapmıştır.

Katılımcılar fotoğraflarında %58,35 düzeyinde “Aydınlık” tema kullanırken, “Loş ışık” %37,53 ve “Karanlık” tema kullananlar %4,1 düzeyinde kalmıştır.

Katılımcıların gönderdikleri fotoğrafların %63,72’sinin “Kendi (insan) çekimi” olan fotoğraflar olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların fotoğraflarda dikkat çekici başka temaları da %8,2 ile “İbadet” teması ve %4,1 ile “Sonbahar” teması olmuştur.

4.3. Nicel Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde öğrencilere demografik bazı bilgiler ile tasavvuf anlayışlarını hangi ekosisteme atfettikleri, dindarlık, maneviyat, tasavvufun hayatlarındaki yeri ve tasavvuf eğitimine dair sorulan nicel sorulara verilen cevapların dağılımları hem bölüm bazında hem de toplu olarak sunulacaktır.

1. Bölüm - EST’ye atfetme: Katılımcılara kelime, fotoğraf, hikâye ve özet kelime (metaforlar) aracılığıyla yorumladıkları “tasavvuf” anlayışlarını hangi sisteme veya sistemlere atfettikleri, hangi faktörlerin bu anlayışlarını oluşturmada etkili olduğu sorusu sorulmuş ve aşağıdaki beş seçenek verilmiştir. Katılımcılar birden fazla seçenek işaretleme konusunda özgür bırakılmıştır. Bu sistem ve sistemler Ekolojik Sistemler Teorisi’nden (EST) ve önceki OSF çalışmalarından faydalanılarak eklenmiştir.

(1) Bireysel/işsel faktörler: Kişinin duygu, düşünce, davranış, tutum, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi.

(2) Mikrosistem faktörler: Aile, okul, akran, fiziki çevre, dinî/manevi kaynaklar gibi.

(3) Egzosistem faktörler: Medya, komşular, sosyal hizmetler, yerel yönetimler, yerel kuruluşlar.

(4) Makrosistem faktörler: Hükümetlerin politikaları, toplum değerleri, ekonomi.

(5) HEPSİ beraber algılayışımı şekillendirmekte etkilidir.

Tablo 4.9. Öğrencilerin tasavvuf anlayış ve algılayışını etkileyen sistemler/faktörler

EST Basamakları Bölüm	Bireysel/içsel	Mikrosistem	Ekzosistem	Makrosistem	Hepsi Beraber
İlahiyat/İslami ilimler (n = 84)	%67 (n = 56)	%46 (n = 39)	%14 (n = 12)	%12 (n = 10)	%35 (n = 29)
Sosyal bilimler (n = 44)	%73 (n = 32)	%61 (n = 27)	%18 (n = 8)	%20 (n = 9)	%41 (n = 18)
Sağlık (n = 75)	%61 (n = 46)	%44 (n = 33)	%19 (n = 14)	%16 (n = 12)	%43 (n = 32)
Öğretmenlik (n = 60)	%67 (n = 40)	%43 (n = 26)	%18 (n = 11)	%7 (n = 4)	%38 (n = 23)
Diğerleri (n = 54)	%61 (n = 33)	%41 (n = 22)	%19 (n = 10)	%15 (n = 8)	%43 (n = 23)
Toplam - tüm bölümler (N = 317)	%65 (n = 207)	%46 (n = 147)	%17 (n = 55)	%14 (n = 43)	%39 (n = 125)

2. Bölüm - Demografik ve bağlamsal sorular: Bu bölümde öğrencilere aşağıdaki sorular sorulmuş ve öğrenciler bu sorulara “Kesinlikle KATILMIYORUM” 1 2 3 4 5 “Kesinlikle KATILIYORUM” doğrultusunda cevap vermiştir.

Soru 1. Tasavvuf bilgim oldukça iyi bir düzeydedir.

Soru 2. Tasavvufun kendi şahsi hayatımdaki rolü oldukça önemlidir.

Soru 3. Dindar bir insan olduğumu düşünüyorum.

Soru 4. Maneviyata önem veren bir insan olduğumu düşünüyorum.

Soru 5. Tasavvuf bilgisinin minimum düzeyde tüm topluma verilen eğitimde öğrencinin seviye/sınıfına göre sağlanması gerektiğini düşünüyorum.

Soru 6. Yardım mesleği ile ilgili bir bölümde okuyan öğrencilerin (ilahiyat/İslami ilimler, psikolojik danışmanlık ve rehberlik - PDR, psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp vb.) tasavvuf eğitimini minimum düzeyde de olsa alması gerekir.

Tablo 4.10. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencilerinin dindarlık, maneviyat ve tasavvufla ilgili görüşleri (60 kadın, 24 erkek, toplam 84 katılımcı)

Ölçülen Değerler Sorular	Ortalama	Standart Sapma	Medyan/Ortanca	Çarpıklık	Basıklık	Maksimum değer	Minimum değer
Tasavvufi bilgi düzeyim	3,11	0,99	3	0,01	-0,02	5	1
Tasavvufun hayatımdaki önemi	3,37	1,17	3	-0,25	-0,82	5	1
Dindarlık düzeyim	3,83	0,97	4	-0,39	-0,45	5	1
Maneviyata önem verme düzeyim	4,37	0,88	5	-1,47	2,08	5	1
Tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4,27	1,03	5	-1,45	1,43	5	1
Yardım mesleği ile ilgili bölümlerde tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4,32	1,01	5	-1,34	0,84	5	1

Tablo 4.11. Sosyal bilimler grubu bölümü öğrencilerinin dindarlık, maneviyat ve tasavvufla ilgili görüşleri (30 kadın, 14 erkek, toplam 44 katılımcı)

Ölçülen Değerler Sorular	Ortalama	Standart Sapma	Medyan/Ortanca	Çarpıklık	Basıklık	Maksimum değer	Minimum değer
Tasavvufi bilgi düzeyim	3,11	1,15	3	-0,13	-0,67	5	1
Tasavvufun hayatımdaki önemi	3,36	1,26	3,5	-0,23	-1,07	5	1
Dindarlık düzeyim	3,32	1,16	3	-0,19	-0,62	5	1
Maneviyata önem verme düzeyim	4,18	0,99	4	-1,27	1,39	5	1
Tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	3,89	1,13	4	-0,69	-0,48	5	1
Yardım mesleği ile ilgili bölümlerde tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	3,89	1,24	4	-1,15	0,51	5	1

Tablo 4.12. Sağlık grubu bölümü öğrencilerinin dindarlık, maneviyat ve tasavvufla ilgili görüşleri (55 kadın, 20 erkek, toplam 75 katılımcı)

Ölçülen Değerler Sorular	Ortalama	Standart Sapma	Medyan/Ortanca	Çarpıklık	Basıklık	Maksimum değer	Minimum değer
Tasavvufi bilgi düzeyim	2,85	0,97	3	0,0270157	0,125578	5	1
Tasavvufun hayatımdaki önemi	3,56	1,11	4	-0,340698	-0,55045	5	1
Dindarlık düzeyim	3,47	1	4	-0,399379	-0,06958	5	1
Maneviyata önem verme düzeyim	4,29	0,8	4	-1,23286	2,361064	5	1
Tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	3,97	1,22	4	-0,959832	-0,09713	5	1
Yardım mesleği ile ilgili bölümlerde tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	3,97	1,27	5	-0,958055	-0,20106	5	1

Tablo 4.13. Öğretmenlik grubu bölümü öğrencilerinin dindarlık, maneviyat ve tasavvufla ilgili görüşleri (39 kadın, 21 erkek, toplam 60 katılımcı)

Ölçülen Değerler Sorular	Ortalama	Standart Sapma	Medyan/Ortanca	Çarpıklık	Basıklık	Maksimum değer	Minimum değer
Tasavvufi bilgi düzeyim	3	1,03	3	-0,2	-0,07	5	1
Tasavvufun hayatımdaki önemi	3,47	1,36	3,5	-0,41	-0,97	5	1
Dindarlık düzeyim	3,62	1,01	4	-0,48	0	5	1
Maneviyata önem verme düzeyim	4,33	0,77	4	-1,57	4,43	5	1
Tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4	1,25	4	-1,24	0,61	5	1
Yardım mesleği ile ilgili bölümlerde tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4,12	1,25	5	-1,41	1,01	5	1

Tablo 4.14. Yukarıda sayılan bölümler dışında kalan diğer bölüm öğrencilerinin dindarlık, maneviyat ve tasavvufufla ilgili görüşleri (30 kadın, 24 erkek, toplam 54 katılımcı)

Ölçülen Değerler Sorular	Ortalama	Standart Sapma	Medyan/Ortanca	Çarpıklık	Basıklık	Maksimum değer	Minimum değer
Tasavvufi bilgi düzeyim	2,89	0,96	3	-0,03	-0,31	5	1
Tasavvufun hayatımdaki önemi	3,33	1,15	3	-0,31	-0,55	5	1
Dindarlık düzeyim	3,48	1,11	3	-0,29	-0,36	5	1
Maneviyata önem verme düzeyim	4,24	0,97	5	-1,15	0,91	5	1
Tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	3,98	1,39	5	-1,14	-0,05	5	1
Yardım mesleği ile ilgili bölümlerde tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4,24	1,11	5	-1,35	1	5	1

Tablo 4.15. Çalışmaya katılan tüm öğrencilerin dindarlık, maneviyat ve tasavvufufla ilgili görüşleri (214 kadın, 103 erkek, toplam 317 katılımcı)

Ölçülen Değerler Sorular	Ortalama	Standart Sapma	Medyan/Ortanca	Çarpıklık	Basıklık	Maksimum değer	Minimum değer
Tasavvufi bilgi düzeyim	2,99	1,01	3	-0,03	-0,21	5	1
Tasavvufun hayatımdaki önemi	3,43	1,2	3	-0,32	-0,8	5	1
Dindarlık düzeyim	3,58	1,04	4	-0,39	-0,29	5	1
Maneviyata önem verme düzeyim	4,3	0,86	5	-1,34	2,03	5	1
Tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4,04	1,2	4,5	-1,13	0,28	5	1
Yardım mesleği ile ilgili bölümlerde tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4,12	1,18	5	-1,23	0,56	5	1

Tablo 4.16. Çalışmaya katılan kadın öğrencilerin dindarlık, maneviyat ve tasavvufufla ilgili görüşleri (214 kadın katılımcı)

Ölçülen Değerler Sorular	Ortalama	Standart Sapma	Medyan/Ortanca	Çarpıklık	Basıklık	Maksimum değer	Minimum değer
Tasavvufi bilgi düzeyim	2,91	0,98	3	-0,02	-0,12	5	1
Tasavvufun hayatımdaki önemi	3,43	1,21	3	-0,26	-0,92	5	1
Dindarlık düzeyim	3,56	1,03	4	-0,4	-0,25	5	1
Maneviyata önem verme düzeyim	4,33	0,83	5	-1,13	0,84	5	1
Tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4,11	1,17	5	-1,16	0,31	5	1
Yardım mesleği ile ilgili bölümlerde tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	4,2	1,15	5	-1,32	0,75	5	1

Tablo 4.17. Çalışmaya katılan erkek öğrencilerin dindarlık, maneviyat ve tasavvufufla ilgili görüşleri (103 erkek katılımcı)

Ölçülen Değerler Sorular	Ortalama	Standart Sapma	Medyan/Ortanca	Çarpıklık	Basıklık	Maksimum değer	Minimum değer
Tasavvufi bilgi düzeyim	3,17	1,05	3	-0,13	-0,32	5	1
Tasavvufun hayatımdaki önemi	3,42	1,18	3	-0,43	-0,51	5	1
Dindarlık düzeyim	3,61	1,08	4	-0,37	-0,4	5	1
Maneviyata önem verme düzeyim	4,22	0,95	4	-1,59	3,04	5	1
Tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	3,91	1,25	4	-1,08	0,23	5	1
Yardım mesleği ile ilgili bölümlerde tasavvufa eğitim ve öğretimde yer verilmeli	3,98	1,23	4	-1,09	0,33	5	1

4.4. Tartışma

Ana deseni nitel araştırma yöntemi olan, bunun yanında nicel yönteminde kullanıldığı bu çalışmada ülkemizde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayış ve algılayışlarının tespiti amaçlanmıştır. Çalışmada öğrenciler için tasavvufun ne anlam ifade ettiği, tasavvufu anlatırken hangi ifadeleri daha çok kullandıkları, tasavvufu hangi temalar ile ifade ettikleri konularına odaklanılmıştır. Çalışma için OSF yönteminden yararlanılmış ve farklı bölümlerden verisi tam olan 317 öğrenci online anketle çalışmaya katılmıştır. Araştırmada tüm katılımcılardan elde edilen temalar doğrultusunda toplam 21 ana tema oluşmuştur.

İlk sırada bulunan ana tema “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” (%25,86, n=82) en fazla sosyal bilimler başlığı altında gruplandırılan bölümler tarafından dile getirilirken (%34,09), en az olarak öğretmenlik bölümlerinde bu temaya rastlanmıştır (%18,33). Tüm katılımcılar arasında bu temanın ilk sırada yer alması dikkate değer ve beklenen bir durumdur. Çünkü tasavvuf insan doğasına dair birçok şeyi içermekte ve kültürümüzde oldukça etkili bir kavram olarak (Tanhan, 2019) hoşa giden duygularla çağrışım kurduğu görülmektedir. İnsanın doğasına dair temel süreçlerin hoşa giden kavramlarla açıklandığı diğer güncel çalışmalarda da görülmüştür (Doyumgaç vd., 2021; Tanhan, 2020; Tanhan vd., 2021; Özkan, 2021). Bu tema üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayışlarının olumlu olduğunu ve bunu huzur, aşk, sevgi gibi sözcüklerle ifade ettiklerini ortaya koymuştur. Bu ana temadan hareketle de öğrencilerin tasavvuf hakkında oldukça işlevsel yani etkili ve doğru bilgiye sahip oldukları söylenebilir. Çünkü tasavvuf insanın gönül ve duygu dünyasını incelemiştir. Kötü

duygulardan arınarak yerine hoş ve güzel duyguları ikame etmeyi amaçlamıştır (Yılmaz, 2015, s.38). Frager'in (2014) eserinde tasavvufun özünün sevgi olduğunu belirtmesi de katılımcıların bu temayı daha fazla dile getirmiş olmasını destekler niteliktedir (s.48).

Koç (2011), *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı* adlı çalışmasında bu temada ifade edilenlere benzer bir sonuca ulaşmıştır. Çalışmasında öğrencilerin Allah kavramını düşündüklerinde bu kavramın huzur, güven vb. olumlu duygu ve çağrışımlar yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Akkır'ın (2019), *Üniversite Öğrencilerinin Tasavvuf, Tarikat ve Rabıta Olgusuna Bakışı: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği* adlı çalışmasında da bu çalışmayla benzerlik gözlenmektedir. Akkır'ın bu çalışmasında, öğrencilerin tasavvufa yaklaşımlarının olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Balaban ve Yapıcı'nın (2013) *Türkçe Öğretmen Adaylarının Tasavvufa İlişkin Metaforları* adlı çalışmalarında "aşk" en çok dile getirilen ikinci metafor olmuştur. Aynı çalışmada "huzur" metaforu soyut metaforlar arasında, "sevgi" metaforu da somut metaforlar arasında yer bulmuştur. Kerimov (2020), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı dini tutum ile ilgili çalışmasında öğrencilerin dini tutum düzeyleri arttıkça yaşam doyumları ve mutluluk düzeylerinin arttığını saptamıştır. İlgili çalışmanın sonucu bu araştırmada ortaya çıkan ana temayla benzerdir. Küçük (2015), modern insanı mistisizme iten nedenin mistik ortamda bulunduğu huzur olduğunu dile getirerek araştırma sonucuna benzer düşünceler dile getirmiştir (s.23). Gürsu da (1999) tez çalışmasında tasavvuf eksenli ihtidalarda diğer ihtidalarla göre duygusal motiflerin daha fazla öne çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çıkarım da bu çalışmada en fazla ifade edilen ana temanın duygu ifade eden kavramlar olmasıyla benzerdir. Aktaş'ın (2014), tarikatlara bağlanmanın kazandırdıkları konusunda sorduğa soruya katılımcıların en fazla "tarikatta huzur buluyorum" seçeneğini işaretlemiş olmaları da çalışmada ortaya çıkan bu ana temayla oldukça benzerdir.

Araştırmada ortaya çıkan ikinci ana tema "Âlemde Allah'ı görme ve O'nunla iletişim, her şeyin bize O'nu hatırlatması, döngü, bizi Rabb'e ulaştırır" (%25,86, n=82), en fazla sağlık bölümlerinde ifade edilmiştir (%30,66). Araştırmacı bu ana temanın en fazla sağlık bölümünde ifade edilmiş olmasını öngörmemiştir. Gelecek çalışmalarda bu konu daha detaylı olarak ele alınabilir. Araştırmacı bu gruptan tasavvufun biyopsikososyal sağlığa ilişkin faydası üzerine ifadeler beklemiştir. Çünkü yapılan çalışmalarda, tasavvuf pratiklerinin insanın biyopsikososyal sağlığına iyi geldiği

bulunmuştur (Isgandarova, 2018; Tanhan, 2019). Tabloda ikinci sırada yer alan tema ifadelerine en az olarak diğer başlığı altında ele alınan bölümlerde rastlanmıştır (%18,51). Temanın üç grup bölümde ilk üç tema arasında yer aldığı görülmektedir. Bu tema öğrencilerin çevrelerinden ve gördüklerinden hareketle tasavvufu tanımladıkları ve tasavvufu âlemden yola çıkarak Allah’a ulaşmanın yolu olarak gördükleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu ana tema özellikle tasavvufta önemli bir yer tutan “vahdet-i vücûd” düşünce sistemiyle örtüştüğünden öğrencilerin tasavvufa dair bilgilerinin iyi bir düzeyde olduğu söylenebilir.

Bu ana temada ifade edilenlere benzer bir sonuca ulaşan Balaban ve Yapıcı (2013), çalışmalarında öğrencilerin yaşamlarında gördükleri unsurları bir yönü ile tasavvufa benzettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Aynı araştırmada en çok tekrar edilen somut metaforların okyanus, ağaç, ney ve su olması da bu benzerliği desteklemektedir. Akkır’ın (2019) çalışmasında da bu çalışmayla benzerlik bulunmaktadır. Akkır’ın (2019) çalışmasına göre öğrenciler din anlayışlarında madde ile manayı birleştirme çaba ve arayışı içindedirler.

Çalışmada öğrencilerin en çok dile getirdiği üçüncü ana tema “Rabb’e bağlılık, yakınlık, O’na duyulan sevgi, ilahi aşk, tevekkül, kendini O’na adama, O’nda yok olma” (%22,08, n=70) olmuştur. Bu temayı en çok kullanan bölüm sağlık grubu (%28), en az kullanan ise sosyal bilimler grubu olmuştur (%15,9). Sosyal bilimler bölümlerinde bu temanın daha az ifade edilmiş olması bu bölüm öğrencilerinin aşk ve sevgi sözcüklerini daha çok duygu anlamında ifade etmelerine bağlanabilir. Tabloda ilk sırada yer alan temayı en çok kullanan bölüm grubunun sosyal bilimler olması bu duruma açıklık getirmektedir. Tabloda üçüncü sırada yer alan tema, öğrencilerin tasavvufu ilahi aşk, ilaha duyulan bağlılık ve sevgi temelinde ele aldığını göstermektedir. Toprak’ın (2021) Siirt Üniversitesi’nde yaptığı tez çalışmasında “Allah’ı kendinize yakın hissediyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %84,8’i bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç araştırmayla benzerlik göstermektedir. Efe (2008) ile Baynal ve Yaman’ın (2015) çalışmalarının sonuçları da bu araştırma sonucuna benzerdir. Cemaatleşme olgusu ve dini gruplara katılma üzerine yaptıkları çalışmaları sonucunda bu araştırmacılar, bireylerin dini gruplara katılım amacını inançlarını daha iyi öğrenerek dini daha yoğun yaşama, Allah’a iyi kul olma ve O’nun rızasını kazanma isteğine bağlamışlardır.

Tüm katılımcı temaları arasında dördüncü sırada yer alan “Anlam arayışı, ruhi doyum, farkındalık, hassas bir süreç, maneviyat” (%19,55, n=62) teması, hassas bir

süreçten geçen üniversite gençliğinin tasavvuf algısı için önemli bir tema olmuştur. Bu tema en fazla (%31,48) diğer grubu içine alınan bölüm öğrencileri, en az (%14,28) ise ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri tarafından dile getirilmiştir. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencilerinin bu temayı en az ifade etmiş olmaları bu bölüm öğrencilerinin doğal olarak maneviyat dersleri almış olmaları, bu konuda belli bir seviyeye ulaşmış olmaları ve dolayısıyla da bu arayışın zayıflamış olması gibi etken ve neticelere bağlanabilir. Ya da ilgili bölüm öğrencileri anlam arayışını “Âlemde Allah’ı görme” gibi diğer temalar altında ifade etmiş olabilirler. Tema, öğrencilerin tasavvufu anlam arayışı ve ruhi doyum için bir çözüm yolu olarak gördüklerini ortaya çıkarmaktadır.

Akkır’ın da (2019), çalışmasında belirttiği gibi tasavvuf, insana kâinattaki yeriyle ilgili anlamlı ve kuşatıcı cevaplar sunar ve ona manevi bir derinlik hali yaşatır (s.1292). Akkır’ın (2019), çalışmasının bir sonucu olarak öğrencilerin tasavvufun içinde bir derinlik ve maneviyat olduğunu kabul etmiş olmaları da bu araştırma sonucuyla benzerdir. Aynı çalışmada ortaya çıkan, öğrencilere göre tasavvufi hareketlerin bireyin hayatında ahlakı merkeze almasını sağladığı sonucu da araştırmadaki bu temayı destekler niteliktedir. Öğrenciler için maneviyatın da önemli olduğu ve maneviyat ile tasavvufu özdeşleştirdikleri de bu temada görülmektedir. Araştırmaya benzer bir sonuç da Meydan ve Aydın’ın (2020) çalışmasında ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaya göre de öğrenciler din anlayışlarında manayı ön plana alarak dini bilince vurgu yapmışlardır. Balaban ve Yapıcı’nın (2013), çalışmasında bir öğrencinin metafor gerekçesi olarak sunduğu ifadelerden birinin “tasavvufla insan ruhunu bulur ve onunla hayatı anamlanır” olması da bu araştırmanın sonucuyla oldukça benzerdir.

Çalışmada ortaya çıkan beşinci sıradaki ana tema “Kendini sorgulama, nefis muhasebesi, sorumluluk hissetme” (%16,71, n=53) olmuştur. Bu tema ile öğrencilerin tasavvufta çok önemli bir yeri olan nefis muhasebesine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu ana tema en fazla öğretmenlik bölümlerinde (%23,33), en az ise sosyal bilimler bölümlerinde (%11,36) ifade edilmiştir. Bu tema gelişim ve dönüşüm çağındaki üniversite öğrencilerinin tasavvufu kendini sorgulama aracı olarak gördüklerini ve tasavvufla sorumluluk hissetme arasında bağ kurduklarını göstermektedir.

Sarıkaya’nın (2001), eleştirel çalışmasında tasavvufun bireyi dünyadan el-etek çekme safhasına getirdiği, atalet ve tembelliğe sevk ettiği görüşleri bu araştırma sonucuyla uyuşmamaktadır. Araştırma sonucunda yukarıda belirtilen ana temada da görüldüğü gibi tasavvuf, nefis muhasebesine ve kendini sorgulamaya yol açarak

bireylerde özellikle de topluma karşı sorumluluk hissini harekete geçiren ve kişiyi sağlıklı bir şekilde işlevsel ve aktif olmaya yönlendiren bir etken olarak görülmektedir. Eraydın (2014) eserinde, tasavvufi anlamda mâsivâdan uzaklaşmanın dünyaya değer vermemek veya insanlardan uzak durmak anlamına gelmediğini dile getirmiştir. Ona göre bu durum aksine dünyada bizzat hayatın içinde ve insanlarla aktif biçimde yaşamayı fakat dünyalık şeylere kalben bağlanmamayı gerektirir (s.40). Frager da (2014) sufiliğin dünya ile ilgili sorumluluklardan kaçmak olmadığını, aslında sufiliğin gereği olarak sorumluluklarımızı diğer insanlardan daha fazla önemsememiz gerektiğini belirtir. Ona göre sufi kendisine verilen kapasiteden en iyi şekilde yararlanma peşindedir (s.40). Eraydın ve Frager'ın bu çıkarımları da bu araştırma sonucuyla benzerlik taşımaktadır. Bayraktar'ın (2016) çalışmasında hayatını ele aldığı sufi Münir Derman'ın insanların yaşamına dokunmak için yaptıkları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Baynal ve Yaman'ın (2015) çalışmalarında kadınların dini grup ve cemaate girme sebeplerinden birinin insanlara yardım etme olarak açıklanmış olması da araştırmanın sorumluluk hissetme yönüyle benzerdir. Monis de (2021) üniversite öğrencilerinde yaşam amacı ve dindarlık konusundaki tez çalışması sonucunda sosyal sorumluluk alt boyutunda pozitif korelasyon saptamıştır. Bu sonuç da çalışmayla örtüşmektedir.

Araştırmada altıncı sırada yer alan ana tema “Yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti, ihtişamı” (%15,45, n=49) teması olmuştur. Bu tema en fazla (%24,07) diğer grup içerisine alınan bölümlerde, en az ise (%8,33) öğretmenlik bölümlerinde dile getirilmiştir. Bu tema ile öğrenciler tasavvufu ifade ederken yaratıcının birliği, güzelliği, kudreti ve ihtişamına vurgu yapmışlardır. Öğrenci ifadelerinde ve vurgularında yaratıcıya olan hayranlık ve yaratıcıyı yüceltme ön plandadır.

Koç'un (2011) üniversite öğrencilerinde tanrı tasavvuru üzerine yaptığı çalışmasında Allah kavramının öğrencilerde olumlu duygu ve çağrışımlar yaptığına dair sonucu bu araştırmayla benzerlik taşımaktadır. Aynı şekilde Balaban ve Yapıcı (2013) tarafından yapılan çalışmaya katılan öğrencilerin tasavvufla ulaşacakları hedefi değerli ve eşsiz olarak tanımlamaları ile bir öğrencinin aynı çalışmada “sultanı görmeden onun silüetine hayran olmak” metaforu da bu temadaki ifadelerle benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmada ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri diğer bölümlere göre tasavvuf hakkında daha fazla ana tema (25) ifade etmişlerdir. Sosyal bilimler grubu bölümleri 17, sağlık bölümleri 20, öğretmenlik bölümleri 20, diğer bölümler ise 19 ana tema ifade etmişlerdir. Bu sonuç, din eğitimi almış bu bölüm öğrencilerinin tasavvufu

daha iyi ve geniş olarak ifade etmesine bağlanabilir. Ayrıca tema bağlamında bakıldığında 13. ve 14. temaları bu bölüm öğrencilerinin bariz şekilde diğer bölümlerden daha fazla kullandığı görülecektir. Özellikle 13. temada tasavvufla yer yer aynı anlamda kullanılan “züht” temasının yer alması önemli bir etken olarak görülebilir. Zühdün tasavvuf anlamında kullanıldığını bilen bu bölüm öğrencilerinin bu ifade ve temayı daha fazla kullanmış olması gayet doğal karşılanmalıdır. Aynı şekilde 14. temada “manevi terbiye”, “kalbî hastalıklardan arınma” şeklinde kullanılan temaların da ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri tarafından daha çok kullanılması da aynı sebeplere bağlanabilir.

Akkır'ın (2019) çalışmasında ilahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin teorik bilgileri öğrenmelerine rağmen pratik konusunda eksiklik hissetmeleri ve bunu da tasavvuf eksenli grupların giderdiği, bireyin hayatına manevi derinlik kazandırdığı şeklindeki sonuçlar 14. temada çıkan sonuçla benzerdir. Eraydın (2014) çalışmasında mutasavvıfın (mürşidin), ruhu tam anlamıyla kavrayıp kişinin manevi hastalıklarını tedavi eden bir eğitici ve ruh doktoru olduğunu tespit etmektedir (s.152). Yılmaz da (2015) eserinde tasavvufu “tıbbu'l kulûb” olarak tanımlar ve bu yüzden sufilere “gönül tabipleri” denildiğini ifade eder (s.38). Bu çıkarımlar da ilahiyat fakültesi öğrencilerinin tasavvufu daha geniş ve daha anlamlı olarak ifade ettiklerini gösterir.

İlahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin diğer bölümlere göre en az ifade ettiği temalardan biri yedinci tema olmuştur. Bu tema “din, ibadet, cami” gibi ilk akla gelen ifadelerden oluşmaktadır. İlahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencileri tasavvufla ilgili dersleri de okuduklarından, tasavvufu akla gelen ilk sözcüklerle değil daha anlamlı ve zengin olarak ifade ettiklerinden, bu doğal bir durum olarak görülebilir. Diğer fakülte öğrencilerinin tasavvufla ilgili bilgileri ilahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencilerine göre daha az olduğundan bu temayı dinle ilgili akla ilk gelen sözcüklerle ifade etmişlerdir.

Araştırma sonucunda ulaşılan dikkat çekici bir başka veri de 12. temada karşımıza çıkmaktadır. Tüm katılımcı ortalaması %10,09 olan “Kozmolojik delil, evren, doğa, gökyüzü bilgisi, sonsuzluk, bitiş noktası olan (ölüm, yokluk, hiçlik)” teması sosyal bilimler grubu öğrencileri tarafından %22,72 ile oldukça farklı bir düzeyde dile getirilmiştir. Bu oran farklılığı oldukça manidardır. Bu durum, ilgili bölüm öğrencilerinin aldığı daha seküler bir eğitim bağlamında ele alınması halinde daha da anlamlı olacağı söylenebilir.

Araştırmacı, öğrencilerin tasavvufu daha çok hoşgörü, tasavvufi kişilikler ve tasavvuf sembolleri ile ifade edeceğini öngörmüştür. Fakat tasavvufi kişilikler teması %8,83, tasavvuf sembolleri %7,57 ve hoşgörü teması ise %5,04 düzeyinde ifade edilmiştir. Hoşgörü temasının az kullanılmış olması öğrencilerin hoşgörü teması yerine “hoşa giden duygular, aşk, sevgi” temasını daha fazla kullanmasına bağlanabilir. Araştırmacıya göre, “tasavvufi kişilikler” ve “tasavvuf sembolleri” temalarının az kullanılması, öğrencilerin tasavvufu daha anlamlı ve zengin ifadelerle dile getirmesine ve öğrencilerin tasavvuf bilgisinin orta-iyi bir düzeyde olmasına bağlanmalıdır.

Tablo 4.7.’de %1,89 düzeyi ile çok az kişi tarafından ifade edilmiş olan “Din sarhoşluğu, İslam gizemciliği, somut olmayan, idrak sınırlarını zorlayan bir konu, günümüz için yetersiz bir kavram” teması da üniversite öğrencilerinde tasavvufa dair olumsuz düşünenlerin çok az olduğu, oldukça müspet ve müstakim bir algının olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çağdaki üniversite öğrencilerinin özellikle körü körüne bağlanmadıkları ve sorgulayıcı oldukları düşünüldüğünde (Meydan ve Aydın, 2020), öğrencilerin tasavvufla ilgili genel olarak olumlu düşünceye sahip olmaları, onların tasavvufu iyi anlamış oldukları ve olumsuz örnekleri tasavvuf dışı görmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

İnsanlar dinlenmek için genelde ormanlık alanlar veya doğa ile iç içe olabilecekleri bahçe, park vb. yerlere gitme ihtiyacı hissederler. Aynı zamanda gökyüzüne bakmak ve onu izlemek de insanlar için huzur vericidir. Diğer bazı araştırmacılar da çalışmalarına katılan insanların COVID-19 sürecinde ruh sağlığı noktasında hayatlarını kolaylaştıran en önemli faktörlerin başında doğa ile iç içe olmanın geldiğini ifade etmiştir (Tanhan, 2020; Tanhan vd., 2021). Fotoğraf temalarında “Orman, ağaç, çiçek” (%27,12) ile “Gökyüzü” (%21,13) temaları kullanılmıştır. Ana temalarda ise en çok tekrar edilen ilk iki tema 25,86 yüzdelik ile “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” ile “Âlemde Allah’ı görme ve O’nunla iletişim, her şeyin bize O’nu hatırlatması, döngü, bizi Rabb’e ulaştırır” temalarının olması katılımcıların tasavvufu huzur veren bir olgu olarak anladıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Katılımcıların büyük bir kısmının fotoğraf temalarında rahatlatıcı ve çoğunlukla “Aydınlık” ve “Loş ışık” temalarını kullanmaları da tasavvufa karşı pozitif bir algı olarak görülebilir. Sonuç olarak katılımcılar hem yazılı hem de görsel temalarda açık ve dolaylı bir şekilde tasavvufun biyopsikososyal ve manevi hayatlarına değer kattığını ifade etmiştir. Bununla beraber hiçbir katılımcı tasavvufun kendisi veya tanıdığı kişi,

grup, topluluklar için zararlı olduğunu yazılı veya görsel temalarla açık veya dolaylı olarak ifade etmemiştir. Tüm bunlar da tasavvufun bu örneklem için ne kadar potansiyel bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların fotoğraf temalarında yer alan “Hat yazıları” teması da anlamlıdır. Tasavvufta müridin mürşide ihtiyacı olduğu gibi hat sanatında da kâmil bir üstat gereklidir. Güzel sanatların çoğunda tasavvufi motifler bulunmaktadır ve tasavvuf güzel sanatları her daim etkilemiştir. Tarih boyunca tasavvufi kurumlarda diğer güzel sanatlar gibi hat sanatı da teşvik edilmiş, birçok hüsnühat üstadı yetişmiş ve bu üstatlar talebelerini bu kurumlarda yetiştirmiştir. Bu temanın görsel olarak ifade edilmiş olması da öğrencilerin tasavvuf hakkında bilgilerinin olduğunu göstermektedir.

Nicel sonuçlara bakıldığında öğrencilerin tasavvuf anlayışlarını atfettikleri EST’nin bütün bölümlerde ilk sırada “bireysel-içsel” (%65), ikinci sırada ise “mikrosistem” (%46) faktörler olduğu görülmüştür. Bu durum öğrencilerin büyük çoğunluğunun tasavvuf anlayışını, daha çok kendi duygu ve düşüncelerinin oluşturduğunu göstermektedir. Çalışma, öğrencilerin tasavvuf anlayışlarının oluşmasında aile, yakın çevre, dinî/manevi kaynaklar ile okudukları okulların ve arkadaşlarının da etkili olduğunu göstermiştir. Bu konuda bölümler arasında çok anlamlı bir farklılık oluşmamıştır.

Erdoğan (2014) çalışmasında üniversite öğrencilerinin dine daha çok içsel sebeplerle yöneldiğini belirterek bu çalışmayla benzer bir sonuca ulaşmıştır. Meydan ve Aydın da (2020) çalışmalarında öğrencilerin din anlayışlarının oluşmasında dini kurum ve din görevlisi imajı ile üniversite çevresinin etkili olduğunu bulmuşlardır. İlgili çıkarım da bu araştırma sonucuyla benzerdir.

Maksimum değerin beş, minimum değerin ise bir olduğu bağlamsal nicel sonuçlara bakıldığında tasavvufi bilgi düzeyi ifadelerinde en yüksek bölümler ilahiyat/İslami ilimler ile sosyal bilimler bölümleri (ortalama 3,11) olmuştur. Sosyal bilimler bölümlerinde okuyan öğrencilerin tasavvufi bilgi düzeylerine ilişkin sonuçların ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileriyle aynı olması dikkate değerdir. Araştırmacıya göre ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri tasavvufu daha geniş kapsamlı olarak öğrendiklerinden bilgi düzeylerini yeterli görmemişlerdir. Sosyal bilimler bölümü öğrencileri ise tasavvufu kendi bilgileri açısından daha dar bir kapsamda ele aldıklarından tasavvufi bilgilerini daha yüksek bir düzeyde görmüş olabilirler.

Sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler diğer öğrencilere göre tasavvufun hayatlarında daha önemli olduğunu belirtmişlerdir (ortalama 3,56). Bu durumu ikinci sıra ile daha yüksek düzeyde öğretmen bölümlerinde okuyan öğrenciler (ortalama 3,47), üçüncü sırada ise ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri ifade etmişlerdir (ortalama 3,37). Bu durumun sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin mesleki olarak karşılaştıkları durumlar nedeniyle oluştuğu söylenebilir.

Dindarlık düzeyi ile maneviyata önem verme düzeyi ilgili sorulan sorularda beklendiği gibi dindarlık düzeyi ve maneviyata önem verme düzeyi en yüksek çıkan öğrenciler ilahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri olmuştur (ortalama 3,83 - 4,37). Dindarlık düzeyi ve maneviyata önem verme düzeyi sıralamasında ikinci sırayı öğretmenlik bölümü öğrencileri almıştır (ortalama 3,62 - 4,33). Araştırmacı, ilahiyat/İslami ilimler öğrencilerinin dindarlık düzeyinin daha da yüksek düzeyde çıkacağını öngörmüştür. Öngörünün gerçekleşmeme nedeni olarak bu bölüm öğrencilerinin dindarlığı -aldıkları eğitiminde etkisiyle- daha kapsamlı olarak düşünmeleri ve/veya dindarlık konusunda kendilerinden daha yüksek beklenti içinde olmaları gösterilebilir.

Öztürk'ün (2017), çalışmasında uyguladığı dindarlık ölçeğinde en yüksek puan sıralamasında birinci sırada ilahiyat fakültesi/DKAB ve ikinci sırada eğitim fakültesi yer almıştır. Bu sonuç yukarıda açıklanan sonuçla oldukça benzerdir. Bu araştırma sonucu ile benzerlik gösteren bir başka sonuç Sezgin'in (2016) çalışmasında ortaya çıkmıştır. Sezgin'in (2016) çalışmasına göre ilahiyat fakültesi öğrencileri dinin emir ve yasaklarını yaşamlarına daha çok yansıtırlar (s.80).

Tüm bölümler bağlamında bakıldığında, öğrenciler yüksek bir düzeyde maneviyata önem verdiklerini belirtmişlerdir (ortalama 4,3). Ayrıca tüm öğrencilerin ortalamasına bakıldığında, öğrenciler, tasavvufun eğitim öğretimde ve özellikle yardım meslekleri ile ilgili bölüm öğrencilerinin eğitiminde yer alması gerektiğini yüksek düzeyde ifade etmişlerdir (ortalama 4,08).

Kadın ve erkek öğrencilerin nicel sonuçlarına bakıldığında erkek öğrencilerde tasavvufi bilgi düzeyi ve dindarlık düzeyi kadın öğrencilere göre daha yüksek düzeyde çıkmıştır. Kadın öğrenciler ise tasavvufun hayatlarındaki önemi ve maneviyata verdikleri önem konusunda düzey olarak erkek öğrencileri geçmişlerdir. Tasavvufa eğitimde yer verilmesi ile ilgili konuda da kadın öğrenciler erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde puan vermişlerdir.

Bu araştırmada erkek öğrenciler ve kadın öğrencilerin tasavvufun hayatlarındaki önemine dair verilerine bakıldığında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Fakat Akkır (2020) çalışmasında, erkek öğrencilerde tasavvufi İslam anlayışını kadın öğrencilere göre daha yüksek düzeyde bulmuştur.

4.4.1. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler ve bu bölümler dışında farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin tasavvufa bakışları ile ilgili ortaya çıkan ana temaların tartışılması

Çalışmanın amaçlarından biri de yardım meslekleri ile ilgili bölümler ile bu bölümler dışında kalan diğer bölümlerde okuyan üniversite öğrencileri arasında tasavvuf algısı konusunda bir farklılık olup olmadığını ele almaktır. Giriş bölümünde bahsedildiği üzere bu çalışmada, birebir insanlarla çalışma, onlara biyopsikososyal ve manevi yönden destek olma konusunda üniversite öğrencilerinin okudukları bölümler yardım meslekleri ile ilgili bölümler ve diğer bölümler olarak iki kısım olarak ele alınmıştır.

İlahiyat/İslami ilimler, PDR, sosyal hizmet, psikoloji ve sağlık bölümleri yardım meslekleri ile ilgili bölümler arasına alınmıştır. Bu sayılan bölümler dışında olan bölümler ise ikinci kısım bölümler arasına alınmıştır. Buradaki amaç birebir insanlarla ilişki içinde ve onlara biyopsikososyal ve manevi yönden yardımcı olan bir meslek ile ilgili bölümde okuyan öğrencilerin tasavvuf konusunda daha duyarlı olup olmadığını ve özellikle toplumumuzda ve dünyada ruh sağlığı ve eğitimde gittikçe değer kazanan tasavvuf ile ilgili kavramları bilip bilmediğini anlamaktır. Çünkü tasavvufun önemli kavramları arasında uhuvvet, hasbilik, diğerkâmlık, hamiyetperverlik ve müsamaha önemli yer tutar (Yılmaz, 2015, s.131). Önceki araştırmacılar da ruh sağlığı alanında ve eğitimde tasavvuf ile ilgili önemli çalışmalar yapılması için çağrıda bulunmuştur (Isgandarova, 2018; Işıtan, 2014; Tanhan, 2019). Böylece tasavvufun bu bölümlerde ne gibi bir etkisi olduğu ve topluma hizmet sunarken tasavvufun genel yaşam koşullarını iyileştirme konusunda kullanılıp kullanılamayacağını belirlemek amaçlanmıştır.

Aşağıdaki paragraflarda iki kısma yani yardım meslekleri bölümleri ve diğerleri diye ayrılan bölümler arasındaki farklılıklara değinilecektir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ilk üç temada yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin bu temaları daha çok dile getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. İlk tema olan “Hoşa giden duygular: Huzur, aşk, sevgi” teması muhtemelen PDR, sosyal hizmet ve psikoloji bölümlerinin de ağırlıklı etkisiyle yardım meslekleri ile

ilgili bölümlerde diğer bölümlere göre daha fazla ifade edilmiştir. Bunun oldukça beklenen bir sonuç olduğu düşünülebilir.

İlk üç temaya bakıldığında bu temaların daha çok duygularla ilgili olduğu görülecektir. Dolayısıyla yardım meslekleri ile ilgili olan bölümlerin aldıkları eğitimin de etkisiyle tasavvufu daha duygusal temalarla ifade ettikleri düşünülebilir. Yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde okuyan kişiler diğer öğrencilere göre daha fazla duygu, düşünce ve bedensel hisleri ele alan teorik ve pratik ders süreçlerinden geçmektedir. Bu durumda doğal olarak tasavvufu daha çok duygu kelimeleriyle ifade etmelerini sağlamış olabilir.

Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan dördüncü ve beşinci temaların ise yardım meslekleri ile ilgili bölümlerin dışında kalan bölümlerde okuyan öğrenciler tarafından daha çok dile getirildiği görülmektedir. Dördüncü temada vurgu “anlam arayışı”, “ruhi doyum” ve “maneviyat” kavramlarına olmuştur. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler dışında diğer bölümlerde okuyan öğrencilerin daha çok maneviyata ihtiyaç duyması ve anlam arayışında olmaları ile ilgili bir durum olabileceği düşünülebilir. Yardım meslekleri ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler bireylerle daha yakın ve birebir temasta olduklarından ve insanlara biyopsikososyal ve manevi yönden yardım ettiklerinden bir anlamda manevi olarak daha sağlıklı ilişkiler ve süreçler yaşayabilmekte böylece bir anlam arayışı ve buluşu bir düzeyde gerçekleşebilmektedir. Ayrıca İlahiyat/İslami ilimler bölümü faktörü de düşünüldüğünde bu durum daha da anlaşılabilir olacaktır. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri aldıkları eğitimin de etkisiyle maneviyat ile ilgili daha farklı ve zengin kavramlara ve bilgiye sahip olabilmektedir.

Sezgin (2016), yaptığı tez çalışmasında bu durumu destekler sonuçlara ulaşmıştır. Sezgin’in çalışmasına göre ilahiyat fakültesi öğrencileri diğer bölümlere nazaran yaşamlarını daha çok dinin emir ve yasaklarına göre şekillendirirler. Bu çalışma sonucunda da ilahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencileri “Anlam arayışı, ruhi doyum, maneviyat” temasını en az dile getirmişlerdir. Bu durumda ilahiyat/İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin, dinin emir ve yasaklarını yaşamlarına yansıtma nedeniyile, diğer öğrencilere göre daha az ruhi doyum ve maneviyat arayışında oldukları düşünülebilir.

Beşinci temaya bakıldığında vurgunun kendini sorgulama, nefis muhasebesi ve sorumluluk kavramlarına yapıldığı görülecektir. Bu tema da yardım meslekleri ile ilgili bölümler dışında diğer bölümlerde okuyan öğrenciler tarafından daha fazla dile getirilmiştir. Yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler insanlara yardım

konusunda daha fazla öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu grup bölüm öğrencilerinde sorumluluğu yerine getirmiş olma duygusu daha fazla ortaya çıkmaktadır. Yardım mesleği dışındaki bölümlerde okuyan öğrencilerde ise sorumluluk duygusu daha fazla öne çıkıyor olabilir. Bu durum da kendini sorgulama ve nefis muhasebesine yol açmış olabilir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde çalışmadan çıkan sonuçlar ana hatlarıyla sunulacak ve bu sonuçların değerlendirilmesine yönelik öneriler yer alacaktır.

5.1. Sonuçlar

Üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayışı ve algılayışlarını ortaya çıkan ana temalar yoluyla anlamak ve bu konuda bölümler arasındaki farklılığı görmek için hem nitel hem nicel metotlar kullanılarak bu çalışma tasarlanmıştır. Üniversite öğrencileriyle yapılan bu çalışma için OSF yöntemiyle hazırlanan online ankete toplam 409 yanıt gelmiştir. Tasavvufla ilgili olan bu mevcut çalışmada cevaplanması zorunlu, asıl ve ikinci onam sorusuna bilimsel çalışmalar için izin vermeyen ama çalışmayı merak ettiği için katılmak isteyen 69 kişinin yanıtları analiz edilen veriden çıkarılarak analize 340 kişinin verisiyle devam edilmiştir. Analiz sürecinde verisini eksik giren 23 anket daha çıkarılarak analize toplamda 317 (103 erkek 214 kadın) öğrencinin verisi dâhil edilmiştir. Anketlerin bölümlere göre dağılımı, ilahiyat/İslami ilimler bölümünden 84, sosyal bilimler olarak alınan bölümlerden 44, sağlık bölümlerinden 75, öğretmenlik bölümlerinden 60, bunların dışında kalan bölümlerden 54 anket şeklinde olmuştur.

OSF yöntemiyle yapılan bu çalışmada katılımcılar yöntemi değişik ve ilgi çekici bulmuş ve tasavvufu bu şekilde ifade etmekten hoşnut olmuşlardır.

Çalışma sonucunda öğrencilerin tasavvufla ilgili olumlu bir anlayış ve algılayışlarının olduğu, tasavvufu sağlıklı, anlamlı, derin anlamları olan olumlu kelime, kavram, düşünce ve fotoğraflarla ifade ettikleri görülmüştür. Öğrenciler tasavvufu dile getirirken daha çok olumlu duygu ifade eden kelimeler kullanmışlardır. Kendini ateist olarak tanımlayan veya dindar olmadığını ifade eden kimi öğrenciler de tasavvufa olumlu yaklaştığını ifade etmiş ve tasavvufun kendilerine huzuru çağrıştırdığını belirtmişlerdir.

Üniversite öğrencilerinin ifade ettikleri ana temalardan yola çıkarak öğrencilerin tasavvufla ilgili bilgi düzeylerinin orta-iyi seviyede olduğu söylenebilir. İlahiyat/İslami ilimler bölümü öğrencileri aldıkları eğitimin etkisiyle tasavvufu diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha anlamlı ve zengin bir şekilde ifade etmişlerdir.

Çalışma sonucunda, üniversite öğrencilerinin çevrelerinden ve gördüklerinden hareketle tasavvufu tanımladıkları, tasavvufu âleminden yola çıkarak Allah'a ulaşmanın yolu olarak gördükleri ve madde ile manayı birleştirme çaba ve arayışı içinde oldukları görülmüştür. Öğrenciler ifadelerinde tasavvufu; ilahi aşk, ilaha duyulan bağlılık ve sevgi temelinde ele almışlardır.

Çalışmadan elde edilen verilere göre öğrencilerin tasavvuf ile ilgili ifade ve vurgularında yaratıcıya olan hayranlık ve yaratıcıyı yüceltme ön plandadır. Sonuçlar, öğrencilerin tasavvufu anlam arayışı ve ruhi doyum için bir çözüm yolu olarak gördüklerini göstermektedir. Bununla birlikte anlam arayışının da etkisiyle gelişim ve dönüşüm çağındaki üniversite öğrencilerinin tasavvufu kendini sorgulama aracı olarak gördükleri ve tasavvufla sorumluluk hissetme arasında bağ kurdukları görülmektedir.

Çalışmanın sonuçlarından biri de yardım meslekleri ile ilgili olan bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin aldıkları eğitimin de etkisiyle tasavvufu daha fazla duygu içeren temalarla ifade etmiş olmalarıdır. Yardım meslekleri ile ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha fazla duygu, düşünce ve bedensel hisleri ele alan teorik ve pratik ders süreçlerinden geçmeleri, onların doğal olarak tasavvufu daha çok duygu kelimeleriyle ifade etmelerini sağlamış olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan dördüncü ve beşinci ana temalarda vurgunun “anlam arayışı”, “ruhi doyum”, “maneviyat”, “kendini sorgulama”, “nefis muhasebesi” ve “sorumluluk” kavramlarına yapıldığı görülmektedir. Bu ana temalar yardım meslekleri ile ilgili bölümlerin dışında kalan bölümlerde okuyan öğrenciler tarafından daha çok ifade edilmiştir. Yardım meslekleri ile ilgili bölümler dışında diğer bölümlerde okuyan öğrenciler, yapacakları meslek itibarıyla daha az manevi doyum içeren işler yapmaktadırlar. Bu durumun, bu bölümlerde okuyan öğrencilerin tasavvufu daha çok yukarıda yazılan kavramlarla dile getirmesine neden olduğu söylenebilir.

Araştırmanın nicel sorularına verilen cevapların sonuçlarına göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun tasavvuf anlayışının -çalışmada ortaya çıkan- oluşmasında daha çok kendi duygu ve düşünceleri etkili olmuştur. Bunun yanında çalışmaya göre öğrencilerin tasavvuf anlayış ve algılayışlarını etkileyen diğer en önemli faktörler ise aile, yakın çevre, dinî/manevi kaynaklar ile okudukları okullar ve arkadaşlarıdır. Bu konuda bölümler arasında çok anlamlı bir farklılık oluşmamıştır.

Çalışmada sorulan bağlamsal nicel soruların cevaplarının sonuçlarına göre tasavvufi bilgi düzeyi, maneviyata önem verme düzeyi ifadeleri ile dindarlık düzeyi ifadelerinde en yüksek puan ilahiyat/İslami ilimler bölümünde olmuştur. Sağlık ile ilgili bölümlerde okuyan öğrenciler diğer bölümlerdeki öğrencilere göre tasavvufun hayatlarında daha önemli olduğunu belirtmişlerdir. Tüm bölümlerin sonuçlarına genel olarak bakıldığında, öğrenciler yüksek bir düzeyde maneviyata önem verdiklerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde çalışmanın bu bölümünden elde edilen sonuçların

ortalamasına bakıldığında, öğrenciler, tasavvufun eğitim öğretimde ve özellikle yardım meslekleri ile ilgili bölüm öğrencilerinin eğitiminde yer alması gerektiğini yüksek düzeyde ifade etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre erkek ve kadın öğrencilerin tasavvufun hayatlarındaki önemine dair verilerine bakıldığında aralarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

5.2. Öneriler

Üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayışı ve algılayışı konusunda ülkemizde yapılan az sayıdaki çalışmalardan birisi olan bu çalışma, bazı sınırlılıklar içermektedir. Konu ile ilgili ileride yapılacak çalışmalar için şu önerilerde bulunulmuştur:

Araştırmalar-Araştırmacılar için Öneriler: Araştırma, eğitim seviyeleri eşit ve yaş grupları birbirine yakın, üniversitede okuyan öğrenciler ile yapılmıştır. Dolayısıyla değişik yaş grupları ve farklı eğitim seviyelerine sahip öğrencilerle/bireylerle daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Yapılacak bu yeni araştırmaların sonuçları ile bu çalışmanın sonuçları karşılaştırılabilir. Bu araştırmanın daha sonra yapılacak çalışmalara örnek teşkil etmesi beklenmektedir.

Bu çalışma sonucunda tasavvuf anlayışı ve algılayışı hususunda üniversite öğrencilerinden elde edilen sonuçların, toplumdaki diğer gruplar üzerinde yapılacak olan araştırma sonuçları/bulguları ile karşılaştırılması faydalı olur. Bu amaçla tasavvuf anlayışı ve algılayışı konusunda değişik yaş ve gruplarla daha geniş kapsamlı araştırmalar yapılabilir. Belki böyle bir çalışma için disiplinler arası yardımlaşmalara da ihtiyaç duyulabilir.

Yapılan bu çalışma kesitsel ve karma bir çalışmadır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular nicel veya nitel sonuçlarla karşılaştırılabilir. Üniversite öğrencileri veya farklı sosyal gruptaki bireylerle ilgili boylamsal çalışmalar da yapılabilir. Kesitsel ve karma olan bu çalışmanın bulguları boylamsal ve nicel/nitel çalışmalarla karşılaştırılabilir.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuçları daha iyi anlamlandırmak amacıyla sonuçların psikolojik/sosyolojik arka boyutları da ele alınabilir. Bu çalışma sadece tasavvuf ve din alanıyla ilgili olduğundan konunun psikolojik/sosyolojik arka planı irdelenmemiştir.

Toplumsal Savunuculuk Alanında Öneriler: Araştırma sonucunda öğrencilerin olumlu bir tasavvuf anlayış ve algısına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin olumlu tasavvuf algısı, toplum ve üniversite öğrencileri için yaşamın iyileştirilmesi adına çeşitli alanlarda kullanılabilir. Bilimsel olarak tasavvuf ve tasavvufun hayatın farklı alanlarında yaşamı daha da zenginleştirmesi ve var olan bazı

biyopsikososyal manevi ve ekonomik meselelerin ele alınmasında etkin ve ampirik çalışmaların ilerlemesi için bir başlangıç çalışması olabilir. Araştırma sonuçlarının, gençlerle çalışan, üniversite öğrencileri ile ilgili politika üreten ve bu politikaları hayata geçiren kurum, kuruluş ve araştırmacılar için de yararlı olacağı düşünülmektedir.

Tasavvuf öğretileri, geçmişten günümüze, Müslümanları olduğu kadar farklı inanç ve kültürlerle sahip insanları etkilemiş ve onları kendine çekmeye devam etmektedir. Tasavvufun öğretileri daha fazla fark edilip tanındığında medeniyet üzerindeki etkisi daha fazla görülecek ve insanlar üzerindeki etkisi artacaktır.

Ruh Sağlığı Uzmanları İçin Öneriler: Tasavvuf, insanın deruni ve gönül dünyasına hitap ederek bireylerin manevi ve biyopsikososyal ihtiyaçlarının sağlıklı bir din anlayışı zemininde giderilmesi amacını taşımaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için özellikle sufi psikolojisinden yararlanmanın faydasına inanılmaktadır. Araştırma bulguları üzerinden yapılacak çıkarımlar ile üniversite öğrencileri için danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile din ve dünya görüşlerinin gelişimine ve psikolojik iyi olma hali düzeylerine katkı sağlanabilir.

Tasavvuf, psikoloji alanında pozitif bilimlerle birlikte bir uyum içinde toplum sağlığı ve özellikle bir geçiş ve arayış döneminde olan üniversite öğrencilerine psikolojik rehberlik alanında kullanılabilir.

Eğitim Alanı ve Uzmanları İçin Öneriler: Araştırma sonucunda öğrencilerin tasavvufu; huzur, anlam arayışı, ruhi doyum ve maneviyatla bağdaştırdığı ve tasavvufla ilgili olumlu bir algıya sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu konuda MEB'in program geliştirirken çeşitli bölümlerde tasavvuf ilminin öğretilerini üniversite öğrencilerine sunacak şekilde ders içerikleri hazırlaması önerilir. Ahlaklı insan yetiştirme bütün toplumlar için önemli bir amaçtır. Tasavvuf öğretilerine -bunu sağlayabilecek önemli bir olgu olarak- hem örgün hem de yaygın eğitimde yer verilmelidir.

Eğitim alanında özellikle sadece kurala dayalı bir öğretim yerine sevgi ve değer temelli eğitim öğretim için sufi eğitim ve öğretilerinden ve tasavvufun hoşgörü ve sevgi niteliğinden daha yoğun ve etkili bir şekilde yararlanılabilir.

Son olarak, pandemi döneminde yapılan bu çalışma ile bireysel ve toplumsal kaygılar yaşayan üniversite öğrencilerine ulaşmak ve onların tasavvuf anlayışlarını keşfetmek mümkün olmuştur. Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle tasavvufu ilk defa ele alan bu tez çalışmasının, bundan sonra yapılacak araştırmalar için uygulanabilirlik yönünden yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abuzer, C., 2010, Üniversite gençliğinin değişen din anlayışı, *İpek Yayın Dağıtım*, İstanbul.
- Acar, M. C., 2018, Bireysel psikolojik danışma sürecinde dinî boyut: Üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırma, Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum.
- Akkır, R., 2019, Üniversite öğrencilerinin tasavvuf, tarikat ve rabita olgusuna bakışı: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği, *Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5 (2), 1273-1298. Erişim Bilgisi <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=AW9zBpubyZgeuuwfU565> [Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022].
- Akkır, R., 2020, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin din anlayışları: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 444-472. Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat/issue/58502/825945> [Erişim Tarihi: 18 Şubat 2022].
- Aktaş, A., 2014, Tarikatların toplumsal işlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı örneği), Yüksek Lisans Tezi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Aktaş, A., 2020, Şeyhlik kurumunun sosyal ve dini pratikler üzerindeki etkileri (Siirt örneği), Doktora Tezi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Altıntaş, H., b.t.y., Tasavvuf tarihi, *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Amman, M. T., 2017, Anlamak ve arınmak: Sosyoloji ile tasavvuf arasında köprülerin kurulması, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 18-22. Erişim Bilgisi https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir/issue/34101/377264#article_cite [Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2022].
- Armaner, N., 1980, Din psikolojisine giriş, *Ayyıldız Matbaası*, Ankara.
- Ateş, S., 1993, “Tasavvuf”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 8 (119-121), *TDV Yayınları*, İstanbul.
- Aydınlı, A., 1986, Doğu devrinde tasavvuf ve hadis, *Seha Neşriyat*, İstanbul.
- Aynî, M. A., 2020, Hüccetü'l İslam İmam Gazâlî, (Haz. Ebubekir Subaşı), *İlk Harf Yayınevi*, İstanbul.
- Balaban, T. ve Yapıcı, M., 2013, Türkçe öğretmen adaylarının tasavvufa ilişkin metaforları, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (9), 745-755. Erişim Bilgisi

https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=16809 [Erişim Tarihi: 25 Şubat 2022].

- Baynal, F. ve Yaman, E., 2015, Kadınların dini gruplara yönelme, katılma ve bağlanma nedenleri, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12 (30), 141-179. Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29166/312331> [Erişim Tarihi: 21 Mart 2022].
- Battal Bayraktar, E., 2021., Cumhuriyet dönemi mutasavvıflarından Doktor Münir Derman, *Ankara Kalem Neşriyat*, Ankara.
- Bayraktar, E., 2016, Farklı bir sufi tipolojisi: Operatör Dr. Münir Derman, *Akademiar Dergisi*, 1, 203-237 Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/286459> [Erişim Tarihi: 26 Mart 2022].
- Bayzan, A. R., 1998, Çağdaş psikoterapi ekolleri açısından tasavvufi bilinç yapılanmasının değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa. Erişim Bilgisi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=24i4p-skgFHKMb5p8uQv2w&no=24i4p-skgFHKMb5p8uQv2w> [Erişim Tarihi: 14 Şubat 2022].
- Bilgin, B., 1981, Din eğitiminin genel eğitimdeki yeri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 469-483. Erişim Bilgisi https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000599 [Erişim Tarihi: 09 Nisan 2022].
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, 2014, Hadislerle İslam, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, 3, 55. Erişim Bilgisi <https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=55> [Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2022].
- Câmî, A., 1971, Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds tercümesi, (Çev. Kâmil Candoğan ve Sefer Malak), *Bedir Yayınevi*, İstanbul.
- Demir, R., Tanhan, A., Çiçek, İ., Yerlikaya, İ., Kurt, S. Ç., & Ünverdi, B., 2021, Yaşam kalitesinin yordayıcıları olarak psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu, *Yaşadıkça Eğitim*, 35 (1), 192-206. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.33308/26674874.2021351256> [Erişim Tarihi: 19 Mart 2022].
- Demirkol A. ve Aslan S., 2021, Holland'ın tipolojisi, bağlanma ve beş faktör kişilik kuramı üzerine bir derleme çalışması, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3), 1127-1150. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.47525/ulasbid.932449> [Erişim Tarihi: 8 Haziran 2022].
- Doğan, M., 2021, Üniversite öğrencilerinin kader algıları: Metaforik bir araştırma, *Kader Dergisi*, 19 (2), 645-677. Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaderdergi/issue/67795/1010464> [Erişim Tarihi: 03 Mart 2022].

- Doğrul, Ö. R., 1948, İslamiyetin geliştirdiği tasavvuf, *Ahmet Halit Kitabevi*, İstanbul, s.42-45.
- Doyumgaç, İ., Tanhan, A., & Kıymaz, M. S., 2021, Understanding the most important facilitators and barriers for online education during covid-19 through online photovoice methodology, *International Journal of Higher Education*, 10 (1), 166-190. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.5430/ijhe.v10n1p166> [Erişim Tarihi: 08 Nisan 2022].
- Düzenli, P., 2007, Tâbiîn döneminin sekiz zâhidi, *Diyanet İlmi Dergi*, 43 (1), 1-144. Erişim Bilgisi <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=10432> [Erişim Tarihi: 03 Nisan 2022].
- Efe, A., 2008, Dini gruplaşma ve cemaatleşme olgusunun sosyolojik açıdan incelenmesi (Isparta örneği), *Tuğra Matbaası*, Isparta.
- Eraydın, S., 2014, Tasavvuf ve tarikatlar, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Erdoğan, E., 2014, Üniversite öğrencilerinde tanrı algısının dini yönelim biçimleri ile ilişkisi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (27), 167-185. Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19573/208778> [Erişim Tarihi: 09 Mayıs 2022].
- Erginli, Z., 2018, Oryantalizm ile mistisizm arasında Batı dünyasında tasavvufa bakış biçimleri üzerine, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (13), 1-35. Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406819> [Erişim Tarihi: 01 Haziran 2022].
- Erin, A., 2018, Vahdet-i vücûd düşüncesi muvâcehesinde risâle-i nûr'daki varlık mertebeleri, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2 (1), 69-84. Erişim Bilgisi https://dergipark.org.tr/tr/pub/buiif/issue/37878/437923#article_cite [Erişim Tarihi: 5 Nisan 2022].
- Foster-Fishman, P., Nowell, B., Deacon, Z. et al., 2005, Using methods that matter: The impact of reflection, dialogue, and voice. *Am J Community Psychol*, 36, 275–291. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.1007/s10464-005-8626-y> [Erişim Tarihi: 26 Nisan 2022].
- Fragar, R., 2014, Kalp, nefis ve ruh, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), *Gelenek Yayıncılık*, İstanbul.
- Genç, E., Tanhan, A., & Kose, O., 2021, Exploring the facilitators and barriers to intimate relationships during COVID-19 through online photovoice methodology, *Manuscript under review*. Erişim Bilgisi <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.33795.12321> [Erişim Tarihi: 26 Nisan 2022].

- Göktaş, V., 2011, Tasavvufi terbiye'nin günümüz din eğitim-öğretimine sunabileceği imkânlar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2), 137-155. Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582087> [Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022].
- Göktaş, V., 2019, Tasavvuf tarihi, *İlgi Kültür Sanat Yayıncılık*, İstanbul.
- Gözütok, Ş., 1992, Bir din eğitimi disiplini olarak tasavvuf, Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Gündüz, S. ve Ocak, A., 2016, Üniversite öğrencilerinin yesevî algısı, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11 (18), 249-260. Erişim Bilgisi https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=19950 [Erişim Tarihi: 03 Mart 2022].
- Güngör, E., 1996, İslam tasavvufunun meseleleri, *Ötüken Yayınları*, İstanbul.
- Gürsu, O., 1999, Günümüzde tasavvuf yoluyla İslam'a yönelişin sosyo-psikolojik analizi, Yüksek Lisans Tezi, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa.
- Gürsu, O., 2018, Türk akademik araştırmalar dergisi uluslararası multidisipliner kongresi, M. Şahin ve Ş. Göküş (Ed.), *Otto Yayınları*, (s. 315-322), 12-14 Ekim 2018, Antalya.
- Isgandarova, N., 2018, Muraqaba as a mindfulness-based therapy in ıslamic psychotherapy, *Journal of religion and health*, 58 (4), 1146-1160. Erişim Bilgisi <http://dx.doi.org/10.1007/s10943-018-0695-y> [Erişim Tarihi: 17 Nisan 2022].
- Işıtan, İ., 2014, Sufi psikolojisi, *Divan Kitap*, Ankara.
- İbn Haldûn, 1984, Şifâu's-sâil (tasavvufun mahiyeti), (Haz. Süleyman Uludağ), *Dergâh Yayınları*, İstanbul.
- İbn Haldûn, 2004, Mukaddime, C.2, (Çev. Halil Kendir), *İmaj A. Ş. (Yeni Şafak Kültür Armağanı)*, Ankara.
- İsfahânî, E. N., 2015, Hilyetül evliya ve tabakatül asfiya, C.2, (Çev. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız), *Ocak Yayıncılık*, İstanbul, 134.
- İz, M., 1969, Tasavvuf, *Rahle Yayınevi*, İstanbul.
- Kara, M., 1995, Tasavvuf ve tarikatlar tarihi, *Dergâh Yayınları*, İstanbul.
- Kara, M., 2015, Tekkeler ve zaviyeler, *Dergâh Yayınları*, İstanbul.
- Kartal, A., 2015, Tasavvufun oluşumu şariat-hakikat ilişkisi, *Emin Yayınları*, Bursa.

- Kayıklık, H., 2011, Tasavvuf psikolojisi, *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Kerimov, E., 2020, Üniversite öğrencilerinde dini tutum ve yaşam doyumunun mutluluk üzerindeki rolü (Azerbaycan örneği), Doktora Tezi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Samsun.
- Kılavuz, A. S., 2013, “Zeynelâbidîn”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 44 (365-366), *TDV Yayınları*, İstanbul.
- Kılıç, M. E., 2005, Modern üniversite eğitiminde “tasavvuf”, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantılar Dizisi:1, *Ensar Neşriyat*, İstanbul, s.1076-1086.
- Kılıç, M. E., 2009, İbn-i Arabî’yle “zaman’ın ruhu”nu okumak, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 23, 53-63. Erişim Bilgisi <http://www.tasavvufakademi.com/?bolum=ayrinti&no=2054> [Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2022].
- Kılıç, M. E., 2020, Tasavvufa giriş, *Sufi Kitap*, İstanbul.
- Koç, A., 2011, Üniversite öğrencilerinde tanrı tasavvuru, benlik algısı ve öfke yaşantısı, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Konur, H., 2018, Medeniyet inşasında tasavvufun rolü, *Akademiar Dergisi*, (4), 13-35. Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademiar/issue/37304/421560> [Erişim Tarihi: 10 Mart 2022].
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî, *Diyanet Kur’an Meali*. Erişim Bilgisi <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-suresi/2168/28-ayet-tefsiri> [Erişim Tarihi: 25 Mart 2022].
- Kuşeyrî, A., 2020, Kuşeyri risalesi, (Çev. Muhammed Coşkun), *İlk Harf Yayınevi*, İstanbul.
- Kuzgun, Y., 2009, Meslek rehberliği ve danışmanlığına giriş, 4. Baskı, *Nobel Yayın Dağıtım*, Ankara.
- Küçük, H., 2004, Batı’da “sufizm” meselesine toplu bir bakış, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 13, 231-263. Erişim Bilgisi http://isamveri.org/pdfdr/D02193/2004_V_13/2004_V_13_KUCUKH.pdf [Erişim Tarihi: 01 Haziran 2022].
- Küçük, H., 2015, Ana hatlarıyla tasavvuf tarihine giriş, *Ensar Yayınları*, İstanbul.
- Kütük Yılmaz, P., 2021, Gençlerle yürütülen photovoice projeleri: Katılımlı bir araştırma yöntemi, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (33), 174-192. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.26466/opus.755521> [Erişim Tarihi: 13 Mart 2022].
- Meydan, H. ve Aydın, S., 2020, Üniversite gençliğinin kurumsal ve öznel dindarlığa bakışı ve etkileyen faktörler üzerine nitel bir araştırma, *Bülent Ecevit*

- Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 299-323. Erişim Bilgisi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuifd/issue/58227/726749> [Erişim Tarihi: 20 Şubat 2022].
- Mirza, G. A., 2014, Yeni dinselleşme eğilimleri ve maneviyat arayışları, Doktora Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Monis, Ş., 1992, Üniversite öğrencilerinde yaşam amacı ve dindarlık, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Nedvî, A., 1996, Tasavvuf ve hayat, (Çev. Mustafa Ateş), *İrfan Yayıncılık*, İstanbul.
- Otanga, H., Tanhan, A., Musili, P. M., Arslan, G., & Buluş, M., 2022, Exploring college students' biopsychosocial spiritual wellbeing and problems during COVID-19 through a contextual and comprehensive framework, *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20 (1), 619-638. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.1007/s11469-021-00687-9> [Erişim Tarihi: 20 Nisan 2022].
- Öngören, R., 2011, "Tasavvuf", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 40 (119-126), *TDV Yayınları*, İstanbul.
- Özkan, N., 2021, Farklı eğitim düzeyine sahip kadınların cinselliğe bakışının online seslifoto yöntemi (OSF) ile incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Öztürk, E. E., 2017, Üniversite öğrencilerinde iyimserlik, dindarlık ve dini yönelim ilişkisi, *İslami İlimler Dergisi*, 12 (3), 165-190. Erişim Bilgisi <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TWpZNE56RTFOUT09> [Erişim Tarihi: 28 Şubat 2022].
- Öztürk, Y. N., 1989, Kur'an-ı Kerim ve sünnete göre tasavvuf, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Palibroda, B., Krieg, B., Murdock, L. & Havelock, J., 2009, A practical guide to photovoice: sharing pictures, telling stories and changing communities, Erişim Bilgisi http://www.pwhce.ca/photovoice/pdf/Photovoice_Manual.pdf [Erişim Tarihi: 13 Mart 2022].
- Pazarlı, O., 1982, Din psikolojisi, *Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Polat, A. ve Bilgin A., 2019, İslam düşüncesinde eleştiri kültürü ve tahammül ahlakı, Haz.: Şaban Argun, III. Cilt, *Ensar Yayınları*, İstanbul, 163-184.
- Safa, P., 1961, Mistisizm, *Bâbüâli Yayınevi*, İstanbul, s.8.
- Sarıkaya, M. S., 2001, Dinî zihniyetimizin oluşumunda dinî tarikat ve cemaatlerin olumsuz izdüşümleri, *Arayışlar: İnsan Bilimleri Araştırmaları* 3 (5-6), 1-16.
- Sayar, K., 2020, Sufi psikolojisi, 6. Baskı, *Kapı Yayınları*, İstanbul.

- Selçuk, M., 1991, Çocuğun eğitiminde dinî motifler, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara.
- Serouya, H., 1967, Mistisizm, (Çev. Nihal Öno), *Varlık Yayınevi*, İstanbul, s.8.
- Serrâc, E. N., 1996, el-Lüma', (Çev. H. Kâmil Yılmaz), *Altınoluk Yayınları*, İstanbul.
- Sezgin, K., 2016, Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve dindarlık düzeylerinin incelenmesi (Dicle Üniversitesi örneği), Yüksek Lisans Tezi, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Diyarbakır.
- Smith, J. A. & Osborn, M., 2003, Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to methods* (pp. 51–80), London: Sage.
- Smith, J. A. & Osborn, M., 2004, Interpretative phenomenological analysis, *Doing Social Psychology Research*, 229-254. Erişim Bilgisi <https://psycnet.apa.org/record/2004-12494-009> [Erişim Tarihi: 14 Mart 2022].
- Smith, J. A., 2011, Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis, *Health Psychology Review*, 5 (1), 9-27. Erişim Bilgisi <https://psycnet.apa.org/record/2014-21400-002> [Erişim Tarihi: 14 Mart 2022].
- Sunar, C., 2005, Mistisizmin ana hatları, *Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Şahin, A., 2014, Nevşehir Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran Üniversitesi öğrencilerinin Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran-ı Veli ile bektâşilik ve ahilik algıları, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 71, 171-195. Erişim Bilgisi <https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1592> [Erişim Tarihi: 03 Mart 2022].
- Tahralı, M., 1981, Fransız Müslüman Abdülvâhid Yahyâ (Rene Guenon)'un eserlerinde tasavvuf ve mistisizm farkı, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (4), 21-36. Erişim Bilgisi <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/muammer.cengiz/65076/Tasavvuf%20Ove%20Mistisizm%20Fark%C4%B1.pdf> [Erişim Tarihi: 11 Mart 2022].
- Tanhan, A., 2019, Acceptance and commitment therapy with ecological systems theory: Addressing muslim mental health issues and wellbeing, *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, 3 (2), 197-219. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.47602/jpsp.v3i2.172> [Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022].
- Tanhan, A., 2020, COVID-19 sürecinde online seslifoto (OSF) yöntemiyle biyopsikososyal manevi ve ekonomik meseleleri ve genel iyi oluş düzeyini ele almak: OSF'nin Türkçeye uyarlanması, [utilizing online photovoice (OPV) methodology to address biopsychosocial spiritual economic issues and wellbeing during COVID-19: Adapting OPV to Turkish.] *Turkish Studies*, 15 (4), 1029-1086. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44451> [Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022].

- Tanhan, A., Arslan, G., Yavuz, K. F., Young, J. S., Çiçek, İ., Akkurt, M. N., Ulus, İ. Ç., Görünmek, E. T., Demir, R., Kürker, F., Çelik, C., Akça, M. Ş., Ünverdi, B., Ertürk, H., & Allen, K., 2021, A constructive understanding of mental health facilitators and barriers through online photovoice (OPV) during COVID-19, *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 214-249. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.15257.13921> [Erişim Tarihi: 25 Şubat 2022].
- Tanhan, A., & Francisco, V. T., 2019, Muslims and mental health concerns: A social ecological model perspective, *Journal of Community Psychology*, 47 (4), 964-978. Erişim Bilgisi <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/jcop.22166> [Erişim Tarihi: 25 Şubat 2022].
- Tanhan, A., & Strack, R. W., 2020, Online photovoice to explore and advocate for muslim biopsychosocial spiritual wellbeing and issues: Ecological systems theory and ally development, *Current Psychology*, 39 (6), 2010-2025. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00692-6> [Erişim Tarihi: 25 Mart 2022].
- Tanhan, A. & Young, J. S., 2021, Approaching mental health: Social ecological model and theory of planned behavior/theory of reasoned action, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 6 (14), 1967-2015. Erişim Bilgisi <http://dx.doi.org/10.35826/ijoecc.470> [Erişim Tarihi: 20 Mart 2022].
- Tanhan, A. & Young, J. S., 2022, Muslims and mental health services: A concept map and a theoretical framework, *Journal of Religion and Health*, 61 (1), 23-63. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01324-4> [Erişim Tarihi: 18 Mart 2022].
- Tanhan, A., Uğur, E., Çiçek, İ., Nalbant, A. & Kalenderoglu, A., 2022, Counseling's effect on psychological flexibility: A quasi experimental study, *E-International Journal of Educational Research*, 13 (2), 74-89. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1063518> [Erişim Tarihi: 23 Şubat 2022].
- Taş, K., 2010, Dindarlığa yüklenen anlamlar: Üniversite öğrencileri üzerine uygulamalı bir araştırma, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 47-62. Erişim Bilgisi <https://tinyurl.com/mryjn9cs> [Erişim Tarihi: 13 Mart 2022].
- Toprak, Y. H., 2021, Üniversite öğrencilerinde Allah tasavvuru-Siirt Üniversitesi örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Siirt.
- Tümkiye, S., Kuşdemir Kayıran, B., Tanhan, A., & Arslan, Ü., 2021, Using online photovoice (OPV) to understand youths' perceptions of distance education during COVID-19, *International Journal of Education and Literacy Studies*, 9 (4), 45-60. Erişim Bilgisi <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.9n.4p.45> [Erişim Tarihi: 13 Nisan 2022].
- Türer, O., 2013, Ana hatlarıyla tasavvuf tarihi, *Ataç Yayınları*, İstanbul.
- Uludağ, S., 1979, İslam düşüncesinin yapısı, 1. Baskı, *Dergâh Yayınları*, İstanbul.

- Wang, C., Burris, M. A. & Ping, X. Y., 1996, Chinese village women as visual anthropologists: A participatory approach to reaching policymakers, *Social science & medicine*, 42 (10), 1391-1400. Erişim Bilgisi <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8735895/> [Erişim Tarihi: 13 Mart 2022].
- Wang C, Burris M. A., 1997, Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment, *Health Education & Behavior*, 24 (3), 369-387. Erişim Bilgisi <https://doi.org/10.1177/109019819702400309> [Erişim Tarihi: 17 Mart 2022].
- Yazıcı, T., 1994, “Ebû Hafs el-Haddâd”, Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi 10 (127-128), *TDV Yayınları*, İstanbul.
- Yıldız, M., 2001, Dindarlık ve ölüm kaygısı (tasavvufi yaklaşım ve günümüz üniversite öğrencileri), *Journal of Religious Culture*, 43b. Erişim Bilgisi https://www.researchgate.net/publication/313559055_Dindarlik_ve_Olum_Kaygisi-Tasavvufi_Yaklasim_ve_Gunumuz_Universite_Ogrencileri [Erişim Tarihi: 03 Mart 2022].
- Yılmaz, H. K., 2018, Ana hatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar, 27. Baskı, *Ensar Yayınları*, İstanbul.
- Yılmaz, Ö., 2007, Avrupa birliği sürecinde dini kimliğin korunmasında tasavvuf disiplinine duyulan ihtiyaç, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 8, (19), 187-210. Erişim Bilgisi <http://www.tasavvufakademi.com/?bolum=ayrinti&no=559> [Erişim Tarihi: 07 Şubat 2022].
- Yılmaz, Ö., 2015, Geçmişten günümüze tasavvuf ve tarikatlar, *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Zavalsız, Y. S., 2014, Üniversite öğrencilerinin değer algısı (Karabük Üniversitesi örneği), *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (2), 1739-1762. Erişim Bilgisi https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=17342 [Erişim Tarihi: 02 Mart 2022].

EKLER

EK.1. Online Seslifoto (OSF) Formu

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin tasavvuf anlayışlarını keşfetmeye çalışacağız.

Bu çalışmaya katılmayı kabul edebilir veya reddedebilirsiniz. Ayrıca çalışmanın herhangi bir yerinde (analiz başlamamışsa) onayınızı çekme hakkına da sahipsiniz. Ancak formları sonuna kadar ve eksiksiz doldurmanız, bu araştırmanın geçerli olabilmesi için önem taşımaktadır.

Araştırmada (ilk/gecici) Onam Sorusu

Katılımcı beyanı: Araştırma ile ilgili yukarıdaki bilgiler bana aktarıldı. Bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayınlarda kullanılmasını kabul ediyorum. Bu araştırmada ‘katılımcı’ olarak yer alma kararını aldım. Bu araştırmaya göndereceğiniz verinin daha anlamlı ve yaşanabilir bir dünyaya katkı yapmada kullanılmasına izin (onam) veriyor musunuz? Bu soruyu araştırmanın en sonunda TEKRAR cevaplayacaksınız ve ORDA VERECEĞİNİZ EN SON CEVABINIZ GEÇERLİ OLACAKTIR; bundan dolayı bu kısımda bu soruyu boş bırakabilirsiniz.

1. Evet, gönderdiğim bilgiler araştırma için anonim şekilde kullanılabilir.
2. Hayır, gönderdiğim bilgiler araştırma için kullanılsın. Çalışmayı merak ettiğim için katıldım.

Bölüm 1: Online Seslifoto (OSF) Yöntemiyle Üniversite Öğrencilerinin Tasavvuf

Anlayışını Keşfetmek

Bu bölümde tasavvuf anlayışınızı OSF yoluyla beş adımda anlamaya çalışacağız. Bu araştırma Türkiye’de bulunan bütün üniversite öğrencilerinin katılımına açıktır.

1. Bölüm - 1. Adım - AKLINIZA GELEN İLK KELİMELEK/KAVRAMLAR:

Hayatınız boyunca tasavvufu yolunuzun kesiştiği veya size tasavvufu hatırlatan anları düşünün. Tasavvuf denilince aklınıza ilk gelen kelime ya da kelimeler nelerdir? Sonraki adımlarda yazdıklarınız arasından sizin için en önemli olan bir veya birkaç kelimeye odaklanmanız gerekecek. Bu aşamada en az bir (1) ve en fazla on (10) kelimeyi aşağıya yazabilirsiniz.

1. Bölüm - 2. Adım- FOTOĞRAF YÜKLEME

Kendi hayat tecrübenizi göz önünde bulundurarak sizin için tasavvufu tanımlayan, simgeleyen, betimleyen kelime veya kelimeleri düşündünüz. Şimdi bu en önemli bir veya birkaç kelimeyi betimleyecek temsili bir fotoğraf çekiniz. Nasıl bir fotoğraf çekmek istediğiniz konusunda zorluk yaşıyorsanız, istediğiniz kadar fotoğraf çekebilir ve ardından bunların arasından seçeceğiniz “sadece bir” fotoğrafı yükleyebilirsiniz. Birden çok fotoğraf yükleyemeyeceksiniz. Ayrıca daha önce çekmiş olduğunuz fotoğraflardan bu çalışmaya uygun olan varsa onu da kullanabilirsiniz. Fakat fotoğrafınızın hiçbir insanı kısmî/tam olarak içermemesi ve üçüncü kişilerin özel mülkünü tanınacak şekilde barındırmaması gerekiyor. İnternette bulunan ve size ait olmayan fotoğrafları kullan-ma-ma-nızı öneriyor ve sizin tarafınızdan çekilecek fotoğrafların daha değerli olacağına inanıyoruz.

1. Bölüm - 3. Adım - HİKÂYENİZİ EKLEME

Çektiğiniz temsili fotoğrafa bir ses, yorum yani hikâye ekleyin. En önemli kelime/lere ve onu temsil edecek fotoğrafa karar verdiyseniz, bunlara eşlik edecek anlamlı bir yorum yazabilirsiniz. Yazacağınız bu yorumun, tasavvufa dair çekilen fotoğrafınıza anlam katan bir hikâye olacağı kuvvetle

muhtemeldir. Fotoğraflar tek başına çok şey anlatsa da iyi yazılmış bir yorum fotoğrafın hayat bulmasına büyük katkı sağlar. Daha anlamlı ve kapsayıcı olması için aşağıda bulunan GÖZSAN sorularını kullanabilirsiniz. Lütfen sorulara tek tek cevap vermek yerine, cevapları içeren anlamlı bir öz, yorum, hikâye yazmaya çalışın. Yorumu yazarken tanınacak şekilde kişi bilgileri kullanılmamalıdır, kullanılması durumunda analiz sürecinde bu bilgiler dışarıda bırakılacaktır. Aşağıdaki 6 sorunun anahtar kelimelerinin harflerinden oluşan GÖZSAN açıklamasını takip ederek daha etkili, öz ve anlamlı bütün hikâyenizi (yorum/sesinizi) aktarabilirsiniz. GÖZSAN açıklamasını takip ettiğinizde başka GÖZler (kişiler) fotoğraf ve hikâyenizi başka şey SANmadan sizin hikâye/ses/yorumunuzu daha etkili bir şekilde duyabilir, hissedebilir ve ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara aktarabilir. GÖZSAN anlamlı ve kapsayıcı 6 sorusunu aşağıda görebiliriz.

- Fotoğrafta tasavvufa dair NE **GÖRÜYORSUNUZ**?
- Fotoğrafta NELER OLUYOR (fotoğrafı kısaca anlatınız/betimleyiniz)?
- Fotoğrafta olanların SEN/SİZ (bireysel veya beraber yaşadığımız topluluğumuz için) ile nasıl bir ilişkisi var?
- Bunun oluşmasını SAĞLAYAN NE?
- Fotoğrafı alırken ve şu anda bunları yazarken ne YAŞIYORSUNUZ (bedensel his, duygu, düşünce, davranış)?
- Bu en önemli kelime/leri, fotoğraf ve hikâyenizi düşündüğünüzde bu konuda hepimiz (ilahiyat uzmanları, din adamları, manevi önderler, ruh sağlığı uzmanları, akranlar, araştırma ve hizmet kuruluşları, yöneticiler ve diğerleri) NE YAPABİLİRİZ hayatı daha da anlamlandırmak için?

1. Bölüm - 4. Adım: Ana Tema (Metafor)

Şimdi ilk üç adımı yani en önemli kelime/kavramları, fotoğraf ve özellikle de hikâyenizi düşündünüz ve tüm bunları özellikle de hikâyenizi kapsayan yani özetleyen kelime, tema veya metaforlar belirleyip aşağıdaki kutuya yazabilirsiniz. Lütfen bunları toplamda 10 kelimeyi geçmeyecek şekilde yazınız. Bu özet kelime, tema veya metaforlar sayesinde diğer insanlar fotoğraf ve hikâyemizi kısa, öz ve anlamlı bir şekilde kavrar, zihinlerinde ve kalplerinde daha kolay bir şekilde saklar ve anlar. Dahası çıkarılan bu anlamdan ileriye dönük faydalı adımlar atabilirler.

1. Bölüm- 5. Adım- Tasavvufu Algılayışınızı Sistemlere Atfetme

Tasavvufu algılayışınızı aşağıdaki hangi sistem/faktörlere atfediyorsunuz (yani sizin bu tasavvuf algınızı hangi faktörler etkiledi, oluşturdu)? (Düşündüğünüz tüm seçenekleri seçebilirsiniz)

1. Bireysel/içsel faktörler: kişinin duygu, düşünce, davranış, tutum, cinsiyet, eğitim düzeyi v.b.
2. Mikrosistem faktörler: aile, okul, akran, fiziki çevre, dinî/manevi kaynaklar v.b.
3. Egzosistem faktörler: medya, komşular, sosyal hizmetler, yerel yönetimler, yerel kuruluşlar v.b.
4. Makrosistem faktörler: hükümetlerin politikaları, toplum değerleri, ekonomi v.b.
5. HEPSİ birlikte algılayışımı şekillendirmekte etkilidir.

2. Bölüm: Demografik ve Bağlamsal Sorular

OSF ile Üniversite Öğrencilerinin Tasavvuf Anlayışını Keşfetmek - 2. Bölüm - Demografik ve Bağlamsal Sorular

Okuduğunuz Üniversite

Okuduğunuz Bölüm

Cinsiyetiniz (Biyolojik)

Kadın

Erkek

Tasavvuf bilgim oldukça iyi bir düzeydedir.

Kesinlikle KATILMIYORUM 1 2 3 4 5 Kesinlikle KATILIYORUM

Tasavvufun kendi şahsî hayatımdaki rolü oldukça önemlidir.

Kesinlikle KATILMIYORUM 1 2 3 4 5 Kesinlikle KATILIYORUM

Dindar bir insan olduğumu düşünüyorum.

Kesinlikle KATILMIYORUM 1 2 3 4 5 Kesinlikle KATILIYORUM

Maneviyata önem veren bir insan olduğumu düşünüyorum.

Kesinlikle KATILMIYORUM 1 2 3 4 5 Kesinlikle KATILIYORUM

Tasavvuf bilgisinin minimum düzeyde tüm topluma verilen eğitimde öğrencinin seviye/sınıfına göre sağlanması gerektiğini düşünüyorum.

Kesinlikle KATILMIYORUM 1 2 3 4 5 Kesinlikle KATILIYORUM

Yardım mesleğini okuyan öğrencilerin (ilahiyat/İslami ilimler, psikolojik danışmanlık ve rehberlik-PDR, psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, tıp vb.) tasavvuf eğitimini minimum düzeyde de olsa alması gerekir.

Kesinlikle KATILMIYORUM 1 2 3 4 5 Kesinlikle KATILIYORUM

Araştırmada Paydaş Olmak?

Bu araştırmamızda paydaş olmak ister misiniz? Paydaş olmak yani analiz sürecinde yer almak, çalışmayı gözden geçirmek, sonuçları ilgili yerlere (ör., ilahiyat/İslami ilimler fakülteleri, ruh sağlığı uzmanları, eğitimci, öğrenci ve ilgili kuruluşların yöneticileriyle farklı yollarla (ör., konferans, seminer, bilimsel makale) paylaşmak gibi) iletmek ve konferanslarda bizimle sunmak istiyorsanız lütfen isim, cep telefonu ve email bırakabilir misiniz? Paydaş olmak istemiyorsanız soruyu boş bırakabilirsiniz.

Araştırmaya Onam & Araştırmanın Sonu

Araştırmamız burada bitmiştir, değerli katkınız için çok teşekkür ederiz.

Bu araştırmaya göndereceğiniz verinin daha anlamlı ve yaşanabilir bir dünyaya katkı yapmada kullanılmasına izin (onam) veriyor musunuz? Bu soruya vereceğimiz cevap yani bu EN SON ONAYINIZ GEÇERLİ OLACAKTIR.

1. Evet, gönderdiğim bilgiler araştırma için anonim şekilde kullanılabilir.
2. Hayır, gönderdiğim bilgiler araştırma için kullanılmasın. Çalışmayı merak ettiğim için katıldım.

EK.2. Araştırma Tanıtım Videoları

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLvjBYLFAeZrKoq9p17VVHWvv9DEy8jgBu>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Abdurrahim TANHAN
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi : Dargeçit - 1980
Telefon : 05053882369
Faks :
e-mail : tanhanabdurrahim@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Adı,	İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	: Batman İmam Hatip Lisesi	Merkez Batman	1999
Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi	Merkez İzmir	2003
Yüksek Lisans	: Batman Üniversitesi	Merkez Batman	Devam Ediyor
Doktora	:		

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2004-2006	İçöğren İlköğretim Okulu	Öğretmen
2006-2008	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası İlköğretim Okulu	Öğretmen
2008-2010	Zorköy İlköğretim Okulu	Müdür Yardımcısı
2010-2011	TOKİ Dumlupınar İlköğretim Okulu	Müdür Yardımcısı
2011-2013	İMKB Pazaryeri Ortaokulu	Müdür Yardımcısı
2013-2014	Mehmet Şimşek Anadolu İmam Hatip Lisesi	Müdür Yardımcısı
2014-2022	Milli Eğitim Vakfı Ortaokulu	Müdür Yardımcısı

UZMANLIK ALANI

YABANCI DİLLER

BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER